

ՔՀԿ-ՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱԿՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

ԴԵՊՔԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

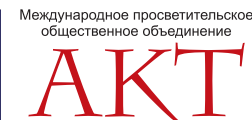
Արփինե Հակոբյան, Տաթևիկ Մարգարյան

Երևան, 2016

Այս հրապարակումը պատրաստվել է Եվրոպական միության աջակցությամբ: Հրապարակման բովանդակության համար պատասխանատվություն են կրում միայն նրա հեղինակները և այն որևէ ձևով չի արտահայտում Եվրոպական միության տեսակետները:

Ուսումնասիրությունն իրականացվել է «Ոչ կառավարական դերակատարների հզորացում բարեփոխումների խթանման և հանրային հաշվետվողականության բարելավման նպատակով» տեխնիկական աջակցության ծրագրի շրջանակներում: Այս ծրագիրն իրականացվում է կոնսորցիումի կողմից, որը կազմված է հետևյալ կազմակերպություններից՝ «Կոնրադ-Ադենաուեր Ֆիմադրամ» (Գերմանիա), «Թրանստեք» խորհրդատվական ընկերություն (Բելգիա), «Բելառուսի ժողովրդավարամետ ՅԿ-ների ասամբլեա» (Լիտվա), «Եվրոպական ինտեգրացիա» ՅԿ (Հայաստան), Ադրբեջանի երիտասարդների եվրատաղանտյան կազմակերպություն (AYEAO, Ադրբեջան), «ԱԿՏ» միջազգային կրթական ՅԿ (ACT, Բելառուս), «Կոնֆիլիտների և բանակցությունների միջազգային կենտրոն» (ICCN, Վրաստան), «Զարգացման և հասարակական նախաձեռնությունների ինստիտուտ» (IDIS, Միլդոլա), «Հասարակական գործունեության աջակցության նախաձեռնության կենտրոն» (ISAR Echnonia, Ուկրաինա):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ	3
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	4
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	5
ԴԵՊՔԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ	8
Դեպք թիվ 1. Քարոզարշավ Մեծ այրում գյուղի տարածքում պոչամբարի կառուցման դեմ.....	8
Դեպք թիվ 2. Տնակային ավաններում ապրող ընտանիքների շահերի պաշտպանություն.....	17
Դեպք թիվ 3. Քարոզարշավ աշխատող կանանց մայրության նպաստի կրճատման վերաբերյալ կառավարության նախագծի դեմ.....	26
Դեպք թիվ 4. Միր և մանկան առողջության դաշինքը համախմբում է ՀԿ-ներին առողջապահական քաղաքականության փոփոխությունների շուրջ.....	33
Դեպք թիվ 5. Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը որպես իրավական փորձագիտական կարծիքի այլընտրանքային աղբյուր.....	42
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	52
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀՂՈՒՄՆԵՐ	60
ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐ	62

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱԺ	Ազգային ժողով	ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ԱԱՀՆ	Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն	ՀՀԱԿ	Համայնքային համախմբման և աջակցության կենտրոն
ԴՄ	Դիտորդ մարմին	ՄԻ	Մարդու իրավունքներ
ԵԱՀԿ	Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն	ՄՄԱ	Մոր և մանկան առողջություն
ԵՄ	Եվրամիություն	ՇՊ	Շահերի պաշտպանություն
ԶԼՄ	Զանգվածային լրատվամիջոցներ	ՎՎՀ	Վորլդ Վիժն Հայաստան
ԼՀԿ	Լեռնահարստացուցիչ կոմբինատ	ՏԻՄ	Տեղական ինքնակառավարման մարմին
ԽԱՊԿ	Խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտե	ՏՎԽ	Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդ
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն	ՔՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն ուսումնասիրությունն իրականացվել է ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող «Ոչ կառավարական դերակատարների հզորացում՝ բարեփոխումների խթանման և հանրային հաշվետվողականության բարելավման նպատակով» տեխնիկական աջակցության ծրագրի շրջանակներում: Այս ծրագիրն իրականացվում է կազմակերպությունների կոնսորցիումի կողմից, որտեղ ղեկավար դերը ստանձնել է «Կոնրադ Ադենաուեր» հիմնադրամը: Ուսումնասիրությունն իրականացվել է «Նոր սոցիալական հետազոտությունների ինստիտուտ» ՀԿ-ի կողմից 2015թ. սեպտեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին:

Ուսումնասիրության ընդհանուր նպատակն է վերլուծել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների (ԲՀԿ) փորձը քաղաքականության երկխոսության մասնակցության գործում: Թեև այս ոլորտում մի շարք հետազոտություններ կան, ներառյալ «Ոչ կառավարական դերակատարների հզորացում՝ բարեփոխումների խթանման և հանրային հաշվետվողականության բարելավման նպատակով» ծրագրի շրջանակներում իրականացված «ԲՀԿ-ների ներգրավումը քաղաքականության մշակման և իրականացման մոնիթորինգի գործում. կարիքներ և կարողություններ» վերլուծությունը¹, դեպքերի ուսումնասիրությունը այլընտրանքային ձևաչափով է ներկայացնում այս ոլորտում առկա փորձը: Մասնավորապես, դեպքերի ուսումնասիրությունը նկարագրում է շահերի պաշտպանության (ՇՊ) քարոզարշավների կազմակերպման և իրականացման ոլորտում առանձին ԲՀԿ-ների փորձը և օգտագործված մեխանիզմները՝ հնարավորություն տալով կիրառած ռազմավարությունների խորքային վերլուծություն իրականացնել:

Ուսումնասիրության խնդիրներն են.

1. Բացահայտել քաղաքականության մշակման գործընթացների վրա ներազդելու նպատակով ԲՀԿ-ների կողմից կիրառվող ռազ-

մավարությունները և գործիքները՝ առանձին դեպքերի (քարոզարշավների) նկարագրման միջոցով,

2. վերլուծել տարբեր քարոզարշավների համար նպաստավոր կամ խոչընդոտող հիմնական գործոնները (արտաքին և ներքին), ինչպես նաև այդ գործոնների միջև առկա կապերը,
3. համեմատել նույնատիպ մոտեցումների ու գործիքների կիրառումը տարբեր կազմակերպությունների կողմից՝ տարբեր համատեքստերում,
4. բացահայտել ընտրված քարոզարշավների ազդեցությունը համապատասխան ոլորտներում և ստացած արդյունքների կայունությանը նպաստող կամ խոչընդոտող գործոնները:

Ակնկալվում է, որ վերլուծությունը կօգնի մյուս ԲՀԿ-ներին ավելի լավ հասկանալ քաղաքականության գործընթացներում մասնակցության մոտեցումներն ու միջոցները՝ այս կամ այն իրավիճակում աշխատող ՇՊ ռազմավարությունները նկարագրելու միջոցով: Բացի այդ, ուսումնասիրությունը տեղեկատվություն է տրամադրում դոնոր կազմակերպություններին իրենց ֆինանսավորման ռազմավարությունների սահմանման ընթացքում հաշվի առնելու համար՝ առանձնացնելով շահերի պաշտպանության այն ռազմավարությունները, որոնք առավել արդյունավետ են եղել կոնկրետ իրավիճակներում:

Հետազոտական թիմն իր երախտագիտությունն է հայտնում ուսումնասիրության բոլոր մասնակիցներին՝ տրամադրած հարցազրույցների, տեղեկատվության և դիտարկումների միջոցով նրանց մասնակցության, կարծիքների ներկայացման ու փորձով կիսվելու համար:

¹ <http://www.csdialogue.eu/research/armenia-mapping-research>

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դեպքերի ուսումնասիրության մեթոդը սոցիալական հետազոտության մեջ օգնում է ավելի լավ հասկանալ բարդ երևույթները կամ օբյեկտները և կարող է համալրել կամ ամրապնդել այն, ինչ արդեն հայտնի է նախորդ հետազոտություններից: Դեպքերի ուսումնասիրության կենտրոնում երևույթների կամ դրանց պայմանների ու նրանց միջև առկա կապերի համատեքստի վերլուծությունն է: Ըստ Յինի, դեպքերի ուսումնասիրության մեթոդը կարող է կիրառվել, երբ ուսումնասիրության կիզակետում «ինչպէս» և «ինչո՞ւ» հարցերն են, և երբ պետք է ուսումնասիրել համատեքստային պայմանները, քանի որ երևույթի և համատեքստի միջև հստակ սահմանազատում չկա²:

Ներկայացված ուսումնասիրությունը հիմնված է որակական մեթոդների, մասնավորապես խորացված հարցազրույցի մեթոդի վրա: Հարցազրույցներ են իրականացվել ընտրված քարոզարշավներում առաջնորդող դեր ստանձնած ՔՀԿ-ների ղեկավարների, հիմնական աշխատակազմի, գործընկեր կազմակերպությունների և որոշումներ ընդունող թիրախային պետական մարմնի, ինչպես նաև դոնոր կազմակերպության ներկայացուցիչների և շահառուների հետ: Որպես լրացուցիչ գործիք օգտագործվել է փաստաթղթերի (հաշվետվությունների, ԶԼՄ հրապարակումների և այլն) վերլուծությունը:

Ընտրվել են հինգ դեպքեր, որոնք ըստ հետևյալ չափանիշների ապահովում են դեպքերի բազմազանությունը.

- ա) քարոզարշավը ղեկավարող ՔՀԿ-ի տիպը (ազգային, համայնքային, ոչ ֆորմալ),
- բ) որոշում ընդունող թիրախային կառույցը (տեղական իշխանություն, ազգային իշխանություն՝ օրենսդիր, գործադիր, դատական),
- գ) քարոզարշավի ծածկույթը (Երևան, մարզի քաղաքային համայնք, գյուղական համայնք, ազգային),

² Yin, R. K.: Case study research: Design and methods (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage, 2003.

դ) քարոզարշավի ոլորտը (առողջապահական, բնապահպանական, սոցիալական, խոցելի խմբեր, իրավական և այլն):

Հաշվի են առնվել նաև քարոզարշավի ռեսուրսների աղբյուրները (դոնորների ֆինանսավորում, ինքնաֆինանսավորում, կամավորական արշավ) և նպատակին հասնելու աստիճանը (լիովին կամ մասամբ):

Այսպիսով, ընտրվեցին հետևյալ դեպքերը՝ համապատասխան դասակարգումներով.

Քարոզարշավ	ՔՀԿ	Ծածկույթ	Ոլորտ	Թիրախ
Քարոզարշավ Մեծ Այրում գյուղի տարածքում պոչամբարի կառուցման դեմ	«Համայնքային համախմբման և աջակցության կենտրոն» ՀԿ	Մեծ Այրում համայնք	բնապահպանական	ՏԻՄ և հանքարդյունաբերական ընկերություն
Տնակային ավաններում ապրող ընտանիքների շահերի պաշտպանություն	«Շիրակ կենտրոն» ՀԿ	Գյումրի	սոցիալական, քաղաքաշինական	տեղական իշխանություն
Քարոզարշավ աշխատող կանանց մայրության նպաստի կրճատման վերաբերյալ կառավարության նախագծի դեմ	Ոչ ֆորմալ շարժում ընդդեմ մայրության նպաստի մասին օրենքի փոփոխության	Երևան, առցանց հարթակներ	սոցիալական	կառավարություն և ԱԺ
Մոր և մանկան առողջության դաշինքի միջոցով ՀԿ-ների համախմբում առողջապահական քաղաքականության փոփոխությունների շուրջ	«Մոր և մանկան առողջության դաշինք» ՔՀԿ-ների ցանց	Հայաստան	առողջապահական	կառավարություն և ԱԺ
Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը՝ որպես իրավական փորձագիտական կարծիքի այլընտրանքային աղբյուր	Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդ	Հայաստան	իրավական	ԶԼՄ, դատարան, իրավագետներ

Յուրաքանչյուր դեպքում 3-6 հարցազրույցներ են իրականացվել ՔՀԿ ներկայացուցիչների, համապատասխան պետական ու տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչների, դոնոր կազմակերպությունների և շահառուների հետ:

Դեպքի ուսումնասիրությունները ներկայացված են հետևյալ կառուցվածքով.

- ա) ՔՀԿ-ի մասին
- բ) Դեպքի համառոտ նկարագրությունը
- գ) Հիմնախնդրի նկարագիրը և քարոզարշավի նախաձեռնումը
- դ) Համակարգում և ղեկավարում
- ե) Կիրառված ռազմավարությունները և մեթոդները
- զ) Հիմնական ռեսուրսները և համագործակցություն մյուսների հետ
- է) Թիրախային խումբ և շահառուներ
- ը) Արդյունքներ և ազդեցություն
- թ) Հաջողության գործոններ
- ժ) Խոչընդոտներ և մարտահրավերներ
- ի) Հետագա քայլեր
- յ) Ամփոփում

Ջեկույցի վերջին բաժինը ներառում է բացահայտված հիմնական գործոնների վերլուծություն և ընդհանուր եզրակացություններ տարբեր իրավիճակներում առավել արդյունավետ ռազմավարությունների ու մեթոդների վերաբերյալ:

Մինչ դեպքերի նկարագրին անցնելը, ներկայացնենք զեկույցում օգտագործվող մի շարք հասկացությունների սահմանումները՝ ուսումնասիրության տեսական հիմքը սահմանելու և հասկացությունների թյուր մեկնաբանությունից խուսափելու նպատակով:

Քաղաքացիական հասարակությունը սովորաբար բնութագրվում է որպես ընտանիքից, պետական կառավարման մարմիններից և առևտրային հատվածից զատ մի տարածք, որը ստեղծվում է անհատական և կոլեկտիվ գործողությունների, կազմակերպությունների

ու ինստիտուտների կողմից՝ հանրային շահը պաշտպանելու համար³: Ըստ ԵՄ քաղաքականության փաստաթղթերի՝ **քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունը (ՔՀԿ)** ոչ պետական, շահույթ չհետապնդող և առևտրային շահ չներկայացնող իրավաբանական անձ է, որը հետապնդում է հանրային շահից բխող ընդհանուր նպատակ⁴: Այս զեկույցում գրանցված ՔՀԿ-ների հետ մեկտեղ դիտարկվել են նաև չգրանցված քաղաքացիական խմբերը և շարժումները, որոնք ձևավորվել են որպես հանրային շահը պաշտպանող կոլեկտիվ ջանք:

Հանրային քաղաքականություն հասկացությունը տվյալ ուսումնասիրության մեջ օգտագործվում է որպես պետության կողմից ընդունված և/կամ քննարկվող կանոնակարգումների, օրենքների և այլ իրավական ակտերի, ինչպես նաև գերակայությունների ու ռազմավարությունների համակարգ: Մասնակցային հանրային քաղաքականությունը ենթադրում է, որ հասարակության բոլոր խմբերի շահերը հաշվի են առնված: Հայերենում «քաղաքականություն» բառը երկիմաստ է և օգտագործվում է թե՛ հանրային քաղաքականության, և թե՛ քաղաքական գործընթացների համար: ՔՀԿ-ները չեն կարող ներգրավվել քաղաքական գործընթացներում և կրել քաղաքական հայացքներ, սակայն նրանք կարող են և պետք է մասնակցեն հանրային քաղաքականությունների մշակմանը, քննարկմանը, մոնիթորինգին և գնահատմանը, քանի որ շատ հաճախ ՔՀԿ-ի առաքելությունը սերտորեն կապված է որևէ ոլորտի հանրային քաղաքականության հետ:

Շահերի պաշտպանությունը քաղաքականությունների, պրակտիկայի ու վարքի վրա ներազդելու նպատակով ոչ բռնի գործողությունների կիրառումն է: Այն ներառում է լոբբինգը և այլ ոչ բռնի, օրինական գործողություններ⁵: **Շահերի պաշտպանության քարոզարշավը** որոշակի տևողությամբ նախաձեռնություն է, որը ներառում է տեղեկատ-

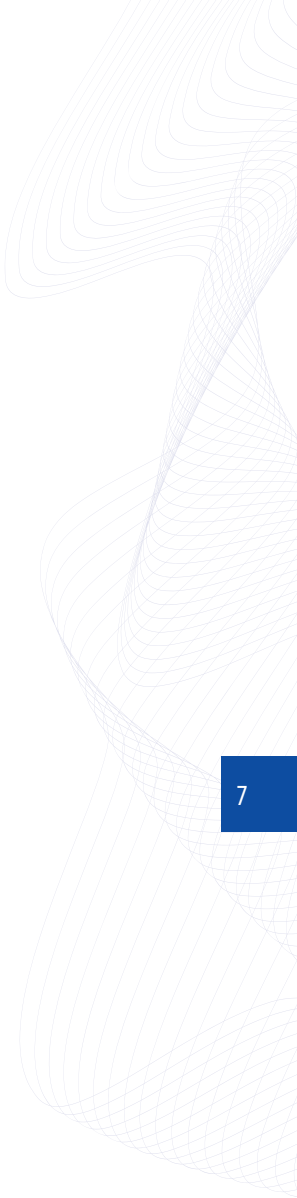
³ CIVICUS Civil Society Index Rapid Assessment: Armenia Country Report, Yerevan, 2014

⁴ ANNEX III SPECIFIC PROVISIONS related to “Research for the benefit of specific groups” http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp/7/92973/annex3co_en.pdf

⁵ Manual on Advocacy and Policy Influencing for Social Change, Technical Assistance for Civil Society Organisations – TACSO Regional Office, 2011

վության և գիտելիքի ռազմավարական կառավարման գործընթաց՝ կոնկրետ քաղաքականությունների և գործելակերպի փոփոխության կամ դրա վրա ազդեցություն թողնելու նպատակով: Շահերի պաշտպանության քարոզարշավի առաջնային նպատակը կառավարության և միջկառավարական գերատեսչությունների քաղաքականությունների և գործելակերպի վրա ներազդեցությունն է՝ առավել խոցելի մարդկային կյանքերի վրա ազդող առանձին երևույթների վերաբերյալ: Շահերի պաշտպանության քարոզարշավի համատեքստում սույն զեկույցում օգտագործվում է **թիրախային խումբ** հասկացությունը՝ նկատի ունենալով այն անհատներին, խմբերին կամ կազմակերպություններին, որոնք կարող են որոշումներ ընդունել (կամ կասեցնել) քարոզարշավի կողմից հասցեագրված քաղաքականությունների և ընթացակարգերի վերաբերյալ:

ԴԵՊՔԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ստորև ներկայացված են հինգ ուսումնասիրություններ, որոնք քաղաքականության մշակման գործընթացում մասնակցության տարբեր քարոզարշավներ և կամ մեխանիզմներ են ներկայացնում: Յուրաքանչյուր դեպք ներկայացված է նմանատիպ կառուցվածքով, որը համակարգային վերլուծության և համեմատության հնարավորություն է տալիս: Դեպքի ուսումնասիրությունների հիման վրա ընդհանուր եզրակացություններ կարվեն դեպքերի նմանությունների ու տարբերությունների և քաղաքականության վերաբերյալ:

Դեպք թիվ 1. Քարոզարշավ Մեծ Այրում գյուղի տարածքում պոչամբարի կառուցման դեմ

Իրականացնող՝ «Համայնքային համախմբման և աջակցության կենտրոն» (ՀՀԱԿ) ՀԿ

Գործունեության տարածք՝ Մեծ Այրում համայնք

Ժամանակահատված՝ փետրվար-հուլիս 2015թ.

Ոլորտ՝ բնապահպանական

Կազմակերպության մասին

«Համայնքային համախմբման և աջակցության կենտրոն» ՀԿ-ն գրանցվել է 2009 թ.: Այն հիմնադրվել է տարբեր ծրագրերի շրջանակներում ձևավորված համայնքային ակտիվ խմբերի կողմից, ունի ավելի քան հիսուն հիմնադիր անդամ, որոնք Ալավերդու տարածաշրջանի ակտիվ բնակիչներն են: Կազմակերպությունը գործունեության մի շարք ուղղություններ ունի, հիմնական նպատակն է՝ խթանել Ալավերդու և Ստեփանավանի տարածաշրջանի համայնքների զարգացումը և համայնքաբնակների նախաձեռնողականությունը՝ նպաստելով նաև քաղաքացիական ակտիվության զարգացմանը: Հիմնադրման օրվանից ի վեր կազմակերպությունը համայնքային զարգացման մի շարք

ծրագրեր է իրականացրել «Վորդ Վիժնի» և այլ կազմակերպությունների աջակցությամբ:

Դեպքի համառոտ նկարագիրը

Քարոզարշավի նպատակն էր կանխել Լոռու մարզի Մեծ Այրում և Ճոճկան գյուղերի հարևանությամբ «Նահատակ» նոր պոչամբարի կառուցումը, որը նախաձեռնվել էր Ալթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի կողմից: Այս պոչամբարը պետք է երկրորդը լիներ այդ գյուղում:

Նախաձեռնության սկզբնապատճառ է հանդիսացել նոր պոչամբար կառուցելու թույլտվության մասին Մեծ Այրումի ՏԻՄ-ի կողմից ընդունված ոչ մասնակցային որոշումը և բնակչության մտավախությունը կառուցվող պոչամբարի կառավարման հնարավոր բացթողումների վերաբերյալ, որի համար հիմք էր ծառայել գործող Նահատակ պոչամբարի գործարկման փորձը⁶: Քարոզարշավն ի սկզբանե նպատակ ուներ ապահովել բնակչության մասնակցությունը պոչամբարի կառուցման և շահագործման վերաբերյալ որոշումների ընդունման գործընթացին: Սակայն հետագայում, նախագծված պոչամբարի գործարկման հնարավոր վնասակար հետևանքների վերլուծության արդյունքում, քարոզարշավը ավելի կոշտ դիրքորոշում որդեգրեց, այն է՝ «Ո՛չ պոչամբարին»: Քարոզարշավը մոտ վեց ամիս տևեց և ավարտվեց, երբ պոչամբարի կառուցումը կասեցվեց: Ըստ համայնքի ղեկավարի, կասեցման պատճառը կոմբինատի ֆինանսական խնդիրներն էին: Քարոզարշավի համակարգումը ստանձնած կազմակերպությունը հետագայում ներգրավվեց պոչամբարների կառուցման և շահագործման, ներառյալ պոչամբարի տարածքին մոտ գտնվող համայնք-

⁶ Ներկայիս պոչամբարի կառավարման խնդիրների վերաբերյալ առկա են տարբեր հետազոտություններ, հոդվածներ և տեսագրություններ, տես, օրինակ, http://aarhus.am/Expert_2015/2-Expertise%20Akhtala.pdf, <http://www.aravot.am/2015/10/19/620100/>, <http://hetq.am/arm/news/42906/pochambarner-kankhateseliaxetner.html>

ներին փոխհատուցման տրամադրման վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխությունների խթանման գործընթացներում:

Հիմնախնդիրը և քարոզարշավի նախաձեռնումը

Քարոզարշավը նախաձեռնվեց 2015թ. փետրվարին, երբ Մեծ Այրումի համայնքի բնակիչները տեղեկացան, որ համայնքի իշխանությունները նախատեսում են Մեծ Այրում համայնքի 12 հեկտար հողատարածքը տրամադրել «Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատ» ՓԲԸ-ին՝ նոր պոչամբարի կառուցման համար: Այս պոչամբարը պետք է լիներ ներկա Նահատակ պոչամբարի շարունակությունը: Ընդ որում, ՀՀ կառավարության հողերի օգտագործման ժամանակավոր սխեմաների համաձայնեցման միջգերատեսչական հանձնաժողովը արդեն դրական եզրակացություն էր տվել Նահատակ պոչամբարի կառուցման վերաբերյալ: Պոչամբարի կառուցումը սկսելու համար այդ հողերի կատեգորիան գյուղատնտեսական նշանակության կարգավիճակից պետք է փոխվեր արդյունաբերականի (այս տարածքը հիմնականում ծառայում էր որպես արոտավայր):

Բնակչությունը տեղեկացված չէր հողերի կարգավիճակի նախատեսվող փոփոխության մասին մինչ այն պահը, երբ այդ փոփոխությունները քննարկման դրվեցին ավագանու նիստին: Ավագանու անդամներից մեկը, որը հանդիսանում է ՀՀԱԿ ՀԿ-ի նախագահ, նախաձեռնեց այս տեղեկատվության տարածումը բնակիչների շրջանում: Համայնքի առավել ակտիվ բնակիչների և Ալավերդու Օրհուս կենտրոնի հետ միասին ՀՀԱԿ աշխատակիցները տեղեկատվական թերթիկներ պատրաստեցին և բաժանեցին բնակչությանը՝ տեղեկացնելով առկա համաձայնագրի մասին: ՀՀԱԿ նախագահի նախաձեռնությամբ ՏԻՄ-ը համայնքային քննարկում կազմակերպեց բնակչության մասնակցությամբ. «Հավաքվել էր բնակչության մեծ մասը: Կային, իհարկե, նաև շահագրգիռներ, որոնք կողմ էին արտահայտվում [պոչամբարին], սակայն պարզ երևում էր, որ հիմնական բնակչությունը՝ մոտ 80 տոկոսը, դեմ է: Ներկայիս պոչամբարը չփակած, դրա հարցերը չլուծած մի նոր պոչամբար էին ուզում կառուցել: Այն դեպքում, երբ ներկայիս պոչամբարը շարք վաասներ է հասցնում ժողովրդին» (Մեծ Այրումի բնակիչ):

Պոչամբարի կառուցումը սատարող բնակիչներից մեկը հետագոտության շրջանակներում իրականացված հարցազրույցի ընթացքում նշեց, որ կողմ էր նոր պոչամբարին, քանի որ հինը շատ վատ վիճակում է, իսկ նորը թե՛ ավելի հեռու պետք է լիներ գյուղից հնի համեմատ, թե՛ ավելի անվտանգ: Պոչամբարի կառուցման համար բերվում էին նաև այնպիսի փաստարկներ, ինչպիսիք էին ձեռնարկության գործունեության միջոցով աշխատատեղերի ապահովումը և հանքարդյունաբերական ձեռնարկության կողմից որպես փոխհատուցում գյուղում սոցիալական ծրագրերի իրականացման հնարավորությունը:

Փետրվարի 26-ին Մեծ Այրում համայնքի ավագանին ընդունեց հողատարածքին արդյունաբերական կարգավիճակ տալու մասին որոշումը: Հարևան Ճոճկան համայնքի ավագանու անդամները ևս կողմ էին քվեարկել իրենց համայնքի 28 հեկտար տարածքի հողերի կարգավիճակի փոփոխմանը՝ տարածքը նոր պոչամբարի կառուցմանը տրամադրելու նպատակով: Ընդհանուր առմամբ, պոչամբարի կառուցման համար նախատեսված տարածքն ընդգրկում էր 40 հեկտար, որից 12 հեկտարը՝ Մեծ Այրումի, իսկ 28 հեկտարը՝ Ճոճկան գյուղի տարածքից:

Թեև պոչամբարի համար նախատեսված տարածքի մեծ մասը վարչական տեսանկյունից պատկանում էր Ճոճկան գյուղին, տեղակայման տեսանկյունից այն ավելի մոտ պիտի լիներ Մեծ Այրումին, ինչը նշանակում էր, որ նորակառույց պոչամբարի ոչ ճիշտ շահագործման դեպքում վնասակար ազդեցությունը առաջին հերթին Մեծ Այրում համայնքի բնակչությունն էր կրելու: Բնակիչներն անհանգստանում էին, որ եթե իրենց կարծիքը հաշվի չառնվի, ապա նոր պոչամբարը ներկայիս գործող պոչամբարի նման չի համապատասխանելու անվտանգության նորմերին և վնասակար ազդեցություն կունենա իրենց և իրենց սերունդների առողջության վրա: Գյուղացիները պնդում են, թե գործող պոչամբարն արդեն մեծ վնասներ է հասցրել իրենց, քանի որ ցանկապատված չէ, և քիչ չեն դեպքերը, երբ ընտանի կենդանիները մտնում են այդ տարածք՝ ջուր խմելու: Բացի այդ, պոչամբարը վտանգ էր ներկայացնում նաև Դեբեդ գետի համար, որը շատ մոտ է նոր պոչամբարի համար նախատեսված վայրին. «Այդ նոր պոչամբարը, ըստ էության, ներկայիս շարունակությունն էր լինելու, որը թեև հեռանում էր գյուղից, սակայն միևնույն ժամանակ շարք ավելի էր մոտենում գե-

Մեծ Այրումի համայնքային ժողովին (լուսանկարը՝ www.hcav.am կայքից)

դին, և նրա կառուցմանը առավել լուրջ էր պետք վերաբերվել» (Օրհուս կենտրոնի ներկայացուցիչ):

Ներկայիս «Նահատակ» պոչամբարը գործում է արդեն 5 տարի՝ 20 հա մակերեսով տարածքում: Փորձագետները նշում են, որ այս պոչամբարը գտնվում է տեսանելիորեն խայտառակ ու խիստ վտանգավոր վիճակում և վաղուց արդեն ենթակա չէ շահագործման⁷: Ջրային կենսահամակարգի փորձագետ Սեյրան Մինասյանն իր մտահոգությունն էր հայտնել հանրային քննարկումներից մեկի ժամանակ. «Մենք չունենք Ախթալա գետը, ունենք Ախթալա պոչամբար... Ոչ մի տեղ այդ պոչամբարները, այդ կոյուրերը ռեկուլտիվացիա չեն արել: Հիմա անցել են Նահապուկի ձորին. պոչամբարն են լցնում, արդեն մոտեցել է բավականին կիրճի բարձրությանը, և այնտեղից քամու, հողմահարման փարթեր եղանակներով այդ աղբորումը, այդ պոչամբարը փարսածվում է»⁸:

⁷ Պոչամբարի կառուցման նպատակով հողերի նշանակության փոփոխության շուրջ համայնքային հասարակական քննարկում Մեծ Այրումում, 12.02.2015, http://aarhus.am/?page_id=8571

⁸ Այրումցիները պահանջում են կասեցնել նոր պոչամբար կառուցելու ծրագիրը, 27.03.2015, <http://www.azatutyun.am/content/article/26924122.html>

Ի պատասխան այս մտահոգություններին, Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի գործադիր տնօրենն Ազատություն ռադիոկայանին տրված հարցազրույցում նշել է, որ մեծ ծրագրեր ունեն. նախատեսում են գործող պոչամբարը վնասազերծել, իսկ նորը կառուցել նորագույն տեխնոլոգիաներով⁹:

Սակայն բնակչությունը չի վստահում ձեռնարկությանը՝ հիմնվելով անցյալի փորձի վրա. «Ճիշտ է, ասում են, որ նորմաներին համապատասխան են կառուցելու, բայց ո՞վ կարող է վարահ լինել: Բնչ ուզում, այն էլ անում են» (Մեծ Այրումի բնակիչ): Օրհուս կենտրոնի ներկայացուցիչը հաստատում է, որ Ախթալա հանքարդյունաբերական ձեռնարկության գործարկած ոչ մի պոչամբար չի համապատասխանում անվտանգության նորմերին. «Հիմնարկը շահագործում է 3 պոչամբար, երեքն էլ անմխիթար վիճակում են, բազմիցս ահազանգել ենք»:

Սկզբնական շրջանում քարոզարշավը իրականացվել է առանց որևէ պլանի, ինքնաբերական: Կազմակերպվել են տարբեր հանդիպումներ և բողոքի ակցիաներ: Այնուհետև, երբ կար պոչամբարի հետևանքների մանրամասն վերլուծությունը, տարբերային գործողությունները վերածվեցին շարժման՝ «Ո՛չ պոչամբարին» լոզունգով, և ավելի համակարգված բնույթ ստացան:

Համակարգում և կառավարում

Գործընթացը համակարգել է «Համայնքային համախմբման և աջակցության կենտրոն» ՀԿ-ն: Կազմակերպության նախագահը հանդիսանում է Մեծ Այրում համայնքի բնակիչ և ավագանու անդամ, ինչը դյուրին է դարձրել բնակիչների հետ հարաբերությունները և գործընթացի համակարգումը: Քարոզարշավի նախաձեռնող խմբում ընդգրկվել են նաև համայնքի առավել ակտիվ բնակիչները. «Ես ոչ մի կազմակերպության անդամ չեմ, բայց ես ու էն մի քանի հոգին, որ այս գործում ակտիվ ներգրավված էինք, ... երևի մեզանից սրբաբանավ մարդիկ գյուղի համար չենք գրնի» (համայնքի բնակիչ): Բնակիչների հետ հանդիպումներն ու քննարկումներն իրականացվում էին ըստ կարիքի,

⁹ Նույն տեղում:

հիմնականում ոչ-ֆորմալ հաղորդակցության միջոցով: Քարոզարշավի համակարգումն ու պարտականությունների բաշխումը իրականացվում էր կազմակերպության առօրյա գործունեության շրջանակներում, երբ անձնակազմի յուրաքանչյուր անդամ որոշակի գործ էր ստանձնում՝ ըստ իր կարողությունների և հնարավորության:

Քանի որ ողջ քարոզարշավի հիմքում խնդրի հանրայնացումն էր դրված, մյուս կազմակերպությունների և ՋԼՄ-ների հետ համատեղ մշակվեց և իրականացվեց հանրային կապերի (PR) պլան: «Սկզբում պլանավորման կարիք չկար, մարդիկ երբ, որտեղ ուզում էին՝ բարձրացնում էին իրենց բողոքները, սակայն հետագայում կարիք առաջացավ ունենալու պլան, որ հասկանանք՝ ով որտեղ է ելույթ ունենում» (ՀՀԱԿ ղեկավար): Այն կարգավորում էր հանրայնացման գործընթացը, ներառյալ թիրախային լսարանը, պատասխանատուները, մեթոդները: Այս պլանը պարբերաբար վերանայվել և փոփոխվել է՝ ներգրավված անձանց ու քննարկվող թեմաների փոփոխություններին համապատասխան: Քարոզարշավի առավել արդյունավետ ռազմավարության մշակման և պլանավորման համար աշխատակազմն ուսումնասիրել է համացանցում առկա՝ արդյունավետ քարոզարշավ իրականացնելու վերաբերյալ նյութեր, ինչպես նաև տեղեկատվական քարոզարշավի սկզբունքներն ու մեթոդները՝ այն առավել գրագետ վարելու համար. «Մի խոսքով, ընթացքում շարքան սովորեցինք, սովորեցինք նաև գրագետ քարոզարշավ իրականացնել» (ՀՀԱԿ ղեկավար):

Կիրառած ռազմավարությունները և մեթոդները

Սկզբնական փուլում քարոզարշավը հիմնականում ուղղված էր բնակչության շրջանում հիմնախնդրի հանրայնացմանը և որոշումների ընդունման գործընթացում բնակիչների ներգրավմանը: Հետագայում, երբ հողերի կարգավիճակի փոփոխման որոշումն արդեն ընդունվեց, կարիք եղավ ընդլայնել հանրայնացման շրջանակները և թիրախավորել նաև պետական կառավարման մարմիններին՝ լայն հանրության իրազեկման, նամակների, քննարկման տարբեր հարթակների միջոցով:

- Բնակչության **իրազեկում** իրականացվեց տեղեկատվական թերթիկների միջոցով, որպեսզի բոլոր բնակիչները տեղեկանան

խնդրի մասին և հնարավորություն ունենան մասնակցել համայնքային քննարկումներին:

- Քարոզարշավի կիզակետում բնակիչների **համախմբումն** էր, քանի որ օրակարգում հանրային նշանակության հարց էր. «Հիմնական գործիքն այն էր, որ մենք հենվում էինք բնակչության վրա. այս քարոզարշավի կրողը, փաստողը բնակչությունն էր և մենք ամենուր և միշտ փորձում էինք մոթիլիզացնել բոլոր շահագրգիռներին: Մա ամենից լավ աշխատող գործիքն էր. ցույց տալ, որ դա ոչ թե այս կամ այն անհատի քնահաճույքն է, այլ ամբողջ բնակչության հիմնախնդիրը» (ՀՀԱԿ ղեկավար): Հատկանշական է, որ պոչամբարի կառուցումը սատարող կողմը հիմնվում էր այն ենթադրության վրա, որ պոչամբարի դեմ քարոզարշավը ոչ թե ժողովրդի կամքն է, այլ մի քանի անհատների. «Մրանով ոչ թե բնակիչների պահանջներն էին առաջ քաշում, այլ անձական խնդիրներ էին լուծում: Կար հրահրող կողմ, որը չէր էլ թողնում, որ բնակիչները իրենց իրական պահանջները առաջ քաշեն: Բնակիչները իրենց պահանջն էին ներկայացնում, հրապարակային, հրահրող կողմն էլ գալիս նկարում, շոտ էր սարքում, թողնում գնում» (համայնքի ղեկավար): Մակայն քարոզարշավի համակարգողը նշում է, որ իրենք փորձել են հնարավորինս շատ մարդկանց ներգրավվածությունն ապահովել քարոզարշավի յուրաքանչյուր փուլում և դրվագում: Անգամ երբ որոշում կայացնողները նրանց բանակցությունների էին հրավիրում, նրանք հրաժարվում էին առանց բնակչության մի խմբի հանդիպման գնալ: Անհատական հանդիպումներից հրաժարվելու նպատակը հնարավոր ոչ առողջ բանակցություններից խուսափելն է եղել. «Երբ մենք ասում էինք, որ բնակիչների մի խմբի հետ ենք գալու, սա, իհարկե, հետ էր պահում նրանց բանակցություններից ու այլևս չէին ուզում հանդիպել»:

- Բավականին ազդեցիկ գործիք է հանդիսացել որոշում կայացնողներին ուղղված և բնակչության կողմից ստորագրված **բաց նամակը**: Բաց նամակի տակ ստորագրել է 195 բնակիչ (Մեծ Այրումի բնակչության ընդհանուր թվաքանակը մոտ 900 հոգի է): Ինչպես նշում են համակարգողները, թեև ոչ բոլոր ատյաններից

են պատասխան նամակներ ստացել, որոշ դեպքերում գործակա-
կան քայլեր են կիրառվել, օրինակ՝ ՀՀ բնապահպանության նա-
խարարության կողմից ստուգումների անցկացումը:

Հատված Բաց նամակից՝ ուղղված պետական պաշտոնյաներին, մարմիններին, պետական և միջազգային կառույցներին

ՄԵՆՔ, ՄԵԾ ԱՅՐՈՒՄ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐՍ, ԴԵՄ ԵՆՔ ՄԵՐ ՀՈՂԵՐՈՒՄ ՆՈՐ ՊՈՉԱՄԲԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆԸ և պահանջում ենք դադարեցնել գործընթացը, մինչև

1. «Ախթալայի ԼՀԿ»-ն չի լուծել հին պոչամբարների ռեկուլտիվացիայի և անվտանգության նորմերի պահպանման խնդիրները,
2. Մեծ Այրում համայնքին չի առաջարկվել առողջապահական և բնապահպանական խնդիրները լուծելու փոխհատուցման որևէ եղանակ կամ օրենսդրական մեխանիզմ,

ՄԵՆՔ՝ ՄԵԾ ԱՅՐՈՒՄ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐՍ, ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ ԵՆՔ ՄԵԾ Այրումի տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, ավագանու անդամներից, հարգել համայնքի բնակիչների կարծիքը, մասնակցային կառավարման սկզբունքները և անհապաղ անվավեր ճանաչել 26.02.2015 թվականին առանց համայնքի բնակիչների կարծիքը հաշվի առնելու, հապճեպ և խայտառակ ձևով ընդունված N 7-Ա հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին որոշումը և վերադարձնել մեզ մեր արոտավայրերը, որի համար ստորև ստորագրում ենք¹⁰:

- Կիրառված և հաջողություն արձանագրած գործիքների շարքում ՀՀԱԿ ղեկավարը դատում է սոցիալական ցանցերում նախաձեռնված **Ֆոտոքարտառաջավր**: Այս ակցիան սկսեց ՀՀԱԿ ղեկավար Օլեգ Դուլգարյանը, որը կոչ արեց միանալ իրեն՝ լուսանկարվելով «Դեմ եմ պոչամբարի կառուցմանը. S.O.S. Մեծ Այրում» գրությամբ պատասառով և տարածելով լուսանկարը սոցիալական ցան-

ցերում: Ընդհանուր առմամբ, իրենց լուսանկարը տեղադրեցին ավելի քան 200 հոգի: Ֆոտոքարտառաջավր յուրահատկությունը, ըստ քարտառաջավրի համակարգողի, այն է, որ նկարը տեղադրող անձը սիմվոլիկ կերպով դառնում է այդ շարժման անդամ և պատասխանատվություն է զգում քարտառաջավրին հետևելու և այն հանրայնացնելու համար: Բացի այդ, եթե լուսանկարվում է հանրության շրջանում հարգանք վայելող անձ, ապա հանրությունն ավելի է հետաքրքրվում գործընթացով և ավելի շատ մարդիկ են

Լուսանկարը՝ Օլեգ Դուլգարյանի ֆեյսբուքյան էջից

Լուսանկարը՝ ecolur.org կայքից

ներգրավվում հիմնախնդրի հանրայնացման գործում:

- ԶԼՄ-ների ներգրավվումն ապահովելու համար քարտառաջավրի կազմակերպիչները նախաձեռնել են **լրատվամիջոցների արշավ** դեպի պոչամբարի համար նախատեսված վայրը, որպեսզի լրագրողները հնարավորություն ունենան տեղեկատվություն ստանալ անմիջապես դեպքի վայրից և բնակիչներից: Այս արշավն իրականացվել է ԵԱՀԿ-ի երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ, մասնակցել են 10 լրագրողներ: Լրագրողների արշավը, ըստ կազմակերպիչների, էական նշանակություն ունեցավ ինչպես հիմնախնդրի մասին անկողմնակալ տեղեկատվության տարածման, այնպես էլ հիմնախնդրի հանրայնացման ծավալի ընդլայնման տեսանկյունից: ԶԼՄ-ների շարունակական ներգրավումն ապահովելու նպատակով կազմակերպությունը ԶԼՄ-ների կոնտակտային տվյալների ցուցակ է պատրաստել և յուրաքանչ-

¹⁰ Աղբյուր՝ <http://ecolur.org/hy/news/mining/mets-ayrum-community-residents-let-addressed-to-all-competent-bodies/7164/>

յոր թարմ տեղեկատվություն անմիջապես ուղարկել է բոլորին՝ այսպիսով ապահովելով խնդրի մշտական լուսաբանումը:

- Հիմնախնդրի հանրայնացման համար օգտագործվել են տարբեր **օնլայն և օֆլայն հարթակներ**: Ինչպես նշում է ՀՀԱԿ ղեկավարը, իր կապերը ՔՀԿ ոլորտում բավականին օգտակար են եղել, և տարբեր ՔՀԿ-ների կազմակերպած միջոցառումների և հանդիպումների ընթացքում նա խնդիրը ներկայացնելու բազմաթիվ հնարավորություններ է ունեցել: Այս միջոցառումները լուսաբանվել են տարբեր ՋԼՄ-ների կողմից: *«Կարծես թե մենք ջանք չէինք թափում կազմակերպելու հանդիպումներ այս առնչությամբ: Ուղղակի պետք էր հասցնել բոլորին ներկայանալ. սա էր մեր խնդիրը»* (ՀՀԱԿ ղեկավար):
- Հիմնախնդիրը ներկայացվել է նաև **«Քաղաքացիական հասարակության օր Ազգային ժողովում»** միջոցառմանը: Այս միջոցառման ընթացքում ԱԺ գյուղատնտեսության ու բնապահպանության հարցերով մշտական հանձնաժողովի անդամների հետ քննարկվել է Մեծ Այրում համայնքի տեղական կառավարման մարմինների կողմից հողերի կատեգորիայի փոփոխության որոշման ընդունման ընթացքում հանրային մասնակցության բացակայությունը, ինչպես նաև ընդհանրապես պոչամբարների կառավարման բարելավման օրենսդրական լուծումները: Այս միջոցառումը թերևս ամենաազդեցիկը չէր պոչամբարի կառուցումը կասեցնելու տեսանկյունից, սակայն համագործակցության հնարավորություն ստեղծեց պոչամբարների կառավարման օրենսդրական առաջարկների փաթեթի մշակման ուղղությամբ:

Թիրախային խումբը և շահառուները

Քարոզարշավի նախնական թիրախը գյուղապետարանն ու «Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատ» ընկերությունն էին: Հետագայում ուրվագծվեցին նաև այլ թիրախային խմբեր, ինչպիսիք են ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությունը, բնապահպանության նախարարությունը, ինչպես նաև ՀՀ բնակչությունը, որը տեղեկանալով հիմնախնդրին՝ կկարողանար ճնշում գործադրել որոշում կայացնողների վրա: Ազգային ժողովը թիրախային կառույց հանդի-

սացավ պոչամբար ունեցող համայնքների իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ հետագա օրենսդրական փոփոխությունների համար: Քարոզարշավի անմիջական շահառուները Մեծ Այրում և Ճոճկան համայնքի բնակիչներն են:

Օգտագործված ռեսուրսներ և համագործակցություն

Քարոզարշավի կարևորագույն ռեսուրսը մարդիկ էին, մասնավորապես գյուղի բնակչությունը, որոնք համայնքային միջոցառումների և նամակների միջոցով իրենց բացասական դիրքորոշումն արտահայտեցին պոչամբարի կառուցման վերաբերյալ:

Քարոզարշավի հիմնական համագործակիցները տարբեր ոլորտներում աշխատող ՔՀԿ-ներն էին: Նշանակալի աջակցություն է հատկացվել բնապահպանական ՀԿ-ների կողմից: Մասնավորապես, Ալավերդու Օրհուս կենտրոնը բնապահպանական ոլորտում փորձագիտական ներդրում է ունեցել, աջակցել ուղերձների և ռազմավարությունների մշակմանը: Մի շարք կազմակերպություններ քննարկումների և իրազեկման տարատեսակ հարթակներ են տրամադրել, մյուսները աջակցել են նորությունների տարածման միջոցով: «Միվիլ վոյս» և «Էկոլոր» ՀԿ-ները հատկապես

Լրատվամիջոցների այցը Մեծ Այրում (լուսանկարը՝ ՀՀԱԿ ՀԿ արխիվից)

ակտիվ էին Նահատակ պոչամբարի խնդիրների լուսաբանման հարցում: «Համահայկական բնապահպանական ճակատը» և «Կանաչների միությունը» ևս ներդրում են ունեցել բնապահպանական փորձագիտության տրամադրման և սոցիալական ցանցերով ու ԶԼՄ-ների միջոցով խնդրի վերաբերյալ տեղեկատվության տարածման հարցում:

Դեպի դեպքի վայր լրատվամիջոցների արշավի կազմակերպման հարցում աջակցել է ԵԱՀԿ-ն՝ ապահովելով ազգային մակարդակի ԶԼՄ-ների մասնակցությունը և փոխադրամիջոցը:

Մի շարք լրատվամիջոցներ, այդ թվում՝ «Ազատություն» ռադիոկայանը, «Առավոտ» օրաթերթը, Ա1 պլյուսը և այլն, մասնակցել են քարոզարշավի լուսաբանմանը և խնդրի մասին տեղեկատվության տարածմանը:

Ստացած արդյունքները և ազդեցությունը

Այս պահի դրությամբ «Նահատակ» նոր պոչամբարի կառուցումը կասեցված է: Դժվար է հստակ սահմանել, թե որքանով է այս արդյունքը պայմանավորված հենց քարոզարշավի ազդեցությամբ: Ինչպես փաստում է համայնքի ղեկավարը, կասեցման մասին որոշման պատճառը ոչ թե այս քարոզարշավն է, այլ ձեռնարկության ֆինանսական դժվարությունները՝ պայմանավորված պոչամբարի գների անկմամբ: Բնակիչներից մեկը նշել է. «Մենք շատ փոքր ենք, որ մեր կամքով այդպիսի հարցեր լուծվեն: Եթե վերևից ուզում են՝ սարքում են, չեն ուզում՝ չեն սարքում»:

Ըստ քարոզարշավի համակարգողի, նոր պոչամբարի կասեցումը քարոզարշավի եթե ոչ ուղղակի, ապա առնվազն անուղղակի արդյունքն է: Այս պնդումը մի շարք փաստարկներով է հիմնավորվել.

- Նոր պոչամբարի կառուցումը հայտնվել էր հասարակության ուշադրության կիզակետում, ինչը ենթադրում է, որ այն այլևս չէին կարող կառուցել առանց բոլոր նորմերի պահպանման և նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառման, որն էլ իր հերթին զգալի ֆինանսական միջոցներ է ենթադրում. «Ինչ է նշանակում ֆինանսներ չունեն կառուցելու համար: Մի քանի ամիս առաջ ունեին, որովհետև կառուցվելու

էր առանց նորմաների պահպանման, իսկ հիմա վերահաշվարկ են արել, տեսել, որ իրականում շատ թանկ է» (ՀՀԱԿ ղեկավար):

- Մյուս հանգամանքն այն է, որ բնակչության բաց նամակից անմիջապես հետո ՀՀ բնապահպանության նախարարությունը սկսել է ստուգումներ իրականացնել «Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի» գործունեության առնչությամբ, որի արդյունքում ձեռնարկությունը ենթարկվել է բավականին մեծ տուգանքների: Ինչպես նշում է քարոզարշավի համակարգողը, այդ տուգանքները ևս ֆինանսական մեծ հարված են հանդիսացել ձեռնարկության համար:

Ալավերդու Օրհուս կենտրոնի ներկայացուցիչը նշում է, որ կասեցման որոշումը ձեռնարկության ֆինանսական խնդիրների պատճառով է կայացվել, սակայն գտնում է, որ այդ որոշման մեջ քարոզարշավն ունեցել է իր ներդրումը. «Քարոզարշավի արդյունքում [ձեռնարկությունը] սկսել է վերահաշվարկել ու պարզել, որ հանքանյութի ռեսուրսներն ու պաշարները սպառվում են, և մրաժում են վերափոխել գործունեությունը և սկսել վերամշակել արդեն պոչերը, որի համար նոր պոչամբար պետք չէ»:

Ի լրումն բնապահպանական խնդիրների հասցեագրման, քարոզարշավը նպաստեց նաև տեղական բնակչության իրազեկմանը և իրենց կյանքին առնչվող որոշումների կայացման գործընթացում մասնակցության իրավունքի իրացմանը: Տեղական իշխանությունները, թերևս, այսուհետ ավելի զգոն կլինեն համայնքի վերաբերյալ որոշումների և համաձայնությունների կայացման ժամանակ և հաշվի կառնեն հանրային մասնակցության անհրաժեշտությունը: Կարելի է ասել, որ համայնքում որոշումների մասնակցային ընդունման մշակույթի զարգացման շնորհիվ ապահովվեց նաև քարոզարշավի կայունությունը:

Հաջողության գործոնները

Ըստ քարոզարշավի համակարգողի, բնակչության համախմբվածությունը առանցքային դեր ունեցավ քարոզարշավի հաջողության հարցում: Նրա խոսքով, գյուղի բնակչության մոտ 80 տոկոսը միացել էր «Ո՛չ Նահատակ պոչամբարին» շարժմանը: Բնակիչների այս ակտիվ դիրքորոշումը կարելի է բացատրել այն փաստով, որ ՀՀԱԿ ՀԿ-ն

մի քանի տարի շարունակ համայնքային զարգացման ծրագրեր է իրականացրել գյուղում՝ կազմակերպելով կարողությունների զարգացման միջոցառումներ և խթանելով բնակիչների համախմբումը՝ համայնքային կյանքի բարելավման նպատակով: Համայնքային ժողովների մշակույթի առկայությունը դյուրին է դարձրել բնակիչ-ՏԻՄ համագործակցությունը: Բացի այդ, քանի որ գյուղն առավելապես բնակեցված է 1990-ականների սկզբում Ադրբեջանից գաղթած փախստականներով, կարելի է ենթադրել, որ բնակիչները կաշկանդված չէին դրացիական հարաբերություններով, երբ սովորաբար մարդիկ հետ են կանգնում իշխանություններին ընդդիմանալու:

Համակարգողի ներկայությունը գյուղում ևս կարևոր գործոն էր, քանի որ իրենց դժգոհությունն արտահայտելու և շարժում ձևավորելու համար մարդիկ ղեկավարման կարիք ունեին: Բացի այդ, համակարգողը համայնքի բնակիչ էր և նույն ինքնությունն ուներ:

Բնապահպանական ոլորտում աշխատող փորձագետների ներգրավումը, լրատվամիջոցների հետ գրագետ աշխատանքը, մյուս ՀԿ-ների համագործակցությունը նպաստեցին համապատասխան պետական մարմինների և լայն հանրության ուշադրության ապահովմանը, որն էլ, ըստ երևույթին, որոշիչ դեր ունեցավ քարոզարշավի արդյունքի վրա:

Խոչընդոտներն ու մարտահրավերները

Քարոզարշավի առավել նշանակալի մարտահրավերներից էր տեղական իշխանություններին ընդդիմանալը: ՏԻՄ ներկայացուցիչները այնքան էլ ցանկալի չեն համարում գյուղում պոչամբար ունենալ. «*Դա ուղղակի ծիծաղելի է, ով կուզի որ իր տան կողքին պոչամբար լինի*» (համայնքի ղեկավար), սակայն ըստ համայնքի ղեկավարի, նոր պոչամբարի կառուցման կասեցումը նշանակում է հնի գործարկում, որը շատ ավելի վնասակար է: Բացի այդ, նախնական համաձայնություն էր ձեռք բերվել ձեռնարկության հետ առ այն, որ գյուղի տարածքում պոչամբարի կառուցման դիմաց ձեռնարկությունը առաջիկա տարիների ընթացքում սոցիալական և համայնքային զարգացման ծրագրեր կիրականացնի գյուղում. «*Արդեն մի քանի փոքր ծրագրեր իրականացվել էին դպրոցի համար, ինչպես նաև խճապատում էր իրականացվել*» (հա-

մայնքի ղեկավար): Այսինքն, տեղական իշխանությունները շահագրգռված էին պոչամբարի կառուցման հարցում և կարողացել էին համոզել գյուղի բնակչության որոշ մասին, որ պոչամբարի կառուցման կասեցման պատճառով գյուղը կզրկվի զարգացման ծրագրերից, և լուրեր էին տարածվում, որ քարոզարշավի համակարգողն այս գործընթացը սկսել է իր անձի հանրայնացման նպատակով: Արդյունքում լարվածություն էր ստեղծվել գյուղում և բնակչությունը կիսվել էր հակադիր ճամբարների: Այս խնդիրը հաղթահարելու համար ՀՀԱԿ ղեկավարը փորձում էր հնարավորինս շատ մարդկանց ներգրավել՝ գործընթացում հանրային մասնակցություն և բաց քննարկում ապահովելու նպատակով:

Շեռագա քայլերը

Խնդրի լայնածավալ քննարկումների շնորհիվ, Հայաստանում պոչամբարների խնդիրները հայտնվեցին հանրային քննարկման թեմաների շարքում: «Քաղաքացիական հասարակության օր Ազգային ժողովում» միջոցառմանը խնդրի քննարկումից հետո ԱԺ գյուղատնտեսության և բնապահպանության հարցերով հանձնաժողովը պոչամբար ունեցող համայնքներում բնապահպանական և առողջապա-

Երիտասարդները լրագրողներին դիմավորում են «Ո՛չ Նահատակ պոչամբարին» պակատներով (լուսանկարը՝ ՀՀԱԿ ՀԿ արխիվից)

հական խնդիրների փոխհատուցման օրենսդրական կարգավորման անհրաժեշտություն տեսավ: Այդպիսի օրենսդրությունը Մեծ Այրումի նման համայնքներին, որտեղ կան պոչամբարներ, հնարավորություն կտա ստանալ «ազդակիր համայնքի» կարգավիճակ, ինչը նշանակում է տվյալ համայնքի խոցելիություն՝ բնապահպանական տեսանկյունից: Սովորաբար նման կարգավիճակ ունեն այն համայնքները, որտեղ տեղակայված է հանքարդյունաբերական ձեռնարկությունը, մինչդեռ պոչամբարի առկայությունը նման դասակարգման հիմք չի համարվում: Բացի բնապահպանական և առողջապահական նպատակներով փոխհատուցման հնարավորությունից, այս կարգավիճակը նշանակում է նաև համայնքային իշխանությունների և բնակիչների ավելի մեծ ընդգրկում հանքարդյունաբերական ձեռնարկության գործունեության վերաբերյալ որոշումներում:

Քարոզարշավի ընթացքում պոչամբարների կառավարման և առհասարակ բնապահպանական խնդիրների վերաբերյալ ձեռք բերված գիտելիքների և տեղեկատվության շնորհիվ ՀՀԱԿ ՀԿ-ն բնապահպանական գործունեությունը ներառել է իր ռազմավարության մեջ և նախատեսում է կազմակերպության ներսում բնապահպանական հարցերով աշխատանքային խումբ ստեղծել, որը կգրադվի տարբեր բնապահպանական խնդիրների վերահսմամբ ու լուծմամբ: Քանի որ քարոզարշավի ընթացքում նախաձեռնվեցին նաև օրենսդրական փոփոխություններ, կազմակերպությունը պլանավորում է հետամուտ լինել պոչամբարների կողմից հասցված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխություններին: Ինչ վերաբերում է ներկայումս գործարկվող պոչամբարին, քննարկվում է հետագայում շրջակա միջավայրի վնասի հնարավորինս նվազեցման նպատակով այդ պոչամբարի ռեկուլտիվացիայի վերաբերյալ մասին նոր քարոզարշավ նախաձեռնելու հարցը:

Ամփոփում

Ամփոփելով, առանձնացնենք հետևյալ ռազմավարությունները, որոնք առավել արդյունավետ եղան քարոզարշավի ողջ ցիկլի ընթացքում.

- Բնակչության մոբիլիզացիան հաջողակ քարոզարշավի նախապայման հանդիսացավ և նպաստեց ոչ միայն տվյալ դեպքի հաջողությանը, այլև ընդհանուր առմամբ բնակչության քաղաքացիական ակտիվության զարգացմանը: Այս ռազմավարությունը ապահովում է գործունեության կայունությունը, քանի որ ակնկալվում է, որ հետագայում բնակիչները ավելի ներգրավված կլինեն որոշումների ընդունման գործընթացում:
- Հանրային լայն իրազեկումը, հիմնախնդրի մասին տարբեր լսարաններում հետևողական բարձրաձայնումը, բազմաթիվ ՔՀԿ-ների ու ԶԼՄ-ների ներգրավումը նպաստեց նրան, որ խնդիրը կարևորվի հասարակության կողմից: Հանրության արձագանքն այսօր առավել զգայուն է բնապահպանական խնդիրների նկատմամբ, և այդ արձագանքն օգնեց հանրային ճնշում գործադրել որոշում ընդունողների վրա:
- Լրատվամիջոցների արշավը դեպի վայր արդյունավետ գործիք հանդիսացավ լրագրողների անմիջական ներգրավման և խնդրի ջատագով դառնալու համար և նպաստեց հանրության շրջանում տեղեկատվության առավել լայն տարածմանը:
- Մասնագիտական փորձագիտությունը, որն առկա էր շնորհիվ բնապահպանական ՀԿ-ների և մասնագետների համագործակցության, էական դեր ունեցավ պոչամբարի կառուցման դեմ հիմնավորված փաստարկների ներկայացման և համապատասխան օրենսդրական փոփոխությունների հետագա նախաձեռնության գործում:

Դեպք թիվ 2. Տնակային ավաններում ապրող ընտանիքների շահերի պաշտպանություն

Իրականացնող՝ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ

Գործունեության տարածք՝ Գյումրի

Ժամանակահատված՝ 2008 - ներկա

Ոլորտ՝ սոցիալական, քաղաքաշինական

Կազմակերպության մասին

«Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն (ամբողջական անունը՝ «Քաղաքական մշակույթի և համաձայնությունների զարգացման «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ) հիմնադրվել է 2005թ.: Կազմակերպության առաքելությունը սոցիալական արդարության և սոցիալական համահավասարեցման կայացումն է: Կազմակերպության գործունեության հիմնական նպատակներն են սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը, անօթեվանների իրավունքների պաշտպանությունը, աղետի հետևանքների վերացումը, սոցիալական արտոնությունների տրամադրումը հատուկ իրավիճակների արդյունքում առաջացած խմբերին: Այդ նպատակների իրականացման համար կազմակերպությունը ներկայումս իրականացնում է հետևյալ ծրագրերը՝ «Ոչ մի երեխա հագուստ և գրենական պիտույքներ չունենալու պատճառով դպրոցից չպետք է դուրս մնա», «Միասին կարող ենք Գյումրին օր առաջ ազատել տնակներից», «Հիգիենիկ պարագաներ, սնունդ անօթևաններին», «Ջերմություն վազոն-տնակներում պատսպարված ընտանիքներին»: Այս ծրագրերը ներկայումս դոնոր կազմակերպությունների կողմից չեն ֆինանսավորվում և իրականացվում են նվիրատվությունների և կամավորական աշխատանքի շնորհիվ: Կազմակերպությունն ունի 4-5 մշտական աշխատակից, պարբերաբար ընդգրկվող փորձագետներ և 100-150 կամավորներ:

Դեպքի համառոտ նկարագիր

Տնակային ավաններում ապրող ընտանիքների շահերի պաշտպանության քարոզարշավը նախաձեռնվել է 2008թ.: Քարոզարշավի սկզբնական նպատակը Գյումրի քաղաքի անօթևանների խնդրի վրա իշխանությունների ուշադրությունը գրավելն էր: Իրականացվեց լայնամասշտաբ նամակային քարոզարշավ՝ ուղղված տարբեր ատյաններին, ինչպիսիք են՝ ՏԻՄ-ը, մարզային իշխանությունները, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարությունը, վարչապետը և նախագահը: Նամակային քարոզարշավի նպատակն էր հիշեցնել երկրաշարժի¹¹ հետևանքների՝ տնակային ավանների («դոմիկների¹²») առկայության մասին: Հետագայում, խնդրի մասին բարձրաձայնելուց զատ, կազմակերպությունն ընդլայնեց քարոզարշավը՝ առաջարկություններ ներկայացնելով պատասխանատու ատյաններին և վերջիններիս հետ քննարկելով խնդրի լուծման եղանակները: Բացի այդ, համագործակցելով տարբեր միջազգային կազմակերպությունների և անհատ բարերարների հետ, կազմակերպությունը սկսեց շահառուներին այլընտրանքային սոցիալական ծառայություններ մատուցել: Քարոզարշավի արդյունքում երկարատև համագործակցություն հաստատվեց որոշում կայացնողների հետ, որը նպաստեց անօթևանների խնդիրների լուծման ուղղությամբ համատեղ ջանքերի շարունակական իրագործմանը, մասնավորապես այլընտրանքային բնակարանների ու սոցիալական աջակցության տրամադրմանը: Իրականացման ընթացքում քարոզարշավը փոխակերպվեց և ներկայումս ուղղված է անօթևանների բնակարանային և սոցիալական խնդիրների լուծման նպատակով օրենսդրական փոփոխություններին:

¹¹ Խոսքը 1988թ. դեկտեմբերի 7-ին Հայաստանի հյուսիսային շրջաններում տեղի ունեցած՝ «Սպիտակի» երկրաշարժի մասին է: Այն ընդգրկել է Հայաստանի տարածքի մոտ 40%-ը, տուժել են 21 քաղաք, 342 գյուղ: Անօթևան են մնացել 514 հազար մարդ, զոհերի թիվը կազմել է 25000 մարդ: Գյումրին ամենատուժած քաղաքներից էր՝ մոտ 15-17 հազար զոհերով (աղբյուր՝ <http://www.nssp-gov.am/spitak.htm>):

¹² Փայտից ու մետաղից պատրաստված վազոնատիպ տնակներ՝ առանց հիմնական կոմունալ հարմարությունների:

Հիմնախնդիրը և քարոզարշավի նախաձեռնումը

Հայաստանի երկրորդ քաղաքում՝ Գյումրիում, մոտ 3000 ընտանիք բնակվում են տնակային ավաններում՝ ծայրահեղ ծանր պայմաններում: Ըստ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավարի, ծրագրի նախաձեռնման պահին իշխանությունները դադարել էին խոսել այդ խնդրի մասին և չունենալով բավականաչափ ռեսուրսներ այն լուծելու համար՝ «սառեցրել» էին այն. «Մեզնից առաջ բավականին երկար տարիներ ոչ ոք չէր անդրադարձնում այդ թեմային: Քաղաքի կենտրոնից փակները հանել, կուտակել էին փակային ավաններում աչքներից հեռու և մոռացության մատնել: Տպավորություն էր, որ այդ խնդիրը լուծված է» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար):

«Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն մի քանի այլ ՀԿ-ների հետ մեկտեղ ներգրավված էր ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության կողմից ձևավորված պետական բնակարանային ապահովման հանձնաժողովում: Բնակարանների բաշխման գործընթացը առավել արդյունավետ և թափանցիկ կազմակերպելու համար նախարարությունը հրավիրել էր քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներին, ներառյալ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ին՝ որպես Գյումրի քաղաքի առավել ակտիվ կազմակերպություններից մեկը, մասնակցել հանձնաժողովի աշխատանքներին: Հանձնաժողովում ներգրավված լինելու շնորհիվ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի անդամները ավելի շատ տեղեկություններ ստացան Գյումրիի անօթևան ընտանիքների վիճակի մասին, քանի որ բնակարանների բաշխման մոնիթորինգ էին իրականացնում Գյումրիում մանրամասն տեղեկատվություն հավաքագրելով բնակարանների բաշխման ցուցակում ներառված յուրաքանչյուր ընտանիքի մասին: Մոնիթորինգի արդյունքում պատրաստված զեկուցագրերի հիման

վրա բնակարանների հատկացման վերաբերյալ ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության որոշումները փոփոխությունների են ենթարկվել: Որոշ ընտանիքների համար բնակարանների հատկացման որոշումները, որոնք հիմնավորված չեն եղել, չեղյալ են համարվել, եղել են նաև նոր ընդգրկվող ընտանիքներ. «Սա ահռելի բարդ և միևնույն ժամանակ վրանգափոր գործ էր: Պարկերացրեք մարդիկ, որոնք տարբեր տեղեր գումար տալով ընդգրկվել էին ցուցակում, մեկ էլ դու ստում ես, որ նրա բնակարան սրանսայլ օրինական չէ կամ արդեն սրացել է և չի սրանս» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար):

Այսպիսով, համապատասխան հանձնաժողովում ներգրավվածության և ծանր ու հետևողական աշխատանքի արդյունքում «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն հավաքագրել է մի այնպիսի տեղակատվական բազա, որը, ըստ ՀԿ-ի ղեկավար պարոն Թումայանի, ոչ մի պետական գերատեսչություն չի տնօրինում: Իրականության այդ պատկերն ու խնդրի մոռացության հանգամանքը հիմք են հանդիսացել նախաձեռնելու այս քարոզարշավը՝ Գյումրու տնակային ավաններում բնակվող անօթևանների խնդիրների մասին բարձրաձայնելու համար: Ինչպես նշում է պարոն Թումայանը. «Հայ հասարակությունը և մասնավորապես Սփյուռքը բավականին զարմացած էին, որ խնդիրը դեռևս առկա է և հարկ կա այդ մասին խոսել»:

Քարոզարշավի նախնական փուլում կազմակերպությունը ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավման համար համագործակցել է մի քանի միջազգային կազմակերպությունների հետ, ինչպես օրինակ Քառյուցեքիարթ Ինթերնեշնլը և Բաց հասարակության հիմնադրամը: Քարոզարշավի նախնական պլանավորումն իրականացվել է այդ կառույցներին ներկայացված ծրագրերի շրջանակներում: Հետագա պլանավորման ժամանակ կազմակերպությունն օգտագործել է ուղեղային գրոհը՝ որպես գործունեության նպատակներն ու միջոցները հասկանալու արդյունավետ գործիք: Ինչպես նշեց պարոն Թումայանը. «Աշխատում ենք գրել շար, բայց անել փաստապարհիկը: ... Մարդկանց ճակատագրերի հետ ես առնչվում և պետք է ամեն ինչ անես: Վերջապես, քեզանից է կախված՝ երեխան դարձ կգնա, թե չէ...»:

Բնակարանների հատկացման գործընթացի մոնիթորինգի զեկույցի շապիկը

Համակարգում և կառավարում

Քարոզարշավի համակարգումն իրականացվել է «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից, իսկ իրականացման ընթացքին մասնակցել են նաև բազմաթիվ կամավորներ և այլ ՀԿ-ներ: Կազմակերպության առնչվող հիմնական որոշումները կայացնում են հիմնադիր հինգ անդամները՝ խորհրդակցելով աշխատակազմի և փորձագետների հետ: Յուրաքանչյուր ծրագիր ունի ղեկավար և համակարգող, որոնք ապահովում են տվյալ ծրագրի բնականոն ընթացքը:

Կազմակերպությունն ունի ռազմավարական պլան և յուրաքանչյուր տարի մշակում է տարեկան պլանը: Միննույն ժամանակ, ինչպես նշում է ղեկավարը, ռազմավարական պլանն ավելի շատ արտաքին հաղորդակցության համար է օգտագործվում, մինչդեռ կազմակերպության ընթացիկ աշխատանքները սահմանվում են պահի կարևորությամբ՝ կախված անընդհատ փոփոխվող կարիքներից:

Կիրառած ռազմավարությունները և մեթոդները

Քարոզարշավի ընթացքում մի շարք ռազմավարություններ են կիրառվել.

- Սկզբնական փուլում **մոնիթորինգը** ծառայեց որպես հետագա քարոզարշավի նախաձեռնման խթան և հիմք. *«Այս ամենը սկսվել է բնակարանների տրամադրման գործընթացում իրենց ներգրավվումից, որի նպատակը կոոսպցիոն ռիսկերի նվազեցումն էր: Իրենք նկարում էին բոլոր այն ընտանիքներին, որոնց տրամադրվում էր բնակարան: Պետության վերաբերմունքն էլ փոխվեց. եթե առաջ ավելի հանգիստ կարող էին ունենալ, տան, ապա հիմա գիտեն, որ նկարվում են բոլոր տուն ստացողները և ներկայացվում հանրության դարին»* (Քառնթերփարթ Ինթերնեշլ Հայաստանի ներկայացուցիչ): Մոնիթորինգը արդյունավետ գործիք հանդիսացավ բնակարանների հատկացման որոշումների վրա ազդեցության համար: Այն նաև հիմք հանդիսացավ գործընթացի հանրայնացման համար. *«Վիճակահանության բոլոր նյութերը տեսաձայնագրվել են իր [ՀԿ-ի ղեկավարի] աջակցությամբ և հետարձակվել տեղական հեռուստատեսությամբ, որը մեծ նշանակություն ուներ և ավելի ամրասպինեց*

Տնակային կացարանի լուսանկարը և ծրագրի կոչը (shirakcenter.org կայքից)

վստահությունը հանձնաժողովի աշխատանքների նկատմամբ» (ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության ներկայացուցիչ):

- Հիմնախնդիրը հանրայնացնելու և խնդրի հանդեպ իշխանությունների ուշադրությունը գրավելու համար կազմակերպությունը **տեղեկատվական քարոզարշավ** է նախաձեռնել: Նախ և առաջ, բնակչությանը խնդրի մասին են տեղեկացրել ՔԼՄ հրապարակումների և հանրային քննարկումների միջոցով: Կազմակերպությունը տասնյակ ռեպորտաժներ, հարցազրույցներ է տրամադրել, որոնք տարածվել են տարբեր միջոցներով, այդ թվում՝ տեղական և ազգային հեռուստատեսությամբ, սոցիալական ցանցերով (մասնավորապես կազմակերպության ֆեյսբուքյան էջի միջոցով) և «Յութուբով»։ Վերջինս կարևոր դեր խաղաց Սփյուռքում հիմնախնդրի մասին տեղեկատվության տարածման գործում¹³: Երկրորդ, նամակներ են ուղարկվել բոլոր համապատասխան ատյաններին՝ Գյումրիի անօթևան ընտանիքների խնդրի լուծման

¹³ Տե՛ս, օրինակ, հարցազրույցները, որոնք տրամադրվել են «Ասպարեզ» ռադիոկայանին՝ բնակարանների հատկացման խնդրի վերաբերյալ՝ https://www.youtube.com/watch?v=z6Vtc_Sziss, <https://www.youtube.com/watch?v=dF2A6JwYSJM>, քննարկում «Երկրաշարժից տուժածների բնակարանային ապահովման ծրագիրը Գյումրիում և Սպիտակում» Մեդիա կենտրոնում՝ <https://www.youtube.com/watch?v=7QdrN9Xs1Pk>, հարցազրույցը Երկիր Մեդիա ՀԸ «Երկրի հարցը» ծրագրում՝ <https://www.youtube.com/watch?v=70XqUR8PU5I>, քննարկում «Աղետի գոտու բնակարանների բաշխման հիմնախնդիրները» «Նոյյան Տապան» լրատվական կենտրոնում՝ <https://www.youtube.com/watch?v=giVIVcLvLEE>

կոչով: Նամակային արշավի յուրահատկությունն այն էր, որ նույն նամակը միաժամանակ ուղղվում էր միմյանց վերադաս և ստորադաս տարբեր կառույցների և ատյանների պաշտոնյաներին: Այս հնարքն օգնում էր, որ պատասխանող պետական ատյանը ավելի ուշադիր լինի նամակին պատասխանելիս, քանզի իր վերադաս ատյանը ստանալով նույն նամակը՝ մակագրում էր իրեն և ակնկալում ստանալ պատասխանի կրկնօրինակը. նամակները անտեսելու որևէ հնարավորություն չէր մնում: Մեկ տարվա ընթացքում կազմակերպությունը տարբեր ատյաններին շուրջ 5-7 կգ նամակ ուղարկեց: Նամակներն ուղարկվել են Գյումրիի քաղաքապետարան, Շիրակի մարզպետարան, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարություն, վարչապետին և նախագահին: Նամակների բովանդակությունը համապատասխանեցվել է տվյալ ատյանի գործունեության ոլորտին: Բացի հիմնախնդրի հանդեպ ուշադրություն հրավիրելուց, ներկայացվել է նաև առաջարկների փաթեթ առ այն, թե ինչպես կարելի է լուծել խնդիրը: Առաջարկները հիմնականում վերաբերվում էին օրենսդրական կամ գերատեսչական որոշումներին, օրինակ՝ ՀՀ քաղաքաշինության նախարարությանը առաջարկվել է բնակարանների տրամադրման կարգի փոփոխություն, ՏԻՄ-ին՝ բնակարանների ապահովման այլընտրանքային եղանակներ, օրինակ՝ սոցիալական բնակարանների տրամադրում, տնակային ավանների հողատարածքների նվիրատվություն այդտեղ բնակվող ընտանիքներին՝ բնակարան կառուցելու համար, անօթևանների տեղակայում ծերանոցներում և տուն-ինտերնատներում: «Այդպիսի մարդիկ շատ են, որ ուզում են ներառվել ծերանոցներ, տնօրենն էլ պատրաստ է, սակայն այստեղ կարգավորում է պետք» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար): Այս առաջարկները հիմնականում ընդունվել են համապատասխան որոշում կայացնողների կողմից, սակայն որոշակի փոփոխություններով: Օրինակ, ՏԻՄ-ը սկսել է տնակների հողատարածքի նվիրաբերման գործընթացը այդ տնակներում բնակվող ընտանիքներին՝ ավելացնելով տան կառուցման համար հիփոթեքային վարկի ձեռք բերման հնարավորությունը:

Բացի այդ, երեք-չորս բնակարան է տրամադրվել որպես սոցիալական բնակարան¹⁴ օգտագործելու նպատակով: Մինևնույն ժամանակ, պետական ատյաններին ուղարկված նամակները 130 էլեկտրոնային հասցեով ուղարկվել են նաև միջազգային կազմակերպություններին, դեսպանատներին, Սփյուռքի տարբեր կառույցներին՝ իրենց պարբերականներում տպագրելու համար: Այս մեխանիզմը նպաստել է իշխանությունների առավել զգոն վերաբերմունքին, ինչպես նաև սփյուռքում խնդրի հանրայնացմանը և անհատ բարերարների ներգրավմանը: Բոլոր նամակները համապատասխանեցվել են թիրախ լսարանին:

- Քարոզարշավի մյուս կարևոր գործիքը տարբեր բովանդակությամբ կարճ տեսագրություններն էին¹⁵: Այս կամ այն ընտանիքի կենցաղի, ապրելակերպի ու կարիքների մասին ֆիլմերը միջոցների հայթայթման նպատակ ունեին, իսկ ընդհանուր առմամբ հիմնախնդրի հանրայնացման համար պատրաստվել են տնակային ավանների ընդհանուր վիճակը նկարագրող տեսագրություններ. «Օրինակ, երբ ասում էին՝ «էլ չկան տնակներ, ինչից է Վահանը վերցնում այդ ու այսքան աղմուկ բարձրացնում», մենք նկարում էինք տնակային ավանները ու ցույց տալիս հանրությանը, որ դա կա» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար): Տեսագրությունները կիրառվել են քարոզարշավի ավելի ուշ փուլերում, քանի որ առաջին տարվա ընթացքում հիմնականում տարբեր ատյաններին ուղղված նամակներն էին օգտագործվում, սակայն երբ տարածվեց առաջին տեսագրությունը և արձագանքը բավականին մեծ եղավ, կազմակերպությունը սկսեց օգտագործել այն որպես քարոզարշավի հիմնական գործիք: Հարկ է նշել նաև, որ չնայած քարոզարշավը ընդհանուր առմամբ անօթևանների շահերի պաշտպանությանն էր վերաբերվում, կազմակերպությունը շահառուներին տարանջատել էր տարբեր սոցիալական խմբերի՝

¹⁴ Սոցիալական բնակարան՝ տեղական իշխանության սեփականության և տնօրինման տակ գտնվող բնակարան, որը առանց վարձավճարի ժամանակավորապես տրամադրվում է կարիքավոր ընտանիքներին:

¹⁵ Տես Շիրակ կենտրոն ՀԿ-ի «Յուրաբար» էջը՝ https://www.youtube.com/channel/UC_PWSsLkNmJPh0HBwFfjvtQ

տարեցներ, միայնակ մայրեր, դպրոցից դուրս մնացած երեխաներ և այլն, և յուրաքանչյուր շահառու խմբի համար կազմակերպությունն առանձին տեսագրություն էր պատրաստում՝ ուղղելով այն տարբեր թիրախային լսարանների: Ինչպես նշեց դոկտոր կազմակերպության ներկայացուցիչը, այս տեսագրություններն օգտագործվել են միմիայն քարոզարշավի նպատակների շրջանակներում. *«Իրենք PR չեն անում իրենց: Լուսաբանում են ընտանիքների ղեկավարը, [բայց] երբեք չես տեսնի իրենց կադրում, երբ ընտանիքի ղեկավարն են ներկայացնում»* (Քատոնթերփարթ Ինթերնեշլ Հայաստանի ներկայացուցիչ):

Թիրախային խումբը և շահառուները

Քարոզարշավի առաջնային թիրախն իշխանություններն էին, ներառյալ Գյումրիի քաղաքապետը, Շիրակի մարզպետարանը, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը և ՀՀ քաղաքաշինության նախարարությունը: Իրազեկման և հանրային ուշադրությունը գրավելու նպատակով իրականացված տեղեկատվական քարոզարշավի լսարանը հանրությունն էր: Հայաստանի և Սփյուռքի անհատ բարերարները միջոցների հայթայթման քարոզարշավի թիրախում էին:

Քարոզարշավի անմիջական շահառուները Գյումրի քաղաքի տնակների բնակիչներն էին, ինչպես նաև, ընդհանուր առմամբ, բոլոր գյումրեցիները, քանի որ քարոզարշավը ազդեցություն է ունեցել Գյումրիի այն բնակիչների վերաբերմունքի վրա, որոնք տարիներ շարունակ տեղեկացված չեն եղել խնդրի առկայության մասին: Օրենսդրական փոփոխությունների ղեկավարում կշահեն նաև այլ քաղաքների տնակների բնակիչները:

Օգտագործված ռեսուրսները և համագործակցությունը

Քարոզարշավի նախնական փուլում կազմակերպությանը հիմնականում անհրաժեշտ են եղել անձնակազմ, փորձագետներ, տեսագրությունների պատրաստման միջոցներ և քարոզարշավի այլ ծախսերի համար ֆինանսական ռեսուրսներ: Ֆինանսավորման մեծ մասը ձեռք է բերվել միջազգային կազմակերպությունների՝ Քատոնթերփարթ Ինթերնեշլ Հայաստանի և Բաց հասարակության հիմնադրամի կողմից շնորհված դրամաշնորհային ծրագրերի միջոցով: Բաց հասարակության հիմնադրամը ֆինանսավորում էր տրամադրել մոնիթորինգի գործունեության համար, իսկ Քատոնթերփարթ Ինթերնեշլի դրամաշնորհի միջոցով իրականացվեցին տնակներում ապրող մարդկանց իրավունքների, բնակարանի ստացման գործընթացի վերաբերյալ իրազեկման աշխատանքները: Բացի այդ, Քատոնթերփարթ Ինթերնեշլի տրամադրած դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում նկարահանվեցին տնակներում ապրող ընտանիքների մասին տեսահոլովակները, որոնք հնարավորություն տվեցին անհատ բարերարներից գումար հայթայթել այդ ընտանիքների համար. նվիրատվությունների շնորհիվ այդ ընտանիքներից քսանն այսօր արդեն բնակարան ունեն: Ֆինանսական աջակցությանը զուգահեռ, միջազգային կազմակերպությունները արժեքավոր խորհրդատվություն են տրամադրել շահերի պաշտպանության քարոզարշավի կազմակերպման ոլորտում:

Ծրագրերի ընդլայնման հետ լրացուցիչ փորձագետներ են ընդգրկվել, այդ թվում իրավախորհրդատուներ և տեսանյութերի հետ աշխատող մասնագետներ: Լայնորեն ներգրավվել են նաև կամավորներ, հիմնականում ուսանողներ. *«Մոյր 800 ընտանիքի վառելափայտ բաշխելը հեշտ է և կամավորներ են պետք, որ կարողանանք անել: Դրա համար ներգրավում ենք մեծ քանակի կամավորներ: Հիմա ունենք մոյր հարյուր-հարյուր հիսունը»* («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար): Կամավորական աջակցությունը ձեռք է բերվել նաև տեղական ՀԿ-ների հետ համագործակցության միջոցով. օրինակ, «Երիտասարդական նախաձեռնությունների կենտրոն» ՀԿ աշխատակազմն ու կամավորները մասնակցել են կարիքավոր ընտանիքներին վառելափայտի բաժանման գործընթացին:

Ներկայումս միջոցներն անհրաժեշտ են սոցիալական ծառայությունների մատուցման համար, և անհատ բարերարներից ստացած ֆինանսավորումն այս ոլորտում կազմակերպության կայուն գործունեության հիմք է ստեղծում: Կազմակերպչական ծախսերը ևս ֆինանսավորվում են մասնավոր նվիրատվությունների միջոցով, որոնք ծածկում են աշխատակազմի և գրասենյակի միսիմալ ծախսերը՝ առօրյա գործունեության ապահովման համար:

Անհատական հանդիպումների և համատեղ քննարկումների միջոցով կազմակերպությունը սերտ գործընկերային հարաբերություններ է հաստատել ՏԻՄ-ի հետ: Այս համագործակցությունը երկուստեք արդյունավետ է գնահատվում. «Երբ քաղաքապետարանում լինում են քննարկումներ, մենք հրավիրում ենք ՀԿ-ների, հասարակությանը: Եվ այս հարցում Վահան Թումանյանի դերը, որպես ՀԿ-ի ղեկավար, շատ մեծ է, քանի որ նա շատ է շփվում բնակիչների հետ, գիրքի խնդիրները, տեղյակ է բոլորի իրական սոցիալական վիճակից: ... Այս ամենի արդյունքում ծնվում են այս ծրագրերը: ... Կա համագործակցություն, որի արդյունքում ծնվում են առողջ գաղափարներ» (քաղաքապետարանի ներկայացուցիչ): «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավարը ևս արդյունավետ է համարում այդ համագործակցությունը, բայց մինևույն ժամանակ նշում է, որ բարելավման կարիք կա:

ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության հետ համագործակցությունը կայացավ նախ և առաջ պետության կողմից բնակարանների հատկացման հանձնաժողովի աշխատանքներին մասնակցելու շնորհիվ: Այս համագործակցությունը հատկապես կարևոր էր սկզբնական շրջանում, երբ կազմակերպությունը ներգրավված էր բնակարանների հատկացման գործընթացի մոնիթորինգի աշխատանքներում և ընտանիքների ցուցակում փոփոխություններ էր առաջարկել. «Ինչու՞ է մեր համագործակցությունը լավ սրացվել՝ քանի որ պարոն Թումանյանը մրահոգ է կոնկրետ գյուղերիցիների բնակարանային խնդիրների լուծման հարցում: Բազմաթիվ առաջարկություններ է ներկայացրել, ... միանշանակ բոլոր առաջարկությունները քննարկվել են հանձնաժողովի նիստերում» (ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության ներկայացուցիչ):

Քարոզարշավի ընթացքում մի շարք ՀԿ-ներ և ԶԼՄ-ներ ներգրավված են իրազեկման գործընթացում: Բազմաթիվ լրատվամիջոցներ տարածում էին ՀԿ-ի կողմից պատրաստված տեսագրությունները և տեղեկատվությունը: Այսուհանդերձ, կազմակերպությունը առաջնահերթ ղիտարկում էր ինտերնետը՝ որպես բարեգործության նպատակով Սփյուռքի ներգրավման միջոց:

Ստացած արդյունքները և ազդեցությունը

Այս քարոզարշավի արդյունքները բազմատեսակ են տեղ գտած փոփոխությունների թե՛ ծավալի և թե՛ մակարդակի տեսանկյունից:

1. ՀՀ քաղաքաշինության նախարարությունը մի շարք փոփոխություններ է կատարել իրավական մակարդակում: Փոփոխությունները տեղ են գտել կառավարության որոշումներում՝ հարցին առավել պրակտիկ լուծումներ առաջադրելով, այդ թվում սեփականաշնորհման գործընթացների մատչելիության, նոր ավանի ստեղծման, միայնակ տարեցների ժառանգության կարգի փոփոխության և այլ միջոցներով:
2. Կարևորագույն փոփոխություն էր ՏԻՄ գործելաճի փոփոխությունը: ՏԻՄ-ն այսօր իրականացնում է մի քանի ծրագրեր, որոնք մշակվել են «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի հետ համատեղ՝ անօթևան ընտանիքների սոցիալական խնդիրները լուծելու համար.
 - Տնակային ավանների անապահով ընտանիքների 130 երեխաներ կայուն անվճար հաճախում է նախակրթարաններ, քանի որ կազմակերպության առաջարկով ՏԻՄ-ի բյուջեից հատկացումներ են կատարվում այդ երեխաների նախակրթարանի վարձի փոխհատուցման համար:
 - ՏԻՄ բյուջեից ամենամսյա հատկացումներ են տրամադրվում տնակային ավանների մոտ 2000 ընտանիքի՝ բաղնիքի ու վարսահարդարի ծառայություններից օգտվելու համար:
 - Տնակային ավանների բնակիչներին վառելափայտ է տրամադրվում ոչ միայն անհատ բարերարների ու կազմակերպությունների, այլև ՏԻՄ բյուջեի միջոցներից:
3. Առ այսօր բնակարանի օրդերներ են տրվել մոտ 3000 ընտանիքի: Որպես բնակարանների բաշխման հանձնաժողովի անդամ՝ կազմակերպության վրա է դրվել բնակարանների օրդերների տրամադրման պատասխանատվությունը: Կազմակերպությունը կապ է հաստատում բնակիչների հետ, հրավիրում ՀԿ-ի գրասենյակ՝ փաստաթղթերը ստուգելու, պակասող փաստաթղթերի լրացումներ կատարելու և բնակարանի օրդերները հանձնելու նպատակով:

4. Գյումրիի քաղաքային իշխանությունները համայնքին պատկանող մի քանի բնակարան տրամադրել են սոցիալական նպատակներով: Սոցիալական բնակարանների ծրագրերը Հայաստանում դեռևս զարգացման փուլում են, և վերջին տարիներին կառավարությունը քայլեր է ձեռնարկել սոցիալական բնակարանաշինության ռազմավարության ընդունման և մի քանի մարզերում սոցիալական բնակարանների տրամադրման ուղղությամբ: Թեև Գյումրին այս ծրագրերում ներառված չէ, տեղական իշխանությունների կողմից իրականացված այս փորձը լավ սկիզբ կարող է դառնալ Գյումրիում սոցիալական բնակարանների համար:

5. Մեկ այլ կարևոր արդյունք է «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի նախաձեռնած «Ազատենք Գյումրին տնակներից» ծրագիրը, որը 2015թ. որդեգրվեց ՏԻՄ-ի կողմից: Տնակների ապամոնտաժման հարցը տարիներով ծառացել է քաղաքի առջև. քանի որ որևէ օրենսդրական կարգավորում չի եղել, բնակարաններ ստացած և տեղափոխված ընտանիքները պահում էին տնակները՝ այն վարձակալությամբ կամ անհատույց տալով մեկ այլ ընտանիքի: «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի առաջարկությամբ այդ կարգավորումները խստացվել են. ներկայումս այս ընտանիքները բնակարանի օրդեր չեն ստանում, մինչև տնակը չապամոնտաժվի: Մինևույն ժամանակ այս գործընթացն առավել արդյունավետ իրականացնելու համար կազմակերպությունն իր վրա է վերցրել բնակարաններ ստացող ընտանիքների տնակների ապամոնտաժումը. «Մենք միջոց գտանք դրա համար: Քանի որ ինքը որոշակի նյութական միջոց է, այն փոխհատուցել է պետք: Հիմա մենք ուղղակի հարցնում ենք՝ ինչ արժե փոխել, գնում ենք այն ու քանդում ենք ամբողջովին: Օրենքն ասում է, որ պետք է ապամոնտաժվի, բայց կարող է մի տեղից մեկ այլ տեղ տեղափոխվի ու այդպես լուծվի հարցը: Դրա համար մենք ամբողջովին քանդում ենք այն: Շահագրգռելը ամենակարճ ճանապարհն է» (ՀԿ-ի ղեկավար): Ինչպես նշում է Գյումրիի քաղաքապետարանի ներկայացուցիչը. «Մեր քաղաքում հիմնական խնդիրը փոխաբանությանն է, և այսօր այն երկրաշարժի հետևանք չէ, որովհետև շատ են վերաբնակեցվել: Մեր քաղաքապետը հիմա բնակիչներին ասում է. «Հարգելի

բնակիչներ, սրացել եք բնակարանը, ապամոնտաժեք փոխել և փարսածքը մարտը վիճակում հանձնեք քաղաքապետարանին [...] Իրենք ապամոնտաժում են, շինանյութը ուզում են՝ վաճառում են, ուզում են՝ վառում են»: Մինևույն ժամանակ, քաղաքապետարանի ներկայացուցիչը գտնում է, որ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն բավականին արդյունավետ գործ է անում այս առումով, քանի որ քանդում է մեկի տնակը և ստացած փայտը տրամադրում մեկ այլ ընտանիքի՝ որպես վառելափայտ, այդպիսով միաժամանակ երկու խնդիր լուծելով՝ քաղաքը մաքրում է տնակներից և սոցիալապես անապահով ընտանիքների վառելափայտի հարցն է լուծում:

6. Կարևոր ձեռքբերում է նաև գյումրեցիների վերաբերմունքի փոփոխությունը տնակային ավանների բնակիչների հանդեպ: Թեև քիչ չափով, նրանք այնուամենայնիվ հաղորդակից են դառնում խնդրին, և քայլ առ քայլ՝ փոփոխությունը տեսանելի է դառնում. «Տարօրինակ մի բան էր տեղի ունենում այս փոփոխությունում: Զուսովորվել էր մի առանձին ենթամշակույթ: Տնակային ավանի երիտասարդները ամուսնանում էին միայն միմյանց հետ և շփվում իրենց շրջանում միայն: Թշնամանքով էին վերաբերվում մյուսներին: Այսօր նրանք էլ են ավելի բարյացակամ» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար):

Որպես քարոզարշավի հարակից արդյունք, կազմակերպությունն այս ընթացքում մեծ ճանաչում ու վստահություն է ձեռք բերել, որի շնորհիվ հսկայական ծավալների մասնավոր նվիրատվություններ են ուղղվում մի շարք սոցիալական ծրագրերի.

1. Գյումրիում տնակներում բնակվող 44 ընտանիքի արդեն բնակարան է տրամադրվել, իսկ մոտ 20 ընտանիք ամսական նպաստ են ստանում արտասահմանյան հովանավորներից: Անհատական նվիրատվությունների մեխանիզմը չի ենթադրում աջակցություն ընտանիքին՝ կազմակերպությանը հատկացված փոխանցումների միջոցով. կազմակերպությունը ավելի շուտ ծառայում է որպես միջնորդ կարիքավորի և նվիրատուի միջև. «Գտնում ենք ընտանիքը, բնակարանը և մնացածը թողնում իրենց» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար):

2. Դպրոցից դուրս մնացած 208 երեխա այժմ դպրոց է հաճախում: Կազմակերպությունը նրանց տրամադրել է դպրոցական պարագաների ամբողջական փաթեթներ:
3. Երեք կազմակերպություն, այդ թվում «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն, Փարոս հիմնադրամի (ԱՄՆ) ֆինանսավորմամբ ցերեկային կենտրոն են ստեղծել միայնակ մայրերի երեխաների համար: Այս կենտրոնը միայնակ մայրերին հնարավորություն է տալիս նախ և առաջ աշխատանք գտնել: Կենտրոնի ծառայությունները ներառում են տարրական հիգիենիկ խնամք և սնունդ, ինչպես նաև կրթական ու զարգացման միջոցառումներ:

Այսպիսով, իրազեկման ու ֆոնդահայթայթման գործունեությունը հիմք է ստեղծել բազմաթիվ ընտանիքների կենսապայմանների բարելավման համար՝ երկարաժամկետ կտրվածքով:

Քարոզարշավի բոլոր արդյունքները, ըստ ՀԿ-ի ղեկավարի, կարևոր ձեռքբերումներ են, քանզի ցանկացած փոքր քայլ նպաստել է ծայրահեղ աղքատության մեջ գտնվող բնակիչների կեցության բարելավմանը և հիմնարար իրավունքների պաշտպանությանը:

Հաջողության գործոնները

Քարոզարշավի հաջողությունն առաջին հերթին պայմանավորված է մանրամասն և համապարփակ տեղեկատվության առկայությամբ: Կազմակերպության աշխատակիցները մանրամասն ճանաչում են յուրաքանչյուր շահառուին՝ ընտանիքի ողջ պատմությամբ, խնդիրներով և հնարավորություններով: Ինչպես նշում է կազմակերպության ղեկավարը. «Շարերն են այս ծրագրերը վերցնում և իրականացնում, և ՏԻՄ-ը, և շար միջազգային կազմակերպություններ, սակայն մեզ չեն կարող փոխարինել, քանզի այդ ահռելի ինֆորմացիոն բազան երևի միայն մենք ունենք: Եվ հարցը ամենևին նրանում չէ, որ այդ տեղեկատվությունը ինստիտուցիոնալիզացված չէ կամ էլ գաղտնի է, պարզապես ավելին քան 8 տարիների ամենօրյա աշխատանքի արդյունքում կուտակված տեղեկատվությունը հնարավոր չէ փոխանցել»: Կազմակերպության ղեկավարի փորձը և փորձագիտությունը հատկապես կարևոր նշանակություն ունեն. «Ինքը շար լավ տիրապետում է աղետի գոյրու հիմնա-

հարցերին, տարբեր սոցիալական շերտերի և մարդկանց հիմնասխեմներին և... ինքը կոնկրետ լուծումներ է առաջարկում: Ընդ որում՝ իր առաջարկած լուծումները հիմնված են տարիների ընթացքում կատարած հետազոտությունների, ուսումնասիրությունների վրա, դա նաև մեզ համար է նպաստավոր» (ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության ներկայացուցիչ): Այս մեջբերումը ցույց է տալիս նաև կոնկրետ, պրակտիկ լուծումներ առաջարկելու կարևորությունը:

«Շիրակ կենտրոն» ՀԿ նախագահը շահառու ընտանիք այցի ժամանակ (լուսանկարը՝ ՀԿ-ի ֆեյսբուքյան էջից)

Հաջողության մեկ այլ գրավական կարելի է համարել հիմնասխեմի համապարփակ դիտարկումը: Քարոզարշավը չի ավարտվել առաջնային նպատակի նվաճմամբ, այլ շարունակվել է՝ լրացնելով բոլոր ի հայտ եկած բացերը, լուծելով բոլոր այն խնդիրները, որոնք հնարավոր էր լուծել:

Եվ վերջապես, հաջողության գրավականներից էին այն մարդկային ռեսուրսները, որոնք կազմակերպության առաքելության նվիրյալներն են և նպաստում են Գյումրու անօթևանների խնդիրների լուծմանը: Լիդերի անձը որոշիչ դեր է ունեցել այստեղ, քանի որ նրա փորձը, եռանդը, նվիրվածությունն ու համառությունը հնարավոր դարձրեցին առաջադրված նպատակների իրականացումը. «Ինքն ընդհանրապես այն մարդկանցից է, որ իսկապես մի փուշ հանում է, այնքանով, որքանով որ ինքը, անձամբ ինքը կկարողանա» (ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության ներկայացուցիչ):

Խոչընդոտներն ու մարտահրավերները

Քարոզարշավի սկզբնական փուլում տեղական իշխանությունների դիրքորոշումն ավելի դիմադրողական է եղել, որը բարդացրել է ՏԻՄ-ի հետ համագործակցությունը: Խնդիրը բարձրաձայնելու ընթացքում առաջին հիմնական հակազդումն այն էր, որ կազմակերպությունը վարկաբեկում է երկիրը: Ինչպես պատմում է ՀԿ-ի ղեկավարը, բանն այն է, որ երբ ծայրահեղ աղքատության մեջ ապրող ընտանիքների կենցաղը նկարագրող տեսագրությունները տեղադրվում էին «Ցուրտբում», առաջինը թուրքական մամուլն ու կայքերն էին այն վերցնում ու տարածում: Սակայն հետագայում այս ամենը հարթվել է համատեղ քննարկումների, առավելությունների ու թերությունների կշռադատման արդյունքում:

Կազմակերպությունը մեկ այլ բարդություն է համարում այն մեծ բացասական էներգիան, որն աշխատողները կուտակում են ամեն օր՝ շփվելով ու աշխատելով ծանր պայմաններում բնակվող ընտանիքների հետ. «Շատ դժվար է այդ ամենը կրելը, նույնիսկ ընկերներիդ հետ չես կարողանում ինչոյսի մասնակցես: Լինում է՝ մտնում ենք քիմիկատ, որոնց դուրը տարիներով ոչ ոք չի բացել: Մենք նաև հոգեբանական աջակցություն ենք այդպիսով ցույց տալիս» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար):

Հետագա քայլերը

Տնակային ավանների բնակիչների հետ ամենօրյա սերտ հաղորդակցության միջոցով կազմակերպությունը մշտադիտարկում է համայնքային մակարդակով իրավական կարգավորումների իրականացումը: Ելնելով մոնիթորինգի արդյունքներից, կազմակերպությունը նախաձեռնում է շահերի պաշտպանության, սոցիալական ծառայությունների մատուցման և կամ հանրային քաղաքականությունների մոնիթորինգի համապատասխան գործունեություն:

Կազմակերպությունը շարունակելու է առկա ծրագրերը, ներառյալ սոցիալական աջակցությունը, ցերեկային կենտրոնի գործարկումը, ինչպես նաև ձեռքբերումների ամրապնդմանն ուղղված ՇՊ քարոզար-

շավները: Այս քարոզարշավների նպատակն է համայնքային որոշումների մակարդակով ամրապնդել աջակցության այն բոլոր ծրագրերը, որոնք այսօր իրականացվում են ՏԻՄ-ի կողմից՝ կազմակերպության համագործակցությամբ: Ներկայումս ՇՊ քարոզարշավն ուղղված է համայնքային մակարդակում օրենսդրական այնպիսի փոփոխությունների, որոնք սոցիալական արտոնությունների տեղական չափանիշներ կսահմանեն՝ ի լրումն պետական մակարդակով սահմանվող չափանիշների, օրինակ տնակային ավաններում բնակվողների համար. «Ճիշտ է, տարբեր աջակցություններ տրամադրվում են սոցիալապես անապահով խավերին, սակայն դա արվում է ըստ ցանկության և որևէ կանոնակարգում չկա: Պետք է տեղական մակարդակով որոշակի խավեր սրահան սոցիալական արտոնություններ: Այսինքն՝ ոչ թե օգնես, որովհետև ուզում ես, այլ լինի հարակ կարգ՝ ի պաշտոնե անելու համար» («Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավար):

Նախագծվող ծրագրերից է նաև սոցիալական բնակարանների ստեղծումը և գործարկումը, քանի որ ՏԻՄ-ն ունի երեք շենք, որոնք նախատեսում է հատկացնել սոցիալական բնակարանների համար:

Միևնույն ժամանակ, կարողանալով մեծածավալ ֆոնդահայթայթման գործընթաց իրականացնել, կազմակերպությունը դեռևս տեսնում է իր դերակատարումը սոցիալապես խոցելի խմբերին ծառայություններ մատուցելու գործում՝ որպես ծառայություն մատուցող այլընտրանքային կառույց:

Ամփոփում

Ամփոփելով վերը շարադրվածը, կարելի է ասել, որ ինչպես դասական մոտեցման դեպքում, այս քարոզարշավի առաջնային կարևոր քայլը հիմնախնդրի ուսումնասիրությունն էր: Հիմնախնդրի համապարփակ ուսումնասիրությունը՝ շահառուների հետ անմիջական շփման շնորհիվ նրանց իրական կարիքների մասին լիարժեք տեղեկատվությամբ և հստակ պատկերացումներով, ապահովում է այն կայուն հիմքը, որի վրա է կառուցվում ողջ քարոզարշավը: Միայն այս պարագայում է, որ պետությունը ՀԿ-ին դիտարկում է որպես գործըն-

կեր և բանակցության լիարժեք կողմ, և այդ ոլորտում յուրաքանչյուր քննարկում բացառվում է առանց այդ ՀԿ-ի մասնակցության:

Գործիքակազմը տարբեր է եղել քարոզարշավի յուրաքանչյուր բաղադրիչի համար, սակայն երեք հիմնական մոտեցում արդյունավետ է եղել.

1. Մինևույն բովանդակությամբ նամակները միաժամանակ ուղղվել են մի քանի ատյանների՝ միմյանց ստորադաս և վերադաս: Այս մեխանիզմը բավականին արդյունավետ է, քանզի ապահովում է վերահսկողություն մեկը մյուսի նկատմամբ:
2. Նամակներում, բացի ուղերձից, առկա էր նաև առաջարկությունների փաթեթ, որն ավելի արդյունավետ դարձրեց քարոզարշավը, քանի որ օգնեց յուրաքանչյուր կառույցին ավելի լավ հասկանալ իրենից ակնկալվող գործողությունները և հիմք հանդիսացավ կառուցողական բանակցությունների համար:
3. Առանձին լսարանների համար հարմարեցված տեսահոլովակները արդյունավետ էին տվյալ խմբի յուրահատուկ կարիքները ներկայացնելու առումով և պարունակում էին ուղերձ այն մասին, թե ինչպես կարելի է այն լուծել: Այսպիսով, յուրաքանչյուր լսարան կարող էր տեսնել իր հնարավոր դերակատարությունը այս խնդրի լուծման մեջ:

Վերջապես, յուրաքանչյուր հիմնախնդրին համակարգային և խորքային մոտեցում ցուցաբերվեց և քարոզարշավը չսահմանափակվեց զուտ խնդիրների բարձրաձայնմամբ:

Դեպք թիվ 3. Քարոզարշավ աշխատող կանանց մայրության նպաստի կրճատման վերաբերյալ կառավարության նախագծի դեմ

Իրականացնող՝ «Ժամանակավորապես անաշխատունակ ճանաչված անձանց իրավունքների պաշտպանության» ոչ ֆորմալ նախաձեռնություն

Գործունեության տարածք՝ Երևան և համացանց

Ժամանակահատված՝ 2014թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր

Ոլորտ՝ սոցիալական

Կազմակերպության մասին

«Ժամանակավորապես անաշխատունակ ճանաչված անձանց իրավունքների պաշտպանության» խումբը քաղաքացիական նախաձեռնություն է, որը ձևավորվել է 2010թ.¹⁶ ընդդեմ մայրության նպաստների վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխությունների: Այս նախաձեռնությունը սկիզբ է առել ֆեյսբուքյան խմբի միջոցով¹⁶, որտեղ ներկայումս ընդգրկված են ավելի քան 2300 անդամներ: Նախաձեռնության անդամների միջև անձնական կապեր գրեթե չկան, թեև նրանցից շատերը, բացի ֆեյսբուքյան խմբին անդամակցելուց, քարոզարշավի շրջանակներում կազմակերպված մի շարք միջոցառումների են մասնակցել: Այս խումբը երկու քարոզարշավ է իրականացրել՝ առաջինը՝ 2010թ. «Ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստների մասին» նոր օրենքի դեմ, իսկ երկրորդը՝ 2014թ.¹⁶ նույն օրենքում նախատեսվող փոփոխությունների դեմ: Լրատվամիջոցներում ու պաշտոնյաների ելույթներում այս նախաձեռնությունը հաճախ անվանվել է «Հղի կանանց շարժում», քանի որ հիմնական մասնակիցները երիտասարդ կանայք են, մասնավորապես հղի կանայք: Ներկայումս այս խումբը գործում է միայն ֆեյսբուքյան հարթակում, որտեղ անդամները

¹⁶ <https://www.facebook.com/groups/maternity/>

նորություններ են տեղադրում մայրության ոլորտին առնչվող օրենսդրական փոփոխությունների և կամ ծրագրերի վերաբերյալ:

Դեպքի համառոտ նկարագիր

Ներկայացված դեպքի ուսումնասիրությունը վերաբերում է «Ժամանակավորապես անաշխատունակ ճանաչված անձանց իրավունքների պաշտպանության» խմբի երկրորդ քարոզարշավին: 2014թ. նոյեմբերին կառավարությունն առաջարկեց փոփոխություններ կատարել «Ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստների մասին» օրենքում, ըստ որի նախատեսվում էր կրճատել աշխատող կանանց տրամադրվող մայրության նպաստները՝ նպաստի հաշվարկման համար հիմք ծառայող միջին աշխատավարձի շեմի սահմանման միջոցով, իսկ կրճատման արդյունքում ստացած խնայողություններն ուղղել չաշխատող կանանց մայրության նպաստների տրամադրմանը: Օրենքի փոփոխությունը կանխելու նպատակով նախաձեռնությունը շահերի պաշտպանության քարոզարշավ սկսեց՝ օգտագործելով նամակներ, ստորագրահավաքներ, փողոցային ակցիաներ, մասնակցելով հանրային լուսմաների ու մամուլի ասուլիսների: Արդյունքում հաջողվեց լայն հանրության ուշադրությունը գրավել քննարկվող հարցի հանդեպ, իսկ կառավարության ու խորհրդարանի բազմաթիվ անդամներ աջակցեցին նախաձեռնությանը: Օրենսդրական փոփոխությունների նախագիծը վերանայվեց՝ ընդգրկելով նախաձեռնության առաջարկների մեծ մասը, և 2014թ. դեկտեմբերին նախագիծն ընդունվեց խորհրդարանում:

Հիմնախնդիրը և քարոզարշավի նախաձեռնումը

«Ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստների մասին» օրենքն ընդունվել է 2010թ.՝ փոխարինելով այն ժամանակ գործող «Ժամանակավոր անաշխատունակության դեպքում պարտադիր սոցիալական ապահովության վճարների մասին» օրենքը: Վերջինս հղիության և մայրության արձակուրդի 140 օրվա ժամանակահատվածի համար փոխհատուցում էր սահմանում կնոջ վերջին երեք ամսվա միջին աշխատավարձի 100%-ի չափով՝ առանց հարկերի և պահումներ:

2010թ. նոր օրենքի նախագծով առաջարկվում էր 100% փոխհատուցում սահմանել միայն այն կանանց համար, որոնց աշխատավարձը ՀՀ մինիմալ աշխատավարձի հնգապատիկից պակաս էր (այն ժամանակ դա կազմում էր 150000 ՀՀ դրամ), իսկ ավելի մեծ աշխատավարձի դեպքում փոխհատուցել միայն նշված հնգապատիկի չափով: Բացի այդ, օրենքով նախատեսվեց մայրության արձակուրդի համար տրվող նպաստից եկամտահարկեր գանձել: Այս օրենքը հապշտապ ընդունվեց խորհրդարանի կողմից 2010թ. նոյեմբերի վերջին և ուժի մեջ մտավ նույն թվականի դեկտեմբերի 1-ից: «Ժամանակավորապես անաշխատունակ ճանաչված անձանց իրավունքների պաշտպանության» նախաձեռնությունը ձևավորվեց նոյեմբերին, երբ հանրությունը տեղեկացավ օրենքի մասին: Նախաձեռնության համակարգված գործողությունների, այդ թվում բողոքի ակցիաների, մամուլի ասուլիսների, կառավարությանը ու խորհրդարանին ուղղված նամակների ու ստորագրահավաքների, ինչպես նաև ԶԼՄ-ների ու մյուս ակտիվ խմբերի միջոցով լայն հանրային իրազեկման շտրիկով 2011թ. սկզբին օրենքը փոփոխվեց՝ վերականգնելով ժամանակավորապես անաշխատունակ անձանց նպաստները մինչև 2010թ. դեկտեմբերի 1-ը եղած չափով, թեև նպաստի հարկման դրույթն, այնուամենայնիվ, պահպանվեց:

Մոտ չորս տարի անց՝ 2014թ. նոյեմբերին, կառավարությունը ևս մեկ փոփոխություն առաջարկեց՝ դարձյալ շեմ սահմանելով փոխհատուցման գումարի հաշվարկի համար, ինչպես նաև կապելով նպաստի չափը ներկայիս գործատուի մոտ աշխատանքի ստաժի հետ¹⁷: Բացի այդ, նախագծով առաջարկվում էր ազատագրված կանանց մայրության նպաստների վերացում, ինչպես նաև մի շարք այլ փոփոխություններ՝ հիվանդության պատճառով անաշխատունակության նպաստի կրճատման վերաբերյալ:

Այս անգամ ևս կառավարության կողմից որևէ հանրային քննարկում չէր նախաձեռնվել: Մակայն 2010թ. ձևավորված նախաձեռնության ան-

¹⁷ Ըստ նախագծի, ներկա գործատուի մոտ մինչև մեկ տարի աշխատած կանանց համար ստացվող նպաստի հաշվարկի համար հիմք էր վերցվում ներկա միջին աշխատավարձի 40%-ը, 1-3 տարվա փորձի դեպքում՝ 60%-ը, իսկ նրանց համար, ովքեր տվյալ գործատուի մոտ աշխատել են երեք տարուց ավելի, որպես նպաստի հաշվարկի հիմք պիտի ընդունվեր ներկա միջին աշխատավարձի 80%-ը:

դամներից մեկը պատահաբար տեսավ նախագծի մասին տեղեկատվությունը կառավարության կայքում, որտեղ նշված էր, որ նախագիծը հաստատվել է և պետք է ուղարկվի Ազգային ժողով: Այս նորությունը արագ տարածվեց նախաձեռնության ֆեյսբուքյան խմբի միջոցով, և անմիջապես նոր քարոզարշավ սկսվեց:

Համակարգում և կառավարում

Ինչպես և այլ քաղաքացիական նախաձեռնությունների դեպքում, որտեղ սովորաբար ղեկավարման հորիզոնական կառուցվածք է և սահմանված լիզենզիան չկա, որոշումների կայացումը և գործունեությունը այս խմբում ինքնարուխ էր, հիմնված խմբի անդամների առաջարկների վրա: Այսինքն, նախաձեռնության գործողությունների հստակ կամ գրավոր որևէ պլանավորում չկար, իսկ հաջորդ քայլերի մասին որոշումներն ընդունվում էին տարերայնորեն՝ ըստ իրավիճակի. «Մենք նախաձեռնեցինք շարժումը, իսկ հետո գործընթացը ինքն իրեն ընթացավ» (նախաձեռնության անդամ):

Կարծիքների փոխանակման, ֆեյսբուքյան խմբի առավել ակտիվ անդամների կողմից տեղեկատվության ու առաջարկների տրամադրման նախնական փուլից հետո շարժման համակարգումը ստանձնվեց երկու հոգու կողմից: Նրանցից մեկը նշում է, որ ոչինչ տեղից չի շարժվի, եթե որևէ մեկը չստանձնի լիզենզիան դերը. «Շատ կարևոր է, որ հազար ու մի ուրիշ մարդ լինի, համակարգողն էլ կարողանա խորհրդակցի, բայց մի հոգի պետք է արանձնի այդ պարտավորությունը: Օրինակ, եթե նամակ պետք է գրվի, ապա մեկը պետք է նստի և գրի այն, մեղիային որ պիտի զանգվի, ապա մեկը պետք է զանգի: Դրա համար, էդքանը գիտակցելով, այդ բանը ես անում էի, որ մի քայլ շարժվենք առաջ» (նախաձեռնության անդամ): Մինչև ժամանակ, տարբեր անձանց մասնակցությունը լրատվամիջոցներին տրված հարցազրույցներում, պետական մարմինների հետ հանդիպումներում և այլ գործողություններում ևս կարևոր էր՝ ներգրավված մարդկանց բազմազանությունը ցույց տալու և խնդրի տարբեր կողմերի մասին խոսելու առումով: Որոշումը, թե ով կներկայացնի խումբը հարցազրույցի կամ հանրային քննարկման ժամանակ, կայացվում էր պահի անհրաժեշտությամբ, ըստ շարժման ան-

դամների հարմարության և առաջադրման, սովորաբար ֆեյսբուքյան քննարկումների միջոցով կամ փողոցային ակցիաների ժամանակ:

Կիրառած ռազմավարությունները և մեթոդները

Քարոզարշավի ընթացքում մի շարք գործիքներ են օգտագործվել, որոնք հաճախ են կիրառվում նաև այլ ոչ ֆորմալ քաղաքացիական նախաձեռնությունների կողմից.

- Նախ և առաջ ֆեյսբուքյան ցանցերի միջոցով նախաձեռնվեց **իրազեկումն ու աջակիցների համախմբումը**: Ներգրավվեց 2010թ. ստեղծված ֆեյսբուքյան խումբը, որտեղ ընդգրկվեցին մի շարք նոր անդամներ (շարժման ամենաակտիվ ամիսների ընթացքում խմբին անդամակցում էին մոտ 5000 հոգի):
- Կառավարությանը և խորհրդարանին **նամակներ** ուղղվեցին՝ օրենսդրական փոփոխությունների նախաձեռնությունը կասեցնելու կոչով: Բացի փոխհատուցման շեմի, աշխատանքային ստաժի և ազատագրված կանանց համար սահմանափակումների վերաբերյալ դրույթների վերացման պահանջից, նամակում հակիրճ վերլուծություն էր ներկայացվել խտրականության արգելման, կանանց իրավունքների և այլ համապատասխան օրենքների ու միջազգային համաձայնագրերի դրույթների շուրջ, ինչպես նաև անդրադարձ էր արվել մայրության նպաստների կրճատման տնտեսական, ժողովրդագրական և բարոյահոգեբանական հետևանքներին:
- Կառավարությանն ուղղված նամակը հրապարակվեց change.org կայքում և նախաձեռնվեց առցանց **ստորագրահավաք**, որը հավաքագրեց 5128 ստորագրություն:
- **Բողոքի ակցիա** կազմակերպվեց կառավարության շենքի առջև՝ հիմնականում կանանց մասնակցությամբ, որոնք ցուցադրում էին պլակատներ «Այս օրենքը խախտում է Սահմանադրությունը», «Մի՛ գրկեք կանանց իրենց վաստակածից», «Իմ երեխային գրկում եք տակդիրից, որ ինչ անեք», «Ամոթ է հղիների գրպանից պետբյուջե լցնելը», «Մի՛ գողացեք մայրիկիս փողերը, նա ինձ համար է աշխատում» և նման այլ կոչերով, ինչպես նաև փոքրիկների նկարներով:

▪ **Լրատվամիջոցների կողմից լուսաբանումը** հնարավորություն տվեց հանրությանը իրազեկել խնդրի մասին, հրապարակայնացնել նախաձեռնության անունից ներկայացված կոչերը և նամակները, մամուլի հաղորդագրություններն ու հայտարարությունները: Լայն հանրության ուշադրության կենտրոնում լինելու շնորհիվ՝ քարոզարշավի ավելի ուշ փուլերում լրատվամիջոցները ներառում էին այս խնդիրը իրենց նորությունների թողարկումներում, որն օգնեց կառավարությունում տեղի ունեցող քննարկումներն ավելի թափանցիկ դարձնել: Մի քանի լրատվամիջոցներ ուղիղ եթերով հեռարձակում էին խորհրդարանում կազմակերպված հանրային լսումները: Ավելին, ԶԼՄ-ները մի քանի մամուլի ասուլիս կազմակերպեցին՝ շարժման առավել ակտիվ անդամների մասնակցությամբ: Բացի այդ, նախաձեռնության անդամներին հրավիրում էին տարբեր հեռուստաձևերի՝ քննարկվող օրենքի վերաբերյալ իրենց տեսակետն ու կարծիքներն արտահայտելու համար:

Մամուլ
Նախաձեռնության անդամներն իրենց մտահոգություններն են ներկայացնում մամուլի ասուլիսին (լուսանկարը՝ www.aravot.am կայքից)

Թիրախային խումբը և շահառուները

Այս քարոզարշավի հիմնական թիրախը կառավարությունն էր, մասնավորապես ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունն ու վարչապետը, ինչպես նաև ԱԺ սոցիալական հարցերի մշտական հանձնաժողովը, որը պետք է հետազայում վերջնական տեսքի բերեր նախագիծը՝ այն պատգամավորներին ներկայացնելու համար:

Քարոզարշավի շահառուները վերարտադրողական տարիքի կանայք են, ինչպես նաև բոլոր աշխատող մարդիկ, քանի որ նախա-

զիծը ենթադրում էր ժամանակավոր անաշխատունակության բոլոր նպաստների, այդ թվում հիվանդության հետ կապված փոխհատուցման կրճատում: Այնուամենայնիվ, քարոզարշավի կիզակետում մայրության նպաստներն էին և օրենքից առավել տուժող այն երիտասարդ կանայք, որոնք համեմատաբար ավելի բարձր են վարձատրվում և ավելի կայացած են որպես մասնագետներ, քանի որ շեմի սահմանումը նրանց համար եկամտի զգալի կորուստ կլիներ մայրության արձակուրդի 140 օրանոց ժամանակահատվածի համար:

Օգտագործված ռեսուրսները և համագործակցությունը

Նախաձեռնության հիմնական ռեսուրսը իրենց ժամանակը և ջանքերը ներդնող մարդիկ էին: Թեև ֆեյսբուքյան խմբում գրանցված էին մի քանի հազար անդամ, մի քանի տասնյակն էր միայն մասնակցում փողոցի ակցիաներին. *«Բոլորը մասնակց են, ժամանակ չկա ընդհանրապես. երեխա, փոս, գործ: ... Ով երբ կարողանում, միանում էր»* (նախաձեռնության անդամ):

Կանայք բողոքում են կառավարության շեմի մոտ (լուսանկարը՝ www.aravot.am կայքից)

Մամուլի ասուլիսներին ու քննարկումներին մասնակցում էին մինչև հինգ առավել ակտիվ անդամ: ԱԺ սոցիալական հարցերի մշտական հանձնաժողովի ներկայացուցիչը նկարագրում է շարժման մասնակիցներին որպես «ազատ» կանայք, որոնք *«կաշկանդված չեն, որովհետև հիմնականում միջազգային կառույցներում են աշխատում»*: Ըստ երևույթին, մասնակիցներից շատերը փորձ ունեին քաղաքացիական ակտիվ շարժումների, մարդու իրավունքների ոլորտում, և կամ աշխատում էին քաղաքացիական հասարակության ոլորտում, այդ թվում ՔՀԿ-ներում ու միջազգային կազմակերպություններում:

Նախաձեռնության հիմնական անդամներն իրենց իրավաբանական ու հաշվապահական փորձագիտության շնորհիվ պահանջների հիմ-

նավորումներն էին մշակում, իսկ լրատվամիջոցների հետ առնչություն ունեցող մասնակիցներն ապահովում էին լրատվամիջոցների ներգրավումը, որը հատկապես կարևոր էր շարժման սկզբում: Նամակների ու ստորագրահավաքների համար հիմնականում օգտագործվել են համացանցի ռեսուրսները, մինչդեռ քարոզարշավի միակ նյութական ռեսուրսը՝ պլակատները, տպում կամ ձեռքով պատրաստում էին հենց մասնակիցները:

Թեև նախաձեռնության բազմաթիվ անդամներ աշխատում էին տեղական ու միջազգային ՀԿ-ներում, շարժման ընթացքում ՀԿ-ները անմիջականորեն գրեթե չեն ներգրավվել: «Հասարակություն առանց բռնության» և «Կանանց ռեսուրս կենտրոններ» ՀԿ-ները իրավաբանական աջակցություն էին տրամադրում և աջակցում էին տեղեկատվության հավաքագրման, իրենց կայքում և այլ հանրային միջոցներով հայտարարությունների հրապարակման, պլակատների տպագրման, ինչպես նաև տարբեր միջոցառումների ընթացքում օրենքի վերաբերյալ մտահոգության հրապարակային արտահայտման միջոցով: 2010թ. շարժմանը աջակցել էր նաև Օքսֆամ Հայաստանը՝ մարզերում իրազեկման միջոցառումների իրականացման միջոցով:

Ստացած արդյունքները և ազդեցությունը

Քարոզարշավի հիմնական արդյունքը օրենսդրական փոփոխությունների նախագծի վերանայումն էր: Մայրության նպաստի չափը տվյալ գործառույթի մոտ աշխատանքի ստաժի հետ կապակցող, ինչպես նաև ազատագրված կանանց համար նպաստը վերացնող դրույթները հանվեցին: Փոխհատուցման առավելագույն գումարի շեմի վերաբերյալ դրույթը պահպանվեց, սակայն շեմը բարձրացվեց մինչև նվազագույն աշխատավարձի տասնհինգապատիկը (որը վերաբերում է այն կանանց, որոնց աշխատավարձը կազմում է ամսական 992,000 ՀՀ դրամից ավելի՝ 2015թ. սկզբին սահմանված դրույթաչափով): Նախաձեռնության անդամները շարունակեցին պայքարել՝ շեմն ամբողջովին վերացնելու համար, սակայն 2014թ. դեկտեմբերին նախագիծը հաստատվեց: Այսպես թե այնպես, նախաձեռնության անդամները դրական են գնահատում քարոզարշավի արդյունքները, քանի որ աշխատող

կանանց մեծամասնության համար մայրության արձակուրդի ընթացքում ստացած նպաստի չափն ամբողջությամբ պահպանվեց: Սա կարևոր ձեռքբերում էր կանանց իրավունքների պաշտպանության տեսակետից, քանի որ կանայք այլևս կարող են փոխել իրենց աշխատանքը առանց երեխա ունենալու դեպքում եկամուտը կորցնելու ռիսկի, իսկ աշխատող կանանց մեծամասնությունը մայրության արձակուրդի դեպքում աշխատավարձին հավասար փոխհատուցում կստանա և երեխա ունենալու պատճառով եկամտի կորուստ չի ունենա (առնվազն օրենքով սահմանված ժամանակահատվածի, այսինքն՝ 140 օրվա ընթացքում):

Բացի անմիջական արդյունքներից, քարոզարշավը նաև հզոր խթան դարձավ մյուս շարժումների համար, քանի որ հաջողության հասավ՝ չնայած իր ինքնարույն բնույթին, հիմնված լինելով զուտ անդամների ոգևորության վրա և որևէ աջակցություն չունենալով պետական կամ միջազգային կազմակերպությունների կողմից. «Այդ բոլոր շարժումների մեջ շարժողությունն էր, հավատը, որ՝ այ, հնարավոր է հավաքվել, որ կարելի է հաջողել» (նախաձեռնության անդամ): Թեև այս շարժումն ընդամենը մեկն էր Հայաստանում օրեցօր ակտիվացող քաղաքացիական շարժումների շարքում, այն նշանակալի ներդրում ունեցավ քաղաքացիական մասնակցության մշակույթի կայացման գործում, և պետական պաշտոնյաների կողմից որոշումների ընդունման ավելի թափանցիկ ու հաշվետու գործընթացի խթան հանդիսացավ: ԱԺ սոցիալական հարցերով մշտական հանձնաժողովի ներկայացուցիչը, շարժման 2010թ. փուլը նկատի ունենալով, նշեց. «Իմ կարծիքով, քաղաքացիական շարժումը հենց այդ հղիների [շարժման] ժամանակ զարգացում ապրեց մեր երկրում: Այս «Էլեկտրիկ Երևան»¹⁸ շարժման

Նախաձեռնության ցուցաբերողներից մեկը

¹⁸ 2015թ. ամռանը Երևանում տեղի ունեցած լայնածավալ քաղաքացիական շարժում՝ էլեկտրաէներգիայի գների բարձրացման դեմ:

Ժամանակ [իրենց] փորձն է օգտագործվում ինչ-որ իմաստով»: Բացի այդ, այս շարժումը նշանակալի դեր ունեցավ նաև՝ կոտրելու հանրային այն կարծրատիպը, որ կանայք ընդունակ չեն ակտիվ նախաձեռնություն ցուցաբերել իրենց շահերի պաշտպանության գործում:

Հաջողության գործոնները

Այս քարոզարշավի հաջողության հիմնական գրավականը հենց թեման էր. «Մենք չենք փքնել, ճգնել, պլանավորել, քանի որ թեման էր այդպիսին» (նախաձեռնության անդամ): Մանկության և մայրության թեմաները ավանդաբար շատ զգայուն թեմաներ են Հայաստանում, քանի որ վերաբերում են ընտանիքի ու երեխաների հիմնարար արժեքներին: Նախաձեռնության անդամները գիտակցում էին սա և փորձում շեշտել այդ արժեքները. «Կարևոր էր աղմուկ հանելը: Նամանավանդ այս կարգի թեմաներով ոչ մեկ հանրայնացում չի սիրում, մասնավորապես վարչապետները, քանզի ինքը պոպուլյար թեմա է, բոլորիս սրբին հարազատ. ասենք, մամաներ և այդպես: Ու ոչ ոք չի ուզում, որ իր անունը այս կարգի ոչ պոպուլյար օրենքի ընդունման հետք առնչվի» (նախաձեռնության անդամ): Ժողովրդագրական խնդիրների և արտագաղթի բարձր ցուցանիշների հետ զուգահեռներ անցկացնելը լրացուցիչ կշիռ հաղորդեց խնդրին:

Բացի այդ, իրավական վերլուծությունը և անդրադարձը մյուս երկրների փորձին կարևոր դեր խաղաց կշռադատված հիմնավորումների ներկայացման և պետության ներկայացուցիչների հետ քննարկումներին հավասար մակարդակով (գիտելիքի ու փորձագիտության առումով) մասնակցելու համար: Նախաձեռնության մասնակից իրավաբանները, հաշվապահները, իրավապաշտպանները, այլ մասնագետներ կարողանում էին գրագետ և ազդեցիկ խոսքով հանդես գալ լրատվական միջոցառումների, հանրային քննարկումների, փողոցային ակցիաների ժամանակ տված հարցազրույցների ընթացքում, որը կարևոր դեր ունեցավ քարոզարշավի արդյունքների համար:

Խոչընդոտներն ու մարտահրավերները

Քարոզարշավի ընկալումը որպես «հղի կանանց շարժում» կազմակերպիչներին հնարավորություն տվեց ընդգծել մայրության և ընտանիքի արժեքները՝ ձեռք բերելով հանրության կարեկցանքն ու համակրանքը: Մյուս կողմից, քարոզարշավի նախաձեռնումը կանանց և մասնավորապես հղի կանանց կողմից առերեսվեց այն կարծրատիպին, որ հղի կանայք ու կանայք ընդհանրապես հակված են էմոցիոնալ և չկշռադատված պահանջների: Նախաձեռնության անդամները ամեն ինչ արել են՝ համոզիչ փաստարկներ ներկայացնելու և հարցին գրագետ մոտեցում ցուցաբերելու համար, որպեսզի իրենց լուրջ վերաբերվեն:

Բացի այդ, որոշ ավանդապաշտական գաղափարներ են հնչել ԶԼՄ-ներում և պաշտոնատար անձանց կողմից, ինչպես, օրինակ, «տղամարդիկ պիտի հոգ տանեն ընտանիքի մասին և կանայք չպետք է անհանգստանան եկամտի համար», կամ «հայերը ընտանիքապաշտ ժողովուրդ են, և մեր կանայք փողի համար չէ, որ երեխա են ունենում»: Դրսևորվել է նաև դեռևս առկա՝ տնային տնտեսուհիների համետ պահվածք ցուցաբերելու փոխարեն փողոցային ակցիաներին մասնակցող կանանց հանդեպ բացասական դիրքորոշումը: Մի քանի հրապարակումներ են հայտնվել, փորձելով վարկաբեկել շարժումը՝ որպես մի քանի եսասեր կանանց նախաձեռնություն, որոնք անհանգստանում են իրենց գրպանի համար՝ չաշխատող կանանց հետ նպաստները կիսելու «արդարացի» մոտեցումը ողջունելու փոխարեն: Որոշ նման հրապարակումներին արձագանքելուց հետո շարժման անդամները փոխեցին իրենց վերաբերմունքը՝ անտեսելով դրանք. «Մենք կառույց չէինք, իմիջի հարց չունեինք, ... ուսրի դրանց [հրապարակումների] անտարբեր ենք վերաբերվել» (նախաձեռնության անդամ):

Սոցիալական ապահովության պետական ծառայության ներկայացուցիչ կարծիքով, համաձայնության հասնելու առումով ամենամեծ խոչընդոտը նախաձեռնության անդամների կատեգորիկ մոտեցումն էր. «Բաղ. հասարակությունը մի քիչ մաքսիմալիստ է և դա էդպես էլ պետք է լինի: ... Այդ շարժումները, բոլորն անխորի ներկայացել են

խիստ ծայրահեղ դիրքորոշմամբ, էն մասն եմ ասում, որին ես առնչվել եմ, և այդ դեպքերում համագործակցության եզրեր չեմ տեսնում: Դա ճիշտ մտրեցում չի, որովհետև խոսել նախապայմաններով՝ որևէ լավ տեղ չի տանում... Նախապայմաններով խոսելը, կամ նախապայմաններ առաջ քաշելը միշտ հարաբերությունները տանում են դեպի փակուղի: Պեք է համագործակցությունը լինի կտուցողական» (ԱՄՀՆ Սոցիալական ապահովության պետական ծառայության ներկայացուցիչ): Սակայն շարժման անդամները նախընտրում էին չքանակել փոփոխությունների շուրջ, այլ պնդել օրենքում փոփոխություններ չկատարելու իրենց պահանջը. «Մեր առաջարկը հարակ է՝ հանք դրոյթները օրենքից: Եվ նախարարությունը կամ դրան համաձայն է, կամ համաձայն չէ: Այստեղ բանակցելու ուրիշ որևէ կերպ պարզապես գոյություն չունի»¹⁹:

Հետագա քայլերը

Օրենքի փոփոխությունների վերաբերյալ քննարկումների ընթացքում նախաձեռնության անդամները մի քանի անգամ հայտարարել էին, որ նրանք կողմ են չաշխատող կանանց մայրության նպաստ տրամադրելուն, բայց ոչ ի հաշիվ աշխատող կանանց եկամուտների: 2015 թվականի հոկտեմբերին ՀՀ կառավարությունը նոր նախագիծ ընդունեց՝ սկսած 2016 թվականից չաշխատող կանանց ևս ապահովելով ծննդաբերության նպաստով: Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ քարոզարշավը դրական արդյունք ունեցավ աշխատող կանանց գոնե մեծամասնության եկամտի պահպանման առումով և միաժամանակ չափանախակեց չաշխատող կանանց համար նպաստի հնարավորությունը:

Նախաձեռնության ֆեյսբուքյան խումբը ներկայումս ակտիվ է. անդամներն այնտեղ կիսվում են մայրության հետ կապված օրենքների մասին նորություններով, հարցեր ճշտում, ինչպես նաև հասարակական կարևորության այլ ծրագրերի ու նախաձեռնությունների վերա-

բերյալ տեղեկատվություն տեղադրում: Ակնկալվում է, որ հետագա անհրաժեշտության դեպքում այս խումբը հեշտությամբ կհամախմբվի:

Ինչ վերաբերում է հետագա գործողություններին, նախաձեռնության անդամը գտնում է, որ օգտակար կլիներ վերկայք ունենալ, որը հնարավորություն կտար բոլոր օրենսդրական նախագծերը հավաքել մեկ տեղում, հետևել դրանց և անմիջապես տեղեկատվություն տարածել կամ մտահոգություն բարձրացնել խնդրահարույց օրենքների վերաբերյալ, որը կբացատրեր վերջին պահին նախագծի մասին իմանալու խնդիրը:

Մյուս կողմից, ԱԺ ներկայացուցիչը հույս հայտնեց, որ քաղաքացիական հասարակությունն ավելի արձագանքող կլինի նոր օրենսդրական նախաձեռնությունների հանդեպ և կաջակցի ժողովրդագրությանն ու բնակչության բարեկեցությանը վերաբերող օրենսդրական նախաձեռնությունների հիմնավորումների հարցում. «Մենք որ հարց ենք առաջ քաշում և կառավարությունը փող չունի, ասում է՝ ինչի՞ հիման վրա եք փոփոխություններ առաջ քաշում: Բացի այդ... ԱԺ-ն չի կարողանում օպերատիվ ազդի բյուջեի փոփոխության վրա: Շատ ծրագրեր կան, որ հանգիստ կարելի էր փակել և շատ ծրագրեր էլ կարելի էր բացել, բայց քաղաքացիական նախաձեռնությունները դա չեն անում: Իրենք կարող էին սկսել լինել նաև բյուջեի ձևավորման հարցում» (ԱԺ սոցիալական հարցերի մշտական հանձնաժողովի ներկայացուցիչ): Այսինքն, անհրաժեշտություն կա, որ քաղաքացիական շարժումները և ՀԿ-ները դուրս գան հակազդող մոտեցման շրջանակներից և ավելի պրոակտիվ դառնան օրենսդրական փոփոխությունների խթանման գործում:

Ամփոփում

Այս քարոզարշավը ոչ ֆորմալ քաղաքացիական շարժման հաջողված օրինակ է, որը կարողացավ շատ կարճ ժամանակահատվածում ազդեցություն ունենալ քաղաքականության մշակման վրա՝ առավելապես բողոքի ակցիաների և առցանց պլատֆորմների միջոցով, որոնք համադրվեցին ԶԼՄ-ներում և հանրային քննարկումներում պրոֆեսիոնալ հիմնավորումների ներկայացման հետ: Այնուամենայնիվ, ի տարբերություն մյուս ոչ ֆորմալ շարժումների, այս շարժման

¹⁹ Հղի կանայք պայքարում են իրենց իրավունքների համար, «Ազատություն» նաղիոկայան, <https://www.youtube.com/watch?v=8aM2BViRygst>

հասցեագրած խնդիրը շատ յուրահատուկ էր և առավելություն տվեց նախաձեռնությանը, քանի որ կապված էր ընտանիքի, մայրության և երեխաների արժեքների հետ և գրավեց լայն հանրության ուշադրությունը:

Մինչև ժամանակ, ի տարբերություն ՀԿ-ների, որոնք ավելի համակարգված են աշխատում և, որպես կանոն, իրենց ռազմավարությունը հիմնում են պետական կառույցների հետ համագործակցության և բանակցությունների վրա, այս շարժումը, ինչպես և քաղաքացիական նախաձեռնությունների մեծամասնությունը, ստանձնել էր «վերջնազրային» դիրքորոշում, որը բացառում էր որևէ բանակցային կամ փոխզիջումային լուծում: Պետական մարմինների ներկայացուցիչները այս դիրքորոշումը համարում են խնդրի լուծման փոխադարձ շահավետ տարբերակների արգելափակում, սակայն այս մոտեցումը կարելի է բացատրել նրանով, որ նախաձեռնությունը հազարավոր անդամների է ներկայացնում, և շարժման մի քանի ներկայացուցիչների կողմից կատարված զիջումը կնշանակեր «դավաճանել» մյուսներին, քանի որ ի տարբերություն սահմանափակ թվով ՀԿ անդամների, նախաձեռնությունների դեպքում բոլոր անդամների կոնսենսուսին հասնելը գործնականում անհնար է:

Դեպք թիվ 4. Մոր և մանկան առողջության դաշինքը համախմբում է ՀԿ-ներին առողջապահական քաղաքականության փոփոխությունների շուրջ

Իրականացնող՝ Տեղական և միջազգային կազմակերպությունների ցանց

Գործունեության տարածք՝ ազգային

Ժամանակահատված՝ 2012-2014թթ.

Ոլորտ՝ առողջապահական

Կազմակերպության մասին

Մոր և մանկան առողջության դաշինքը (այսուհետ՝ Դաշինք) ստեղծվել է 2010թ.՝ որպես առողջապահության ոլորտում գործող միջազգային և տեղական ՀԿ-ների ցանց: Ըստ կանոնադրության, Դաշինքի առաքելությունն է նպաստել մոր և մանկան առողջության պահպանման և բարելավման իրագործմանը Հայաստանում: Դաշինքի ստեղծման գաղափարն առաջացավ Վորլդ Վիժն Հայաստանի (ՎՎՀ) «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի շրջանակներում կազմակերպված՝ մոր և մանկան առողջության (ՄՄԱ) ոլորտում ներգրավված հասարակական կազմակերպությունների մի շարք հանդիպումներից հետո: Կազմակերպությունները գտան, որ կարիք կա ստեղծել մի այնպիսի դաշինք, որը հնարավորություն կտա շահերի պաշտպանության համախմբված գործունեություն ծավալել մոր և մանկան առողջության ոլորտում և առավելագույնի հասցնել այդ գործունեության ազդեցությունը: Դաշինքի հիմնադրման պաշտոնական հանդիպումը տեղի ունեցավ 2011թ. օգոստոսին, երբ 44 կազմակերպություն համագործակցության հուշագիր ստորագրեցին, ընտրվեց Դաշինքի խորհուրդը և համակարգող մարմինը: Ներկայումս Դաշինքն ընդգրկում է ազգային և տարածաշրջանային մակարդակով գործող 47 միջազգային և տեղա-

Դաշինքի տարբերանշանը

կան կազմակերպություն: Դաշինքի անդամները սահմանեցին Դաշինքի հետևյալ հիմնական նպատակը՝ աջակցել Հայաստանում մոր և մանկան առողջության բարելավմանն ուղղված պետական առողջապահական քաղաքականության մշակմանը և իրականացմանը: Դաշինքի գործունեության չորս տարիների ընթացքում առողջապահական ոլորտի քաղաքականությանն ուղղված ՇՊ գործունեության մի քանի հաջողություններ են արձանագրվել, այդ թվում՝ բյուջեի առանձին տողով առողջ ապրելակերպի խթանման համար պետական բյուջեի հատկացումը՝ սկսած 2014թ. բյուջեի նախագծից, և «Երեխաներին կրծքով կերակրման խրախուսման և մանկական սննդի շրջանառության մասին» օրենքի (այսուհետ՝ «Կրծքով կերակրման մասին օրենք») ընդունումը 2014 թվականին:

Դեպքի համառոտ նկարագիր

Չնայած մի շարք միջազգային և ազգային իրավական դրույթներին և կրծքով կերակրման խրախուսման ազգային ծրագրերին, Հայաստանում տարածված երևույթ է կրծքի կաթի փոխարեն երեխաներին կաթնախառնուրդով կերակրելը²⁰: Դրա պատճառներից են մանկական սննդամթերքի մատակարար ընկերությունների չափազանց ակտիվ մարքեթինգը և բուժաշխատողների անտարբեր մոտեցումը: Դաշինքն իր անդամ կազմակերպության՝ «Վստահություն» ՀԿ-ի նախաձեռնությամբ լայնածավալ քարոզարշավ իրականացրեց կրծքով կերակրման մասին օրենքի ընդունմանն ուղղությամբ՝ նպատակ ունենալով իրավական հիմքի վրա դնել կրծքով սնուցումը խրախուսող ծրագրերը և կանխել մանկական կաթնախառնուրդներ արտադրող և վաճառող ընկերությունների չափազանց ակտիվ մարքեթինգը: Օգտագործվել են այնպիսի ռազմավարություններ, ինչպիսիք են՝ հանդիպումներ և կյոք սեղաններ համապատասխան պետական պաշտոնյաների մասնակցությամբ, մասնակցություն խորհրդարանական լուսներին, օրենքի նախագծի վերաբերյալ առաջարկությունների ներկայացում, ինչպես նաև նամակների ու ստորագրահավաքների հղում՝

որոշում կայացնողներին: Արդյունքում 2014թ. օրենքն ընդունվեց, իսկ 2015թ. ուժի մեջ մտավ:

Հիմնախնդիրը և քարոզարշավի նախաձեռնումը

Հայաստանը միացել է կրծքի կաթի փոխարինիչների վերաբերյալ միջազգային մարքեթինգային կոդին²¹ (այսուհետ՝ Կոդ), որը ներդրվել է 1981թ. Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից՝ կրծքով սնուցման պաշտպանության և համապատասխան ապրանքների պատշաճ մարքեթինգի ապահովման միջոցով նորածինների և վաղ տարիքի երեխաների անվտանգ և պատշաճ սնուցումը խթանելու նպատակով: Չնայած նրան, որ ըստ 1998թ. «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի՝ մինչև 6 ամսական երեխաների սննդի գովազդն արգելված է, հետագոտությունները ցույց են տվել, որ կրծքի կաթի փոխարինիչները և հավելյալ սննդամթերքը լայնորեն գովազդվում են հանրության շրջանում՝ տպագիր ԶԼՄ-ների, Հայաստանում շատերին հասանելի ռուսական հեռուստաալիքների, խանութներում իրականացվող ակցիաների միջոցով: Ավելին, առողջապահական հաստատություններում, այդ թվում ծննդատներում, կաթնախառնուրդների խրախուսում էր արձանագրվել՝ նվերների, գովազդային նյութերի, պիտույքների և կաթնախառնուրդների նմուշների տարածման օգնությամբ առանձին ապրանքանիշերի խթանման միջոցով²²:

Կրծքով կերակրման մասին օրենքի բովանդակությունը մշակվել էր դեռևս 2004-2005թթ. «Վստահություն» ՀԿ-ի կողմից, որը հանդիսանում է Միջազգային մանկական սննդի գործողությունների ցանցի (IBFAN) անդամ և Հայաստանում Կոդի կիրառման մոնիթորինգի հիմնական իրականացող: 2005 թվականից օրենքը քննարկվում էր ՀՀ առողջապահության նախարարությունում: Մակայն քաղաքացիական հասարակության կողմից այս ուղղությամբ որևէ ճնշում չէր գործադրվում, իսկ պետական մարմինները որևէ նախաձեռնողականություն

²⁰ Ըստ Հայաստանի ժողովրդագրության և առողջության հարցերի 2010թ. հետազոտության, մինչև 6 ամսական երեխաների մոտ մեկ երրորդն է միայն (35 տոկոսը) բացառապես կրծքով կերակրվել, տես http://www.armstat.am/file/article/adhs_2010_arm_g_20.pdf

²¹ http://www.who.int/nutrition/publications/code_english.pdf

²² IBFAN Code Violations in Armenia: How companies violate the International Code of Marketing of Breastmilk Substitutes and subsequent WHA Resolutions, 2011 <http://www.ibfan.org/art/LWTD-Armenia-2011.pdf>

չէին ցուցաբերում, քանի որ կրծքի կաթի փոխարինիչների բաշխմամբ զբաղվող ընկերություններից շատերը ենթադրաբար կապեր ունեն առանձին պատգամավորների հետ: «Վստահություն» ՀԿ-ն շարունակում էր իրականացնել մանկական սննդամթերքի մարքեթինգի պարբերական մոնիթորինգը, ինչպես նաև հետևել Հայաստանում կրծքով սնուցման ցուցանիշներին: Միաժամանակ, «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի շրջանակներում ՎՎՀ-ն իրազեկման միջոցառումներ էր իրականացնում կրծքով կերակրման առավելությունների վերաբերյալ: ՎՎՀ-ի նախաձեռնությամբ և «Վստահություն» ՀԿ-ի ակտիվ մասնակցությամբ օրենքի ընդունմանն ուղղված ՇՊ գործունեությունը ներառվեց Դաշինքի ռազմավարական ծրագրում: Աժ մշտական հանձնաժողովի նախագահի հետ անհատական հանդիպումների, այնուհետև ՀՀ առողջապահության նախարարության և Ազգային ժողովի հետ համագործակցության միջոցով սկսվեց օրենսդրական փոփոխությունների գործընթացը:

Համակարգում և կառավարում

«Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի ընթացքում Վորլդ Վիժնը առաջնորդում էր Դաշինքի գործունեությունը: Դաշինքի համակարգողն այդ քարոզարշավի ծրագրի ղեկավարն էր. նա ապահովում էր Դաշինքի անդամների հետ հաղորդակցությունը և ներկայացնում էր Դաշինքը պետական հիմնարկների հետ բանակցություններում. «Նա անընդհար հաղորդակցությունն մեջ էր՝ ամենակարևոր գործոններից մեկն է հաղորդակցությունը, անընդհար պիպի communicate անես [լրելեկացնես]՝ սա եղավ, սա եղավ: Նամակը ուղարկում էր, ասում էր նայեք, ավելացրեք, հեղ էր հավաքում: Պրոցեսը ֆասիլիտացիա էր անում» (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ): Տվյալ հետազոտության շրջանակներում հարցված անձինք նշում են, որ համակարգողի ակտիվ և նպատակասլաց մոտեցումը կարևոր դեր է խաղացել Դաշինքի ակտիվ դիրքորոշման և հեղինակության հարցում՝ շահերի պաշտպանության բոլոր քարոզարշավների ընթացքում: Դաշինքի գործունեության կազմակերպումը սովորաբար հիմնվում է տվյալ ոլորտում գործող առավել ակտիվ ՀԿ-ների միջև աշխատանքի բաժանման վրա. «Երբ որ թեման ձևավորվում է աշխատելու,

լինում են ավելի փոքր խմբերով հանդիպումներ ու աշխատանքի բաժանում է լինում» (ՎՎՀ-ի ներկայացուցիչ): «Վստահություն» ՀԿ-ն հատկապես ակտիվ է եղել կրծքով կերակրման մասին օրենքի ընդունման համար ծավալված քարոզարշավի ընթացքում, քանի որ այս ՀԿ-ի նախագահը եղել է այս օրենքի նախաձեռնողն ու հիմնական բովանդակության հեղինակը: Նա տրամադրել է իր փորձագիտական գիտելիքները՝ ներկայացնելով խնդիրը, ապահովել է խնդրի հիմնավորման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը և նյութերը, կազմակերպել է ստորագրահավաք, ինչպես նաև մասնակցել է համապատասխան հանդիպումներին և հասարակական լսումներին որպես հիմնական զեկուցող:

Կրծքով կերակրման խթանման ֆելչ-մոր (լուսանկարը՝ ibfan.org կայքից)

Կիրառած ռազմավարությունները և մեթոդները

Հետևելով «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի ռազմավարությանը՝ Դաշինքը որդեգրել էր շահերի պաշտպանության համագործակցային մոտեցումը²³՝ աջակցելով պետության և մյուս գործընկերների այն նախաձեռնություններին ու բարեփոխումներին, որոնք կնպաստեն «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի նպատակներին: Կրծքով կերակրման մասին օրենքի քարոզարշավի ընթացքում Դաշինքի կողմից կիրառվեցին հետևյալ գործողությունները և գործիքները.

²³ «Շահերի պաշտպանության համագործակցային մոտեցման» հասկացությունն օգտագործվում է՝ ի հակադրություն «Շահերի պաշտպանության կոնֆրոնտացիոն մոտեցման»։ համագործակցային մոտեցման դեպքում քաղաքացիական հասարակության խմբերի միավորումը որոշում կայացնողներին ներգրավում է համագործակցային, արդյունքներին ուղղված և կայուն գործընթացում՝ փոփոխության կոնկրետ օրակարգը առաջ տանելու նպատակով (տես <http://www.partnersglobal.org/how/participatory-processes/cooperative-advocacy>):

- Տարբեր ծրագրերի շրջանակներում մշակվեցին և համապատասխան պետական մարմիններին ներկայացվեցին **դեպքերի ուսումնասիրության և մոնիթորինգի զեկույցներ**՝ վաղ հասակի երեխաների սնուցման և կերակրման որոշումների վրա ազդող գործոնների, Կողին և այլ բանաձևերին այդ որոշումների համապատասխանության վերաբերյալ:
- **Դիմում-նամակների և ստորագրահավաքների** միջոցով որոշում կայացնողներին կոչ արվեց միջոցներ ձեռնարկել կրծքով սնուցումը խրախուսելու և մանկական սննդամթերքի վաճառահանումը կարգավորելու նպատակով: Դիմում-նամակները ստորագրվեցին Դաշինքի անդամ ՀԿ-ների կողմից և ուղարկվեցին ԱԺ պատգամավորներին և վարչապետին: Դաշինքի նախաձեռնությամբ նմանատիպ նամակներ ուղարկվեցին նաև մի շարք միջազգային կազմակերպությունների կողմից: Բացի այդ, հանրության շրջանում իրականացվեց ստորագրահավաք, որին միացան մի շարք ՀԿ-ներ, անհատներ, ինչպես նաև բարձրաստիճան պաշտոնյաներ:
- Օրենքի վերաբերյալ կյոթ սեղան-քննարկումների և խորհրդարանային լսումների ընթացքում Դաշինքը **քաղաքականության բաց երկխոսություն** ծավալեց որոշում ընդունողների, այդ թվում՝ Առողջապահության նախարարության, Ազգային առողջապահական գործակալության, ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության հարցերի մշտական հանձնաժողովի հետ: Այս երկխոսությանը մասնակցում էին նաև այլ կողմեր, ինչպես օրինակ՝ ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը, երեխաների առողջության ոլորտում ներգրավված միջազգային և տեղական այլ կազմակերպություններ, բժիշկներ, որոնք ևս իրենց կարծիքն էին ներկայացնում խնդրի մասին:
- Դաշինքը **դիրքորոշման թերթիկ** հրատարակեց «Կրծքով սնուցման խրախուսումը Հայաստանում մանկական մահացության կրճատման գրավականն է» անվանումով, որտեղ ներկայացնում էր իր դիրքորոշումը կրծքով կերակրման խրախուսման պետական քաղաքականության անհրաժեշտության մասին. այս փաստաթուղթը լայնորեն շրջանառվեց համապատասխան մարմին-

ների շրջանակներում և իր ներդրումն ունեցավ իրազեկության բարձրացման ու շահերի պաշտպանության քարոզարշավում:

- Կրծքով կերակրման թեմայով **Ֆլեշմոբ** կազմակերպվեց Երևանի կենտրոնական պողոտաներից մեկում, որտեղ նկարիչները պատկերում էին կրծքով կերակրող մայրերին: Այս ֆլեշմոբն օգտագործվեց նաև որպես ստորագրահավաքին ուշադրություն հրավիրելու և ավելի շատ մասնակիցներ ներգրավելու հնարավորություն:
- Խնդիրը ներկայացվեց **Դաշինքի տարեկան հանդիպումների** ընթացքում, որտեղ քննարկվում էին մոր և մանկան առողջության խնդիրների, համապատասխան քաղաքականության բացերի ու մարտահրավերների հետ կապված հարցեր: Այս հանդիպումների ընթացքում երկխոսություն հաստատվեց ՀԿ-ների ու պետական մարմինների, մասնավորապես Առողջապահության նախարարության հետ: Հանդիպումներին հաճախ ներկա էին լինում նաև ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության հարցերի մշտական հանձնաժողովի ներկայացուցիչները: Սույն հետազոտության մասնակիցները՝ որպես այս հանդիպումների առավել արժեքավոր կողմ, նշել են, որ ցանկացած մասնակից կարող էր իր ՀԿ-ի կողմից խնդրահարույց համարվող հարց բարձրացնել: Բացի այդ, սա հարմար հարթակ էր հանրային երկխոսության և մասնակցային որոշումների կայացման մշակույթի զարգացման համար: Տարեկան հանդիպումներին ներկա էին նաև ԶԼՄ ներկայացուցիչները, որոնք ապահովում էին բարձրացված հարցերի և նախնական պայմանավորվածությունների հանրայնացումը. այդպիսով պաշտոնյաների վրա անուղղակի ճնշում էր գործադրվում՝ իրենց խոստումները կատարելու ուղղությամբ:
- **Օրենսդրական օրակարգի օրերը** խորհրդարանում, որոնք կազմակերպվում էին Քաունթերփարթ Ինթերնեշլ Հայաստանի կողմից ԱՄՆ ՄԶԳ քաղաքացիական հասարակության և տեղական ինքնակառավարման աջակցության ծրագրի շրջանակներում, ևս հնարավորություն տվեցին անմիջական հաղորդակցություն հաստատել ԱԺ համապատասխան հանձնաժողովի հետ: Մասնավորապես, Դաշինքի անունից հանդես եկավ «Վստահություն» ՀԿ-ի

նախագահը, որը ներկայացրեց կրծքով սնուցման ցածր ցուցանիշների և մանկական սննդամթերքի մատակարար ընկերությունների ակտիվ շուկայավարման խնդիրները, կրծքով կերակրման խրախուսման վերաբերյալ օրենքի ընդունման անհրաժեշտությունը:

- Մեծածավալ **լրատվական քարոզարշավ** կազմակերպվեց՝ մանկական մահացության կրճատման և երեխաների առողջության հարցում կրծքով սնուցման դերի մասին իրազեկելու և համապատասխան պետական քաղաքականության անհրաժեշտությունն ընդգծելու նպատակով: Մի քանի թեմատիկ հեռուստահաղորդումներ և հոդվածներ թողարկվեցին, Դաշինքի անդամները մասնակցեցին խնդրի վերաբերյալ հարցազրույցների և թոքշոունների:

Թիրախային խումբը և շահառուները

Կրծքով կերակրման մասին օրենքի ընդունման քարոզարշավի առաջնային թիրախը պետական կառույցներն էին՝ ՀՀ առողջապահության նախարարությունը, ինչպես նաև մյուս նախարարությունները և Ազգային ժողովը: Քարոզարշավի շահառուները երիտասարդ մայրերն ու վաղ հասակի երեխաներն են: «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի շրջանակներում իրականացված՝ կրծքով կերակրման խրախուսման քարոզարշավի արդյունքները ցույց էին տվել, որ մասնավորապես մարզերում բնակիչները տեղյակ չեն կրծքով սնուցման առավելությունների մասին, և երիտասարդ մայրերը հեշտությամբ փոխարինում են կրծքի կաթը մանկական կաթնախառնուրդով, որը հաճախ է գովազդվում ծննդատներում: Նոր օրենքը ինստիտուցիոնալ հիմքի վրա է դնում պետական կազմակերպություններում և հիվանդանոցներում կրծքով կերակրման առավելությունների մասին իրազեկումը ու արգելում է մանկական կաթնախառնուրդների խթանումը:

Օգտագործված ռեսուրսները և համագործակցությունը

Կրծքով կերակրման մասին օրենքի քարոզարշավի ընթացքում Դաշինքը սերտորեն համագործակցել է ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության մշտական հանձնաժողովի նախագահի հետ: Այս համագործակցությունը հիմնված էր այլ նախագծերի շրջանակներում Դաշինքի անդամների և հանձնաժողովի նախագահի երկարատև համագործակցային հարաբերությունների վրա: Ավելին, հանձնաժողովի նախագահը հանդիսանում էր կրծքով կերակրման մասին օրենքի ջատագովներից մեկը: Առողջապահության նախարարությունը ևս կողմնակից էր օրենքի ընդունմանը և Դաշինքի այս և այլ նախաձեռնությունների ընթացքում բաց էր համագործակցության համար. «Նրանք միշտ գալիս են այդ քննարկումներին, երբևիցե չէ եղել, որ դաշինքը դիմի նախարարությանը ու իրենք չգան ու պատրաստակամ չլինեն քննարկման» (ՎՎՀ-ի ներկայացուցիչ): Բացի այդ, Դաշինքը համագործակցել է հիվանդանոցների հետ. ի դեպ, Դաշինքի անդամ ՀԿ-ների բազմաթիվ ներկայացուցիչներ բժիշկներ են տարբեր հիվանդանոցներում, ինչը նպաստել է բժշկական հաստատությունների հետ իրենց անմիջական հաղորդակցությանը: Մասնավորապես, Դաշինքի անդամների թվում են առողջապահական ոլորտի աշխատողներին միավորող մի քանի կազմակերպություններ, ինչպիսիք են «Հայաստանի առողջապահության աշխատողների արհեստակցական կազմակերպությունների հանրապետական միությունը» և «Մանկական բժիշկների հայկական ասոցիացիան»:

Հաջողության հասնելու համար կարևոր դեր խաղաց նաև համագործակցությունը միջազգային կազմակերպությունների հետ, մասնավորապես, ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի, որն ի թիվս այլ ծրագրերի, իրականացնում է կրծքով սնուցման խթանման ծրագիր ԱՄՆ ՄԶԳ HS-STAR ծրագրի, ինչպես նաև Դաշինքի անդամ կազմակերպությունների՝ Օքսֆամ Հայաստանի և «Մեյվ դը չիլդրենի» հետ: Հայաստանի ամերիկյան համալսարանը և Հայ-ամերիկյան առողջության կենտրոնը աջակցել են՝ տարածք տրամադրելով քարոզարշավի շրջանակներում կազմակերպված հանրային խոշոր հանդիպումների համար:

Ստացած արդյունքները և ազդեցությունը

«Երեխաներին կրծքով կերակրման խրախուսման և մանկական սննդի շրջանառության մասին» օրենքը 2014թ. միաձայն ընդունվեց խորհրդարանի կողմից և ուժի մեջ մտավ 2015թ. մարտին: Ի թիվս այլ դրույթների, այս օրենքը սահմանում է կրծքով կերակրման խրախուսման ազգային ծրագրերի նկատմամբ հիմնական պահանջները, ինչպես նաև այս ոլորտում բուժաշխատողների ու հիվանդանոցների պարտականությունները, արգելում է մանկական սննդի և դրանք մատակարարող ընկերությունների գովազդը և խրախուսման այլ ձևերը և պահանջներ է սահմանում մանկական սննդի և հարակից ապրանքների պիտակավորման վերաբերյալ: Այն նաև պատասխանատվություն է սահմանում օրենքի դրույթների խախտման դեպքում²⁴:

Օրենքի կիրառման ակնկալվող արդյունքներն են բնակչության կողմից կրծքով կերակրման առավելությունների և կաթնախառնուրդների օգտագործման հնարավոր հետևանքների ավելի լավ ընկալումը, ընկերությունների կողմից գովազդի ազդեցությամբ և ծննդատներում խառնուրդներով կերակրման հետևանքով կաթնախառնուրդների օգտագործման նվազումը և այդպիսով երեխաների հիվանդացության կանխարգելումը, իսկ երկարաժամկետ կտրվածքով՝ մանկական մահացության նվազումը Հայաստանում:

Որպես քարոզարշավի և առհասարակ Դաշինքի գործունեության անուղղակի արդյունք կարելի է նշել այն, որ անդամ ՀԿ-ները զարգացրեցին իրենց կարողությունները համագործակցության ու շահերի պաշտպանության բնագավառում, հնարավորություն ստացան հաղորդակցվել որոշում կայացնողների հետ, ձեռք բերել նոր գործընկերներ, շահերի պաշտպանության և լրատվական քարոզարշավի փորձառություն: «*Իրենք ներգրավված են, ինֆորմացիա են սրահում, հիմա ում հարցնես Դաշինքից, կասի: Երկրորդը, իրենք այնուամենայնիվ այդ գործընթացի մի մաս են դառնում՝ պեղիցիա են ստորագրում, նամակ են ստորագրում, հասկանում են՝ էդ գործընթացն ինչպես է լինում*»

²⁴ ՀՀ օրենքը «Երեխաներին կրծքով կերակրման խրախուսման և մանկական սննդի շրջանառության մասին», 20.11.2014, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=5097>

(Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ): Երկխոսության հարթակի ստեղծման և օրենսդրական մեխանիզմների վերաբերյալ գիտելիքի ու հմտությունների տրամադրման միջոցով Դաշինքն իր անդամ ՀԿ-ներին լրացուցիչ ռեսուրսներ ու հնարավորություններ է տրամադրել քաղաքականության մշակման գործընթացում ներգրավելու համար՝ թե՛ որպես առանձին կազմակերպություն, թե՛ Դաշինքի հետ համատեղ:

Դաշինքի հետ ակտիվ հաղորդակցության և համագործակցային մոտեցման շնորհիվ պետական կառույցներն ավելի բաց և ավելի հաշվետու են դարձել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հանդեպ: Դրական տեղաշարժ է նկատվում որոշումների մասնակցային ընդունման մշակույթի առումով: «*Ես կասեի՝ փոխվեց [նախարարության] վերաբերմունքը, որովհետև մշակույթի փոփոխություն կա. դեռ շարք րեղ կա, բայց այդ, մշակույթ է ձևավորվում, փարին երկու անգամ կամ մի քանի անգամ փարքեր ֆորմալներով՝ արդեն իրենք րեանում են, իրենց համար նորմալ է դա, որ պեղք է ուղարկեն, պարասիանեն հարցերին և այլն*» (ՎՎՀ-ի ներկայացուցիչ): Քանի որ Դաշինքի անդամներն ակտիվորեն ներգրավում էին իրենց շահառուներին քննարկումներում և քաղաքականության մշակման գործընթացում, Դաշինքի գործունեությունը նպաստեց բազմազան շահագրգիռ կողմերի՝ պետական կառույցների, հասարակական կազմակերպությունների, բժշկական հաստատությունների և լայն հանրության միջև երկխոսությանը:

Թեև օրենքի ազդեցությունը տեսնելու համար դեռ ժամանակ է հարկավոր, Դաշինքի գործունեության ազդեցությունը տեսանելի է առաջին հերթին ՄՄԱ ոլորտում շահերի պաշտպանության և քաղաքականության մշակման գործընթացում Դաշինքի ներկայությամբ: Դաշինքում ներգրավված հասարակական կազմակերպությունները նախկինում էլ քաղաքականության մշակման գործընթացում մասնակցության որոշակի փորձ ունեին, սակայն Դաշինքը նրանց համար կայուն տեղ ապահովեց քաղաքականություն մշակողների օրակարգում և լայն ճանաչում՝ որոշում կայացնողների շրջանում, որպես ՄՄԱ ոլորտի լիարժեք դերակատար: Ինչպես նշված է «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» ծրագրի գնահատման զեկույցում. «*Առողջապահության՝ իրար հաջորդող երեք նախարարները րեղյակ են Դաշինքի մասին և*

ճանաչում են նրա առանձին անդամներին: Երանք Դաշինքը դիպրում են որպես լավ գործընկեր և վստահում են նրա մրատրություններին և գործողությունների խելամրությանը»²⁵:

Հաջողության գործոնները

Մի շարք գործոններ հնարավոր դարձրեցին Դաշինքի հաջողությունը շահերի պաշտպանության նախաձեռնություններում, այդ թվում՝ կրծքով կերակրման մասին օրենքի քարոզարշավում:

- Դաշինքը ճանաչված դերակատար է դարձել ՄՄԱ ասպարեզում՝ շնորհիվ պատշաճ ինստիտուցիոնալացման և ներգրավված բազմաթիվ կազմակերպությունների, որոնցից շատերը հայտնի են և բարի համբավ ունեն պետական կառույցների և հանրության շրջանում:
- Դաշինքին անդամակցող մի քանի ԲՀԿ-ների ունեցած ՇՊ փորձառությունը և դասընթացների շնորհիվ ու Դաշինքի գործունեության ընթացքում մյուս ԲՀԿ-ների կողմից ձեռք բերված կարողությունները և նպաստավոր դեր խաղացին: ՇՊ նախաձեռնությունների ընթացքում հնուտ մոտեցումը, այդ թվում՝ խնդրի լիարժեք հիմնավորումը տվյալներով, մանրամասն մշակված առաջարկությունները, անհատ պաշտոնյաների լոբբինգը և մասնակցությունը հանրային լուսմանին առանցքային դեր ունեցան հաջողության հասնելու հարցում. «Հաջողակ լինելու համար [ՀԿ-ները] պիտի որակյալ առաջարկություններ ներկայացնեն, առաջարկները, որ անում են, պիտի հիմնավորված լինեն, ինդիքս ամբողջությամբ ուսումնասիրեն, հասկանան, որովհետև լինում է, որ առաջարկներով հանդես են գալիս, բայց հիմնասխնդրին ծանոթ չեն լինում, շատ մակերեսորեն...» (ԱԺ հանձնաժողովի ներկայացուցիչ):
- Համագործակցային մոտեցումը, պետական կառույցների հետ դրական հարաբերությունների հաստատումը ՇՊ նախաձեռնությունների հաջողված արդյունքների ապահովման մեկ այլ գործոն էր. «Դաշինքը անվտանգ փարածք է պետության համար: Նախա-

²⁵ CHN Final Evaluation Report, April 2015, World Vision Armenia

րարը արդեն հանգիստ գալիս է, որովհետև գիտի՝ սա այն պլանիտըն է, որ ընկերաբար գնում ենք սուս: Շար հարցերում պլանիտըն էրքան քննադատական չի: Ու չի էլ կարա լինի, որովհետև իրենց չեն լսի: Հայաստանում մենակ «cooperative advocacy»-ն շահերի պաշտպանության համագործակցային մոտեցումը է աշխարհում, ուրիշ բան Հայաստանում չի աշխարհում: Քննադատությունը, դեկլարարիվ բնութի աշխարհայինները չեն աշխարհում, ինքը ուղղակի քեզ չի լսում, վերջացավ: Պիտի նրա [պետության] հետ աշխարհես, նրա գործի կետը անես, նրա ուզած փաստաթուղթը գրես...» (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ):

Դաշինքի հանդիպումը կառավարության ներկայացուցիչների հետ (լուսանկարը՝ www.aravot.am կայքից)

- ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության մշտական հանձնաժողովի նախագահի հետ սերտ համագործակցությունը, որը հիմնված էր անցյալ հաջողված փորձի վրա, որոշիչ դեր ունեցավ օրենքի մշակման և խորհրդարանում դրա ներկայացման գործընթացում հանձնաժողովի հետ համաձայնության գալու ու աջակցություն ստանալու հարցում:
- ՇՊ և լոբբինգի տարբեր գործիքների՝ նամակների, ստորագրահավաքի, հանդիպումների, տեղեկատվական արշավի օգտագործումը և հետևողական քարոզարշավը օգնեցին ճշում գործադրել խորհրդարանի անդամների վրա. «[Օգնեց] մշտական լոբբինգը, արդեն, ինձ թվում է, բոլոր պարզամտները պարտապար էին, երևի արդեն հոգնեցրել էինք» (Դաշինքի նախկին համակարգող):
- ՎՎՀ-ի կողմից տրամադրվող ռեսուրսները, այդ թվում՝ հնուտ առաջնորդությունն ու համակարգումը, որոշում կայացնողների, տեղեկատվության և ԶԼՄ-ների հասանելիությունը, «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» քարոզարշավի շրջանակներում

հաստատված գործընկերությունը անփոխարինելի դեր խաղացին քարոզարշավի համար. *«Մեծ դերը ոնց-որ ՎՎՀ-ինն էր... Ոչ միայն, որ ռեսուրս ունի ծախսելու, այլ այդ ակտիվությունը, հեղինակությունը, կազմակերպելը»* (ՎՎՀ-ի ներկայացուցիչ):

- Ի վերջո, նախաձեռնությունների հաջողության համար հիմք ծառայեց անդամակցող ՀԿ-ների համախմբվածությունը և քննարկվող հարցերի շուրջ համատեղ աշխատանքը: Ջանքերի միավորումը՝ որպես այդպիսին, արդեն իսկ նպաստեց առանձին ՀԿ-ների նախաձեռնությունների հաջողությանը, և դա հնարավոր դարձավ շնորհիվ Դաշինքի. *«Ամեն կազմակերպություն մի նոր ուժ սրացավ Դաշինքի շնորհիվ... Մենք մեզ ավելի հանգիստ ենք զգում, երբ Դաշինքով ենք ներկայանում, իհարկե, մենք ունենք փորձ, ունենք կապեր, ունենք պարզամտություն, որոնց հետք երկար փարիներ աշխատում ենք և այլն, բայց պարզ է, որ երբ Դաշինքով ենք ներկայանում, լրիվ ուրիշ փայլություն է և ուրիշ հնարավորություն»* (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ):

Այսպիսով, կուտակված փորձի, հեղինակության և պրոֆեսիոնալիզմի շնորհիվ Դաշինքը հզոր գործիք է հանդիսանում ազգային մակարդակով քաղաքականության փոփոխությունների կայացման գործում, ինչը հատկապես կարևոր է տեղական մակարդակով աշխատող այն ՀԿ-ների համար, որոնք անմիջական առնչություն չունեն որոշումներ կայացնողների հետ: Մինչև ժամանակ, մոր և մանկան առողջության ոլորտը, Դաշինքի առաջնահերթությունների համապատասխանությունը պետության կողմից սահմանված գերակայություններին չափազանց կարևոր էր հաջող համագործակցության և շահերի պաշտպանության նախաձեռնությունների դրական արդյունքների համար:

Խոչընդոտներն ու մարտահրավերները

Կրճրով կերակրման մասին օրենքի վերաբերյալ քարոզարշավի հիմնական մարտահրավերը որոշ նախարարությունների դիմադրությունն էր. նրանց հավանությունն անհրաժեշտ էր օրենսդրական նախագծին հետագա ընթացք տալու համար: Նախարարությունների մտահոգությունները հիմնականում կապված էին մանկական մեդիաների

թերքի մատակարարների մարքեթինգի սահմանափակման և մանկական սննդի ներմուծման անկման տնտեսական հետևանքների հետ:

Թեև ՇՊ քարոզարշավների ընթացքում լայնորեն օգտագործվում էր ԶԼՄ-ների հետ համագործակցությունը, նշվել է լրատվության բովանդակային ներդրման պակասի մասին. *«Լրագրողների մասով ստեմ, իրենք մենակ սենսացիոն քաներ են փրկագրում, միայն մեկն է, որ ունի վերլուծական հետաքննություն, մնացածը, եթե սուր բաներ կա՝ կան, եթե չէ՝ չկան... Բայց դե արև մենակ սրությունով չէ, էլի, լուրջ թեմաներ կա, որ կարան լավ հետազոտեն ու այնպիսի քաներ վերհանեն, որ շար կօգնի գործին. այսպես ինդիք կա»* (ՎՎՀ-ի ներկայացուցիչ): Ինչ վերաբերում է կրճրով կերակրման մասին օրենքի քարոզարշավին, ըստ ՎՎՀ-ի ներկայացուցիչների, որոշ ԶԼՄ-ներ քարոզարշավին աջակցելու և կրճրով սնուցման առավելությունների վերաբերյալ իրազեկվածությունը բարձրացնելու փոխարեն միտված էին լուսաբանել այն դեպքերը, երբ օրենքը չի կիրառվել, և ընդգծում էին, որ նման օրենքի իրականացումն անհնար է: Բացի այդ, քարոզարշավը հանդիպեց որոշ բուժաշխատողների առարկության. նրանք նշում էին, որ օրենքը չափազանց խիստ դրույթներ է պարունակում՝ արգելելով գովազդային նվերները և ապրանքները, որոնք լրացուցիչ խթան են հանդիսանում ցածր աշխատավարձ ստացող բուժաշխատողների համար. սակայն, հակափաստարկներ են բերվել և այդ դրույթները ներառվել են օրենքի վերջնական նախագծում:

Դաշինքի ներկայիս հիմնական մարտահրավերն է իր գործունեության կայունությունը, քանի որ Դաշինքի հանդիպումները համակարգող և նրան ռեսուրսներ հատկացնող «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» ծրագիրն ավարտվել է. *«Դաշինքի պահելու պահը շար լուրջ է: Անկախ նրանից, ինքը գրանցված է թե չէ, եթե ինչ-որ մեկը նրա հանդիպումը ֆասիլիտացիա չանի, ոչ մեկը հանդիպում չի կազմակերպի: Ես չեմ հիշում մի դեպք, որ Դաշինքի հանդիպումը նախաձեռնած լինի որևէ փեդական կազմակերպություն»* (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ): Հարցազրույցներին մասնակցած՝ Դաշինքի անդամ ՀԿ-ներն ակնկալում են, որ ՎՎՀ-ն կշարունակի համակարգման գործառույթը, որը շատ կարևոր է Դաշինքի շարունակական գործունեության համար:

Դաշինքի և ստացած արդյունքների կայունության առումով մեկ այլ խոչընդոտ է Դաշինքի անդամ ՀԿ-ների նախաձեռնողական մոտեցման պակասը: Ինչպես նշվել է «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» ծրագրի գնահատման զեկույցում. «Դաշինքի անդամ միջազգային ՀԿ-ների ներկայացուցիչները նկատում են, որ տեղական ՀԿ-ները Դաշինք են մտնել՝ ակնկալելով որոշակի դրամաշնորհներ կամ նախագծեր, բայց, ի վերջո, հասկացել են, որ այն այլ նպատակներ ունի՝ օրենքների լոբբինգ, օրենսդրական և քաղաքականության փոփոխություններ»²⁶: Այսպիսով, Դաշինքի գործունեության ընթացքում տեղական ՀԿ-ների ներգրավվածությունն աճել է, բայց դեռևս ժամանակ է անհրաժեշտ տեղական ՀԿ-ների նախաձեռնողականությունը և սեփականության զգացումը ամրապնդելու համար: Ըստ ՀԿ-ների, նախաձեռնողականության պակասի պատճառներից մեկը կայուն ֆինանսական ռեսուրսների բացակայությունն է. «Առանց միջազգային աջակցության՝ Դաշինքը այդպես հզոր չի կարող լինել, ու տեղական ՀԿ-ներից ոչ մեկը չի կարող իր հետևից Դաշինքը փանել [այնպես], ոնց որ ՎՎՀ-ն է արել» (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ):

Հետագա քայլերը

Դաշինքի մասնակցությամբ ընդունված և ընդհանուր առմամբ ՄՄԱ ոլորտի հետ կապված որոշումների և ծրագրերի մոնիթորինգը նշվել է որպես Դաշինքի ապագա գործունեության կարևոր ոլորտ: Հարցվածները մասնավորապես նշել են կրծքով կերակրման մասին օրենքի հետագա մոնիթորինգի և իրազեկման աշխատանքների անհրաժեշտությունը. «... Կրծքով սնուցման օրենքն էլ թեկուզ ընդունվել է, խնդիր ունի մոնիթորինգի ու լայն հանրային իրազեկման: Օրենքը փարվա սկզբին է ընդունվել: Միայն 40%-ն է կրծքով կերակրում երեխային, ու լրջ խնդիր կա իրազեկման [...] խոչոր հիվանդանոցի գինեկոյոգը տեղյակ չէր այդ օրենքի մասին, այն դեպքում, որ հասարակությունները, ըստ օրենքի, պետք է հետևեն, որ կաթնասխառնորդ չվաճառեն և այլն» (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ): «Վստահություն» ՀԿ-ի ղեկավարը նշում է, որ օրենքի իրականացման տեսանկյունից

²⁶ CHN Final Evaluation Report, April 2015, World Vision Armenia

մոնիթորինգը ամենաթույլ կետն է հանդիսանում. «Եթե մոնիթորինգի հարցը լավ լուծվի, հոյակապ օրենք է ու աշխարհի ամենալավ օրենքներից կարա լինի»:

Դաշինքի հետագա ներգրավվածությունը ՄՄԱ քաղաքականության մշակման գործընթացում ևս կարևորվել է ուսումնասիրության մասնակիցների կողմից: Ներկայումս աշխատանք է տարվում բնապահպանական վճարների մասին օրենքում փոփոխություն կատարելու ուղղությամբ՝ այդ վճարները համայնքների առողջապահական կարիքներին ուղղելու նպատակով, ինչպես նաև առողջապահական ոլորտի ֆինանսավորման այլընտրանքային աղբյուրների օգտագործման հարցը պետության օրակարգում ընդգրկելու ուղղությամբ: Դաշինքի անդամները վստահեցնում են, որ ներդնելու են իրենց ջանքերը և հնարավոր ռեսուրսները՝ Դաշինքի ամենամյա հանդիպումները և համատեղ գործունեությունը շարունակելու համար. «Շատ ցանկալի է, որ [Դաշինքը] աշխարհի, շատ: Անգամ եթե ուրիշ բան չանեն, նստեն կիսվեն իրենց գործունեությամբ, դժվարություններով, շատ կարևոր է մեզ համար, բոլորի համար, որովհետև մենք միայն մեր ապարեզր գիտենք, շատ բաներից տեղյակ չենք... Եվ արդեն ասացի, շատ ավելի զգալի է ազդեցությունը, երբ Դաշինքով ենք դիմում: Բայց իհարկե ֆինանսավորում է պահանջում, որովհետև ուղղակի հանդիպելը դժվար է բոլորիս համար, [ինչ-որ մեկը] պիտի կոորդինացնի, կայքը պահի, մինիմալ ֆինանսավորում է պետք, որ գործունեությունը ապահովվի» (Դաշինքի անդամ ՀԿ-ի ներկայացուցիչ): Դաշինքի շարունակականությունը՝ որպես ՄՄԱ ոլորտի խնդիրների շուրջ համախմբման և շահերի պաշտպանության արդյունավետ գործիք, կենսական է համարվում Դաշինքի բոլոր անդամների և այլ շահագրգիռ կողմերի կողմից²⁷:

²⁷ CHN Final Evaluation Report, April 2015, World Vision Armenia

Ամփոփում

Դաշինքի գործունեությունը միջազգային կազմակերպությունների, տեղական ՀԿ-ների և պետական կառույցների հաջողված համագործակցության լավ օրինակ է: Զարգացած և ճանաչված կազմակերպությունների ներկայությունը օգնում է ցանկացած նախաձեռնությանը գրագետ մոտեցում ցուցաբերել, իսկ նրանց հեղինակությունը և ցանցի անդամների բազմաքանակությունը նպաստում է պետության և ոլորտի այլ դերակատարների շրջանում Դաշինքի դիրքի ամրապնդմանը՝ որպես ոլորտի ծանրակշիռ դերակատար:

Շահերի պաշտպանության համագործակցային մոտեցման կիրառումը դրական է ընդունվում պետական պաշտոնյաների կողմից և հիմք է ապահովում ՄՄԱ ծրագրերի և քաղաքականությունների ոլորտում ջանքերի փոխշահավետ համատեղման համար: Ներգրավված ՀԿ-ները շահում են նաև որպես առանձին կազմակերպություն, քանի որ անդամակցությունը Դաշինքին օգնում է նրանց խթանել իրենց հեղինակությունը, նոր հմտություններ և փորձ ձեռք բերել, մյուս ՀԿ-ների և հենց Դաշինքի հետ իրենց կապերն օգտագործել սեփական խնդիրները հանրայնացնելու և առաջ տանելու համար, քանի որ հակառակ դեպքում որոշումներ կայացնողների հետ անհատական կապ հաստատելու և նրանց վրա ազդելու հնարավորությունները սահմանափակ կլինեին: Մինևույն ժամանակ, չնայած հավաքական փորձագիտության, կապերի և շահերի պաշտպանության հսկայական ներուժի առկայության, նման ցանցերը դժվար թե հաջողության հասնեն առանց պրոֆեսիոնալ ու հետևողական համակարգման և ռեսուրսների հատկացման:

Դեպք թիվ 5. Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը՝ որպես իրավական փորձագիտական կարծիքի այլընտրանքային աղբյուր

Իրականացնող՝ փորձագետների ոչ ֆորմալ խումբ

Գործունեության տարածք՝ ազգային

Ժամանակահատված՝ սկսած 2011թ.

Ոլորտ՝ իրավական

Կազմակերպության մասին

Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը (այսուհետ՝ ՏՎԽ կամ Խորհուրդ) փորձագետների ոչ ֆորմալ խումբ է, որը հիմնադրվել է 2011թ. մայիսին՝ խոսքի ազատությունը, տեղեկատվության մատչելիությունը, ինչպես նաև անձի արժանապատվությունը և մասնավոր կյանքի իրավունքը պաշտպանելու նպատակով²⁸: Խորհրդի հիմնական գործառույթն է այդ իրավունքների իրացման ընթացքում ծագող դատական վեճերի դեպքերում փորձագիտական եզրակացություններ (կարծիքներ) հրապարակել՝ հիմնվելով ՀՀ օրենսդրության, միջազգային իրավական ակտերի և էթիկայի նորմերի վրա²⁹: ՏՎԽ եզրակացությունների մեծ մասը վերաբերում է զրպարտությանն ու վիրավորանքին, մասնավոր կյանքի պաշտպանությանը և տեղեկատվության ազատությանը: Բացի կարծիքների հրապարակումից, Խորհուրդը նաև խորհրդատվական աջակցություն է տրամադրում իրավաբաններին, լրատվամիջոցներին, պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ տեղեկատվական վեճերի հետ կապված հարցերի շուրջ:

ՏՎԽ տարբերանշանը

Ներկայումս ՏՎԽ-ում ընդգրկված են հինգ փորձագետ, որոնք աշխատում են ՀԿ-ներում, իրավախորհրդատու և լրատվական ընկերություններում: Ըստ ՏՎԽ հիմնադրման հուշագրի, Խորհրդի անդամ կարող են լինել մարդու իրավունքների, լրատվամիջոցների, իրավագիտության, լրագրողական էթիկայի, լեզվագիտության և տեղեկատվությանն առնչվող այլ ոլորտների ճանաչված մասնագետներ:

Դեպքի համառոտ նկարագիր

Տվյալ դեպքը որևէ կոնկրետ քարոզարշավ չի ներկայացնում, այլ ավելի շուտ դատաիրավական ոլորտում որոշումների ընդունման մասնակցության մեխանիզմ է: Խորհուրդն անուղղակի ազդեցություն է գործում դատական պրակտիկայի վրա՝ նախադեպի դեր ստանձնող առանձին գործերի իրավական վերլուծությունների հրապարակման, դատական գործերի վերաբերյալ այլընտրանքային կարծիքի տրամադրման, ինչպես նաև խոսքի ազատության, պատվի ու արժանապատվության և մասնավոր կյանքի իրավունքների և հարակից ոլորտներում իրազեկման ու կրթական գործունեության միջոցով: Այն ազդեցություն է գործում նաև օրենսդրական օրակարգի վրա՝ ընդգծելով օրենսդրական բացերը և հակասությունները, մտահոգություններ արտահայտելով օրենքի մեկնաբանության վերաբերյալ և բացահայտելով կարգավորում պահանջող նոր ոլորտներ:

Հիմնադրման օրվանից մինչև 2015թ. նոյեմբերը Խորհուրդը 47 կարծիք է հրապարակել, որոնք մեծամասամբ վերաբերում են լրատվամիջոցների ու լրագրողների դեմ հարուցած՝ զրպարտության վերաբերյալ դատական գործերին: Այս գործերը վերաբերում են այնպիսի ոլորտների, ինչպիսիք են՝ զրպարտության, վիրավորանքի և հանրային հետաքրքրության սահմանումը, քաղաքական ու հանրային դեմքերի քննադատության սահմանը, փաստի մասին հայտարարության և գնահատող դատողության տարբերակումը, լրագրողական աղբյուրի պաշտպանությունը, ասելության խոսքը, լրագրողական էթիկան, պատասխանատու և բարեխիղճ լրագրությունը և այլն: Բացի այդ, Խորհուրդը դասընթացներ և աշխատանքային հանդիպումներ է իրականացնում տեղեկատվական վեճերին առնչվող թեմաների շուրջ՝

²⁸ ՏՎԽ կայք՝ www.idcarmenia.am

²⁹ ՏՎԽ հիմնադրման հուշագիր

նպաստելով իրազեկության բարելավմանը և զարգացնելով ԶԼՄ-ների ու իրավաբանների կարողություններն այդ ոլորտում:

ՏՎԽ-ն նման է պրոֆեսիոնալների ակումբի, որտեղ փորձագետները հավաքվում և կարծիք են հայտնում տեղեկատվական վեճերին վերաբերող հարցերի շուրջ. «Հինգ հոգով հավաքվել ենք ու մեկնաբանում ենք, հիմա մարդիկ կլսեն՝ կլսեն, չեն լսի՝ չեն լսի» (ՏՎԽ անդամ): Այնուամենայնիվ, ՏՎԽ անդամների փորձագիտության, պրոֆեսիոնալ վերլուծության, ՏՎԽ առաջնային շահառուների՝ լրագրողների ու իրավաբանների մասնակցությամբ քննարկումների ու դասընթացների շնորհիվ ժամանակի ընթացքում Խորհրդին հաջողվեց տեղեկատվական վեճերի ոլորտում հեղինակություն և վստահություն ձեռք բերել: ՏՎԽ հրապարակած կարծիքները դատավորների, լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների, իրավաբանների և մյուս շահագրգիռ կողմերի համար կողմնորոշիչ տեղեկատվության աղբյուր են հանդիսանում, և ենթադրաբար այդ կարծիքները նաև հաշվի են առնվում նմանատիպ դեպքերի վերաբերյալ դատական գործընթացներում: Խորհրդի անդամները ակտիվորեն մասնակցում են ԲՀԿ-ների և պետական կառույցների կողմից կազմակերպված տարբեր քննարկումներին և իրենց մասնագիտական կարծիքն են հայտնում տեղեկատվության ազատության, խոսքի ազատության իրավունքի, լրագրողական էթիկայի և նմանատիպ հարցերի վերաբերյալ: ՏՎԽ բացահայտումները նոր իրավական կարգավորումների և քաղաքականությունների նախաձեռնման հիմք են հանդիսանում, իսկ վերապատրաստված մասնագետներն ավելի գիտակ մոտեցում են ցուցաբերում այդ կարգավորումների վերաբերյալ հետագա քննարկումների և կիրառման ընթացքում: Այսպիսով, Խորհրդի աշխատանքը ազդեցություն է թողնում տեղեկատվական վեճերի ոլորտում քաղաքականության մշակման օրակարգի վրա:

Հիմնախնդիրը և Խորհրդի նախաձեռնումը

2010թ. Հայաստանում մի շարք օրենսդրական փոփոխություններ ընդունվեցին զրպարտության և վիրավորանքի ապաքրեականացման վերաբերյալ, որն առաջընթաց էր խոսքի ազատության պաշտպանության առումով: Միննույն ժամանակ, վիրավորանքի ապաք-

րեականացման արդյունքում լրատվական ընկերությունների դեմ մեծ քանակով դատական հայցեր ներկայացվեցին: Դատարանները ստիպված էին գործ ունենալ նոր իրավական հասկացությունների հետ՝ փորձելով հավասարակշռություն պահպանել խոսքի ազատության և մասնավոր կյանքի գաղտնիության ու անձի արժանապատվության իրավունքների միջև, ինչը նախկինում չէր հանդիպել դատարանների և դատավորների պրակտիկայում:

ՏՎԽ հիմնադիր հանդիպում՝ ՏՎԽ անդամները ՄԻ պաշտպանի հետ (լուսանկարը՝ idcarmenia.am կայքից)

2011թ. Հայաստանի մարդու իրավունքների պաշտպանը նախաձեռնեց Տեղեկատվական վեճերի խորհրդի ստեղծումը՝ որպես խորհրդատվական մարմին, որը կօգնի շահագրգիռ կողմերին ավելի լավ հասկանալ նոր իրավական դրույթները և մեկնաբանել զրպարտության դեպքերը. «Դա նրա [ՄԻ պաշտպանի] նախաձեռնությունն էր, որովհետև ինքը հասկացավ, որ ապաքրեականացումից հետո գործերի մեծ հոսք կլինի քաղ. դատարան, որին ոչ դատարաններն են պատրաստ, ոչ հասարակությունը» (ՏՎԽ անդամ): ՄԻ պաշտպանը հրավիրեց ոլորտային մի քանի մասնագետների՝ ընդգրկվել Խորհրդի կազմում: Անդամների առաջին հանդիպմանը մշակվեց ՏՎԽ հիմնադրման հուշագիրը և սկսվեց նրա գործունեությունը: Հիմնադիր հանդիպումից հետո ՄԻ պաշտպանը պաշտոնական կապ չի ունեցել ՏՎԽ հետ և որևէ կերպ ներգրավված չի եղել Խորհրդի գործունեության մեջ:

Սկզբնական շրջանում ԶԼՄ-ները թերահավատորեն ընդունեցին Խորհուրդը՝ որպես մի կառույց, որն ստեղծվել է պետության կողմից նշանակված ՄԻ պաշտպանի կողմից: Պետական մարմինների կողմից նույնպես կասկածամտություն կար Խորհրդի հանդեպ, քանի որ այն նման էր արտադատական մի կառույցի, որը սակայն որևէ կերպ լիազորված չէ վեճերի վերաբերյալ որոշումներ կայացնել: Այնուամենայնիվ, ժամանակի ընթացքում և կատարած աշխատանքի շնորհիվ

Խորհուրդը հեղինակություն ձեռք բերեց, և բազմաթիվ լրատվական կազմակերպություններ ներկայումս վստահում են ՏՎԽ-ին՝ որպես անկախ և պրոֆեսիոնալ փորձագետների խումբ:

Համակարգում և կառավարում

Խորհրդի կառուցվածքը հորիզոնական է, և նրա բոլոր անդամները հավասար լիազորություններ ունեն, իսկ քարտուղարը համակարգում է հաղորդակցության հարցերը: ՏՎԽ անդամները կոլեկտիվ սկզբունքով են որոշումներ կայացնում նոր անդամների ընտրության, հրապարակվող կարծիքների և գործունեության հետագա ուղղությունների վերաբերյալ: Միջազգային կազմակերպությունների կողմից ֆինանսավորվող դրամաշնորհային ծրագրերի կառավարումն իրականացնում է «Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն» ՀԿ-ն, որի ղեկավարն անդամակցում է ՏՎԽ-ին³⁰: Միևնույն ժամանակ, Խորհրդի անդամները տարբեր ոլորտներում են մասնագիտացած, հետևապես աշխատանքի բնական բաժանում է տեղի ունենում՝ օրինակ, իրավաբանները մշակում են իրավական վերլուծության վրա հիմնված կարծիքները, իսկ ԶԼՄ ներկայացուցիչներն իրենց փորձագիտությունն են տրամադրում լրատվամիջոցների էթիկայի խնդիրների վերաբերյալ. «Նախագծերը քննարկում ենք ներսում... Հիմնականում բոլորս համաձայն ենք լինում, երբեք չի եղել, որ մեկը ասի ես դեմ եմ, բայց փարածեք [կարծիքը]: Այդպիսի բան չի լինում: Միշտ փորձում ենք հասկանալ, որն է այդ «դեմ»-ի հիմքում ընկած և գնում ենք կոնսենսուսի» (ՏՎԽ անդամ):

Կիրառած ռազմավարությունները և մեթոդները

Խորհրդի հիմնական գործունեությունը տեղեկատվական վեճերի վերաբերյալ կարծիքների պատրաստումն ու հրապարակումն է, որն ուղեկցվում է շահագրգիռ անձանց ու կազմակերպություններին խորհրդատվության տրամադրմամբ, իրազեկման ու կրթական միջո-

ցառումներով՝ շահագրգիռ կողմերի հետ քննարկումների ու դասընթացների միջոցով, ինչպես նաև ռազմավարական դատավարությանը՝ ներգրավվելով այն գործերում, որոնք, ըստ ՏՎԽ-ի, ռազմավարական կարևորություն են ներկայացնում իրավական պրակտիկայի համար. «Այսինքն՝ մենք փաստորեն և կարծիք ենք կազմում, և հրապարակում ենք, փարածում ենք, և ուսուցանում ենք, և ինքներս մերսում ենք պրոցեսի մեջ: Հայաստանում շատ քիչ կա այդպիսի, ամբողջ աշխարհում, մասնավոր Արևմտյան ամեն մեկը մի գործ է անում, իսկ Հայաստանում, որտեղ ռեսուրսները սահմանափակ են, մարդիկ, որպես կանոն, մի քանի բան են ներսում» (ՏՎԽ անդամ):

▪ **Կարծիքները հրապարակվում** են www.idcarmenia.am կայքի, էլեկտրոնային հասցեների ցուցակի, ֆեյսբուքի և տպագիր ժողովածուների միջոցով: Կարծիքի առարկա հանդիսացող դեպքը ընտրվում է երկու եղանակով. մի դեպքում, վեճի կողմերից մեկը կարող է խնդրել ՏՎԽ-ին կարծիք տրամադրել վեճի մասին, մյուս դեպքում, Խորհրդի անդամներն իրենք են ընտրում մի դեպք, որը լայն քննարկման առարկա է դարձել և կամ ռազմավարական նշանակություն ունի իրավական պրակտիկայի համար: Իրականացվում է համապատասխան իրավական նորմերի և նմանատիպ գործերի իրավական վերլուծություն, գործի մանրամասները քննարկվում են Խորհրդի անդամների կողմից, և ի վերջո հրապարակվում է համապատասխան եզրակացությունը: Եզրակացությունը (կարծիքը) կարող է, օրինակ, գնահատական տալ քննարկվող հոդվածի, արտահայտությունների կամ այլ վիճելի տեղեկատվության շուրջ, համատեքստի վերաբերյալ, Սահմանադրության և մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներ ներառել: Եզրահանգման բաժնում հաճախ քննարկվում է, թե արդյոք տվյալ տեղեկատվությունը իսկապես հանրային հետաքրքրություն էր ներկայացնում, և արդյոք վիճարկվող արտահայտությունները գնահատող դատողություն էին ներկայացնում, թե փաստի մասին հայտարարություն: Խորհուրդը նաև կարծիք է տրամադրում, թե արդյոք հայցվորի

³⁰ Զեկույցի հրապարակման պահին «Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավարը դուրս է եկել ՏՎԽ-ից, և նրան փոխարինել է նույն կազմակերպության մեկ այլ փորձագետ:

կողմից պահանջվող փոխհատուցումը բխում է միջամտության համաչափության և անհրաժեշտության սկզբունքներից, թե ոչ³¹:

- Խորհրդի գործառնություններից մեկը **խորհրդատվության տրամադրումն** է, որը կարող է օգնել արտադատական կարգով լուծել առկա վեճը: Պետական կառույցի ներկայացուցիչը, որը նախկինում աշխատում էր ՀՀ դատական դեպարտամենտում, կարևորում է այս դերը բոլոր շահագրգիռ կողմերի համար. հիմնվելով Խորհրդի եզրակացությունների վրա, կողմերը կարող են վեճը լուծել առանց դատական հայց ներկայացնելու և այդպիսով ստիպված չեն լինի ժամանակ ու դրամական միջոցներ վատնել դատական գործընթացների համար: Մյուս կողմից, դատարանների ծանրաբեռնվածությունը կպակասի, քանի որ այդ դեպքում հայցերն ավելի քիչ կլինեն: Բացի այդ, պետական պաշտոնյան գտնում է, որ համապատասխան իրավական բարեփոխումներ են անհրաժեշտ՝ միջնորդ դատարանի գաղափարն իրագործելու ուղղությամբ, որը կծառայի որպես այլընտրանք այն դեպքում, երբ կողմերը համաձայն են միջնորդի որոշման հետ. *«Վճռաբեկ դատարանը իր նախադեպային որոշման մեջ ... ամրագրեց միտք, թե մենք նախապատվություն ենք տալիս այն դեպքերին, երբ կողմերը իրար հետ կփորձեն [համաձայնության գալ]... Եթե էստեղ կա մերժում, ապա լավ կլինի դիմել հնարավոր ինչ-որ երրորդ կազմակերպության կամ ուժի, որը որ անաչառ եզրակացություն կրա: Մրանից հետո նոր դիմել դատարան: Եվ հենց վճռաբեկ դատարանի որոշման հիմքում է դրված, որ սա կնպաստի դատարանի գործերի նվազեցմանը, ինչը կրա ավելի արդյունավետ դատարանի ակտեր»* (ՀՀ դատական դեպարտամենտի նախկին ներկայացուցիչ): Իսկապես, ՏՎԽ անդամները նշում են, որ եղել են դեպքեր, երբ վեճի կողմը իրենցից կարծիք կամ մեկնաբանություն է խնդրել և հետագայում որոշել է այլևս չդիմել դատարան:

- **Քննարկումներ ու դասընթացներ** են կազմակերպվել տեղեկատվական վեճերի հետ կապված տարբեր թեմաների՝ օրինակ, տեղեկատվության ազատության, գրապարտության և վիրավորանքի, հեղինակային իրավունքի և այլ հարցերի շուրջ: Այս միջոցառումների առաջնային լսարանը ԶԼՄ-ների ներկայացուցիչներն ու տեղեկատվական վեճերի ոլորտում աշխատող իրավաբաններն են:
- **Օրենքի կիրարկման լոբբինգը** Խորհրդի կողմից կիրառվող նոր ռազմավարություն է, որն ուղղված է Սահմանադրական դատարանի որոշումների իրականացմանը: Օրինակ, անհրաժեշտություն կա սահմանել «հրապարակային արտահայտություն» կամ «հրապարակող» հասկացությունները, որոնք տարատեսակ մեկնաբանություն են ստանում դատարանների ու լրատվամիջոցների կողմից: Կեղծ օգտատերերի խնդիրը ևս կարևորություն է ստանում գրապարտության խնդիրների համատեքստում և իրավական կարգավորման ու մեկնաբանման կարիք ունի: Խորհրդի անդամները համապատասխան կառույցների ուշադրություն են հրավիրում այս և այլ վիճելի հարցերին և ակտիվորեն մասնակցում նման թեմաների քննարկումներին. *«ԶԼՄ-ների հետ կապված վեճերի, խոսքի ազատության վրա պոտենցիալ ազդեցություն ունեցող զարգացումների վերաբերյալ հանրային բանավեճ գեներացնելու և այս բոլոր խնդիրները օրակարգում անընդհար վառվող լույսի պես պահելու գործում շար կարևոր է ՏՎԽ գործունեությունը»* (ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցիչ):

Թիրախային խումբը և շահառուները

Խորհրդի թիրախային խումբը ԶԼՄ-ներն են, իրավաբաններն ու դատարանի ներկայացուցիչները: Լրագրողներն ու լրատվամիջոցները նաև ՏՎԽ առաջնային շահառուներն են, քանի որ նրանք ավելի իրազեկ են դառնում իրենց իրավունքների ու պարտականությունների մասին, ավելի աչալուրջ՝ իրենց հրապարակումներում և պակաս խոցելի դատական հայցերի կամ միջամտության այլ ձևերի հանդեպ. *«Հիմնապատահական գործ չի մընում դատարան, ծանր ու թեթև են անում: Շար դժվար է լրատվամիջոցին դատարանում հաղթել, նույնիսկ եթե*

³¹ Խորհրդի բոլոր կարծիքները հրապարակված են <http://www.idcarmenia.am/en/conclusions> էջում:

պարտվում է լրարվամիջոցը, գումարը շարքիչ են դնում, բայց չեն էլ հիշում 2012թ. հետո, որ լրարվամիջոցը պարտվի ու իր աշխատանքի վրա դա ազդի» (ՏՎԽ անդամ): Ըստ վիճակագրական տվյալների, 2011թ., երբ գրպարտությունը նոր էր ապաքրեականացվել, լրատվամիջոցների դեմ հարուցած դատական գործերի քանակը երեսուկնյոթ էր, իսկ 2015թ. առաջին կեսին գրանցվել է ընդամենը ինը գործ³²:

ՏՎԽ կարծիքների առաջին ժողովածուի շապիկը

Տեղեկատվական վեճերի հետ կապված գործերում ներգրավված փաստաբանների համար ՏՎԽ գործունեությունը ևս օգտակար է, քանի որ հնարավորություն է տալիս օգտվել համապատասխան թեմայով անվճար խորհրդատվությունից և դասընթացներից. «Տարվա ընթացքում 2-3 աշխատանքային քննարկում ենք անում, հենց այն փաստաբանների հետ, ովքեր վերցնում են զրպարտության, վիրավորանքի գործերը, պաշտպանում են մամուլի կամ մյուս կողմի շահերը: Այդ փաստաբաններին տարեկան 2-3 անգամ հավաքում ենք, եռակողմ փաստաբաններ, լրարվամիջոցներ, IDC-ն, և քննարկում ենք ոլորտին առնչվող ամենատարբեր հարցերը՝ աղբյուրների գաղտնիություն, անձնական կյանքի տվյալների գաղտնիություն, զրպարտություն և վիրավորանք, նախաքննության գաղտնիք... Փաստաբաններից շարերը աճեցին այդ քննարկումների ընթացքում» (ՏՎԽ անդամ):

Թեև, ինչպես նշվեց վերը, դատական իշխանության ներկայացուցիչները սկզբում թերահավատ էին Խորհրդի աշխատանքի հանդեպ՝ ելնելով նրանից, որ ՏՎԽ-ն պետության կողմից լիազորված չէր որևէ եզրակացություն տալ դատական գործերի վերաբերյալ, տարիների ընթացքում նրանք սկսեցին հաշվի առնել Խորհրդի կարծիքը. «Իրենք

համոզվեցին, որ այն ինչ ասում ենք, ճիշտ է դուրս գալիս, ու կարևորը մենք անաչտո ենք, որևէ շահի չենք ենթարկվում, հինգ հոգի անկախ փորձագետներ ենք ու ասում ենք այն, ինչ կարծում ենք՝ հիմնվելով միջազգային իրավունքի սկզբունքների վրա» (ՏՎԽ անդամ): ՀՀ դատական դեպարտամենտի նախկին ներկայացուցիչը հաստատում է, որ դատավորները հետաքրքրված են Խորհրդի աշխատանքով և օգտվում են նրանց փորձագիտական կարծիքը ներկայացնող հրապարակումներից. «Ես չեմ կարող հերքել, նույնիսկ կհաստատեմ, որ այո, դատավորները միանշանակ այդ կարծիքները կուսումնասիրեն, որովհետև ցանկացած մասնագետի համար, հարկապես դատավորի համար, կարծիքների բազմազանության անհրաժեշտություն կա: Եթե ես դատավոր եմ և պիտի վեճի լուծում րամ, այո, ինձ շար կարծիքներ են պետք, և ես որպես բարեխիղճ դատավոր պետք է ինքս փնտրեմ կարծիքներ: Այդ իմաստով միանշանակ դրական ազդեցություն պիտի ունենան [կարծիքները], եթե դրանք օբյեկտիվ եզրակացություններ են՝ մասնագիտական բարձր որակի»:

Օգտագործված ռեսուրսները և համագործակցությունը

Խորհրդի աշխատանքի համար անհրաժեշտ հիմնական ռեսուրսը մարդկային ռեսուրսներն են՝ տեղեկատվական վեճերի վերաբերյալ կարծիքներ պատրաստելու և խորհրդատվություն տրամադրելու համար անհրաժեշտ մասնագիտական փորձագիտությունը: Խորհրդի անդամներն իրենց աշխատանքը սկսել են առանց որևէ ֆինանսավորման, կամավոր հիմունքներով: ՏՎԽ գործունեության երկրորդ տարվանից սկսած, Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) երևանյան գրասենյակը աջակցություն է տրամադրել քննարկումների, դասընթացների, կայքի մշակման ու ադմինիստրացիայի, կարծիքների ժողովածուի հրապարակման համար, ինչպես նաև որոշակի ֆինանսավորում՝ իրավաբանական վերլուծության համար, որը զգալիորեն օգնեց Խորհրդի շարունակական աշխատանքի ապահովմանն ու շահագրգիռ կողմերի շրջանակում դրա հանրայնացմանը: Ներկայումս ՏՎԽ գործունեությունը ֆինանսավորվում է Երևանում ԱՄՆ դեսպանատան կողմից:

³² Աղբյուր՝ ԽԱՊԿ գեկույցները Հայաստանում խոսքի ազատության վիճակի և լրագրողների ու ՋԼՄ-ների իրավունքների խախտումների մասին, տե՛ս <http://khosq.am/reports/>

Խորհուրդը սերտորեն համագործակցում է էթիկայի դիտորդ մարմնի (ԴՄ) հետ, որը ստեղծվել է Երևանի մամուլի ակումբի կողմից և ընդգրկում է լրատվական գործակալություններ ներկայացնող 14 անդամ: Երեսուները լրատվական կազմակերպություն ստորագրել է ԴՄ կողմից մշակված վարքականոնները, ընդունելով Դիտորդ մարմնի իրավասությունը՝ քննելու իրենց գործողությունների և հրապարակումների համապատասխանությունը վարքականոնի դրույթներին: Դիտորդ մարմնի առաքելությունն է՝ քննել վարքականոնի խախտման վերաբերյալ բողոքները և քննության արդյունքներով ընդունել եզրակացություններ: Բացի այդ, Խորհուրդը համագործակցում է այլ ՀԿ-ների հետ, որտեղ ընդգրկված են ՏՎԽ անդամները, և համատեղ քննարկումներն ու նախաձեռնությունները հաճախ կազմակերպվում են հենց այս ՀԿ-ների կողմից հատկացված տարածքներում:

Պետական կառույցների հետ համագործակցությունն իրականացվում է ըստ անհրաժեշտության: ՀՀ դատական դեպարտամենտի հետ մի քանի հանդիպում է կազմակերպվել, որտեղ քննարկվել են ՏՎԽ արդյունավետության բարձրացման միջոցները և նրա գործունեության համապատասխանությունը օրենքին, ինչպես նաև ՏՎԽ և դատական կառույցների միջև համագործակցության հնարավորությունը:

Դատախազության հետ համագործակցությունը տեղ է գտել տեղեկատվության աղբյուրի գաղտնիության հասկացության շուրջ: Դատախազությունն առաջարկել է Երևանի մամուլի ակումբին (որի ղեկավարը ՏՎԽ անդամ է) քննարկումներ կազմակերպել լրագրողական աղբյուրների բացահայտման ու գաղտնիության կարգավորման վերաբերյալ: Այս կարգավորմանն առնչվող երկու դատական գործերից հետո, որոնցից մեկը վերաբերում էր տեղեկատվության աղբյուրի բացահայտումից հրաժարվող լրատվամիջոցի խմբագրին քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն, իրավաբանները (այդ թվում՝ ՏՎԽ անդամներից մեկը) դիմեցին Սահմանադրական դատարան, որը վերահաստատեց տեղեկատվության իրենց աղբյուրը պաշտպանելու լրատվամիջոցների իրավունքը և հստակեցրեց այս իրավունքի սահմանափակման հիմքերը:

Ինչպես նշում են ՏՎԽ անդամները, բացի ՀՀ դատական դեպարտամենտից և դատախազությունից, բազմաթիվ այլ պետական կառույցներ ևս ծանոթ են ՏՎԽ աշխատանքին և հաճախ ընթերցում են նրանց հրապարակումները:

Ստացած արդյունքները և ազդեցությունը

ՏՎԽ գործունեության հիմնական արդյունքները հետևյալն են.

1. Իրավագիտակցության աճը հետազոտության բոլոր մասնակիցների կողմից նշվել է որպես ամենանշանակալի արդյունք: Հրապարակված կարծիքները ուսուցողական դեր են ունեցել՝ մատնանշելով գործին վերաբերող ազգային և միջազգային իրավական նորմերը և նախադեպերը, նպաստելով ՋԼՄ-ների, իրավաբանների և դատարանների ներկայացուցիչների կողմից օրենքի մանրամասների ու մեկնաբանությունների ընկալման բարելավմանը: Դատավորներն իրենց վճռի փաստերի շարադրանքի մասում երբեմն մեջբերում են կատարում ՏՎԽ կարծիքներից, իսկ փաստաբաններն այդ կարծիքներն օգտագործում են իրենց հայցադիմումներում: ՏՎԽ աշխատանքի արդյունքի օրինակներից է առցանց լրատվամիջոցի կողմից մի քանի անձանց պատվի ու արժանապատվության վիրավորանքի վերաբերյալ դեպքը: Լրատվամիջոցը հողված էր հրապարակել «Ազգի և պետության թշնամիների սև ցուցակը» անվանումով. հողվածում նշված էր, որ ցուցակում ընդգրկված մարդիկ «սպասարկում են միջազգային համասեռամուլ լոբբինգի շահերը» և կոչ էր արվում «գրո հանդուրժողականություն» դրսևորել նրանց նկատմամբ: Ցուցակում ընդգրկված անձանց երկու խումբ առանձին հայցերով դիմեցին դատարան՝ պնդելով, որ հրապարակումը զրպարտություն և վիրավորանք է պարունակում, և պահանջելով հրապարակային ներողություն ու ֆինանսական փոխհատուցում: Մի դեպքում դատարանը պաշտպանեց լրատվական ընկերությանը՝ հիմնվելով խոսքի ազատության դրույթի վրա: Երկրորդ դեպքում հայցադիմումը կազմել էին ՏՎԽ-ի դասընթացներին մասնակցած փաստաբանները, որոնք իրենց փաստարկները կառուցեցին ոչ միայն զրպարտության և վիրավորանքի վերաբերյալ նորմերի, այլև հա-

կախտրականության սկզբունքների հիման վրա: Այս դեպքում արդեն դատարանը պաշտպանեց հայցվորներին և մասնակի բավարարեց նրանց պահանջը (նվազեցնելով բարոյական փոխհատուցման գումարի չափը): Թեև դատարանի վճիռը հիմնված էր վիրավորանքի ու գրպարտության վերաբերյալ իրավական նորմերի վրա, փաստերի շարադրանքում մեջբերում էր արված ՏՎԽ կարծիքից՝ ատելության խոսքի վերաբերյալ. «Խորհուրդը գտնում է, որ հողվածում հնչեցվել են արտահայտություններ ու կոչեր, որոնք ծայրահեղականության, ատելության խոսքի դրսևորումներ են: Անկասկած է, որ նշված հողվածով հողվածագիրն իրականացնում էր ազատ արտահայտվելու իր իրավունքը: Այդուհանդերձ, ազատ խոսքի պաշտպանության ոչ մի կառուցակարգ չի տարածվում ատելության խոսքի վրա: Անհրաժեշտ է տարբերակել ցնցող, անհանգստություն պատճառող և նույնիսկ սադրող բնույթի քննադատական խոսքը այնպիսի խոսքից, որը ծայրահեղականության դրսևորում է և որպես այդպիսին սերմանում ու քարոզում է ատելություն: Առաջինը պաշտպանված է ազատ խոսքով, իսկ երկրորդը՝ ոչ: Քաղաքակիրթ ազգերի կողմից ատելության խոսքը բացառվում է իսպառ՝ առանց որևէ բացառության: Այս մոտեցումն է ամրագրված նաև միջազգային իրավունքում, որը ատելության խոսքն աստիճանաբար ճանաչում է որպես միջազգային իրավունքի սովորույթային նորմ»³³:

2. Շտրիիվ լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների իրավագիտակցության բարելավման, ընդհանուր փոփոխություն է նկատվում լրատվական դաշտում: Փորձագետները գտնում են, որ ԶԼՄ-ների հրապարակումները բովանդակային և պրոֆեսիոնալ առումով բարելավվել են: Շարունակելով օգտվել ազատ խոսքի իրենց իրավունքից՝ քննադատելով, սուր հողվածներ հրապարակելով քաղաքական գործիչների, «աստղերի», հայտնի անձանց մասին, բազմաթիվ լրատվամիջոցներ ավելի շրջահայաց են դարձել և հաշվի են առնում իրավական ու էթիկական սահմանափակումները: ՏՎԽ-ն իր ներդրումն է ունեցել այս փոփոխության գործում,

քանի որ բազմաթիվ լրատվական ընկերություններ ծանոթանում են ՏՎԽ հրապարակումներին և տեղեկանում են տարբեր գործերի վերաբերյալ այնտեղ նկարագրված նորմերին ու կանոնակարգումներին: Օրինակ, եթե ատելության խոսք պարունակող որևէ հողված է հրապարակվում, և ՏՎԽ-ն իր հստակ դիրքորոշումն է հայտնում՝ հիմնավորելով այն իրավական վերլուծությամբ, դա օգնում է մյուս լրատվամիջոցներին համապատասխանաբար կողմնորոշվել և անհանդուրժողական մոտեցում ցուցաբերել նմանատիպ հրապարակումների հանդեպ. «Մենք որոշակի պլանկա ենք ապահովում, որ դիսկուրսը լինի այս տիրույթում, ոչ թե այն տիրույթում» (ՏՎԽ անդամ):

3. Վիրավորանքի և գրպարտության վերաբերյալ դատական գործերի քանակը նվազել է՝ ինչպես լրատվամիջոցների ավելի զիտակից մոտեցման, այնպես էլ նման դեպքերում հայցերով առավել հաճախ դիմող քաղաքական գործիչների կողմից խոսքի ազատության և ԶԼՄ աշխատանքի սկզբունքների ընկալման բարելավման շնորհիվ. «Մեր կարծիքների մեջ եղած ուղերձները շար կարևոր ազդեցություն ունեցան, որ արդեն մարդիկ սկսեցին մտածել՝ իսկապես կա՞ն անհրաժեշտություն մամուլի դեմ [հայց ներկայացնել], որովհետև մենք այդ հայցերով արդեն խախտում ենք կարևորագույն արժեքներ, որ ամրագրված են, այո, խոսքի ազատության, որի մասին և Եվրոդատարանն է մեկնաբանություն փայլա, և Եվրոպական կոնվենցիան է փայլա, դա [կարծիքների տրամադրումը] կանխարգելիչ ֆունկցիա ունեցավ այդ մեկ-երկու տարիների ընթացքում» (ՏՎԽ անդամ):

4. Ռազմավարական դատավարությունն արդյունավետ գործիք է դատարանի համար նախադեպեր ստեղծելու առումով: Խորհրդի կարծիքներն արդեն իսկ նախադեպի դեր են խաղում, այսինքն, կարելի է ենթադրել, որ նմանատիպ գործերի դեպքում դատավորները հաշվի կառնեն տրված կարծիքները. «Այսօր ՏՎԽ-ն այնքան շար է որոշում կայացրել, որ բոլոր չափանիշների վերաբերյալ արդեն մեկնաբանություններ կան» (ՏՎԽ անդամ):

5. Խորհուրդն իր ներդրումն ունի նաև քաղաքականության մշակման ոլորտում: Նախ, ՏՎԽ անդամները մասնակցում են լրատ-

³³ Դատական գործ թիվ 2146/02/14, վճիռ առ 14.05.2015

վամիջոցների ազատության հետ կապված ՇՊ քարոզարշավներին և լոբբինգին: Օրինակ, լրատվամիջոցի կողմից իր աղբյուրները չբացահայտելու իրավունքի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի որոշումը, կեղծ օգտատերերի արգելափակման վերաբերյալ օրենքի նախագծի խորհրդարանական քննարկումները դրական արդյունքներ ունեին լրատվամիջոցների ազատության պաշտպանության տեսանկյունից, և ՏՎԽ անդամներն այստեղ իրենց ներդրումն ունեցան՝ քննարկումներին մասնակցելու և մասնագիտական կարծիք արտահայտելու միջոցով: ՏՎԽ ծրագրերի շրջանակում կազմակերպված աշխատանքային քննարկումները իրավական ու քաղաքականությունների մշակման ոլորտում նոր նախաձեռնություններ են խթանում. «Քննարկումներն անում ենք մասնակցային ֆորմատով, և ամեն մեկը՝ լրագրողը, փաստաբանը, հնարավորություն ունի կարծիք արտահայտել: Դա օգնում է, որ հեղափոխում ինչ-որ հայեցակարգեր կամ օրենսդրական փոփոխություններ ձևավորվեն ըստ անհրաժեշտության. այս քննարկումները անսպառնալիք իրենց ազդեցությունն ունենում են խոսքի և տեղեկատվության ազատության ոլորտում իրականացվող բարեփոխումների վրա» (ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցիչ): Վերջապես, ՏՎԽ անդամները նպաստում են ընդհանուր առմամբ իրավունքի զարգացմանը՝ տարբեր հասկացությունների և եզրույթների մեկնաբանության, համապատասխան միջազգային նորմերի վերլուծության, ձեռնարկների հրատարակման և ռազմավարական դատավարությունների միջոցով:

Հաջողության գործոնները

ՏՎԽ գործունեության հաջողությունը նախ և առաջ պայմանավորված է նրա անդամների փորձագիտական հմտություններով և հեղինակությամբ. «Հարկապես ուզում եմ նշել ՏՎԽ կազմի պրոֆեսիոնալությունը, այնպեղ մարդիկ են, որոնց ես շատ-շատ հարգում եմ, իրենց մասնագիտության պրոֆեսիոնալներ են, [...] մարդիկ, որոնք նախ մեծ ներդրում ունեն իրենց ոլորտի կայացման մեջ, և հարկապես հենց տեղեկատվության ազատության, տեղեկատվական վեճերի և

ընդհանրապես անձի արժանապատվության պաշտպանության ոլորտում» (ՀՀ դատական դեպարտամենտի նախկին ներկայացուցիչ):

Խորհրդի անկողմնակալ և անկախ մոտեցումը ևս օգնեց վստահություն և հեղինակություն ձեռք բերել համապատասխան շրջանակներում. «Մենք տալիս ենք օբյեկտիվ գնահատական, կարող է այդ փաստաբանին դուր գա, դուր չգա, միևնույնն է՝ դա է, մենք կաշկանդված չենք, դրա դիմաց չենք վճարվում, այսինքն՝ ֆինանսական, քաղաքական, ամեն տեսակի անկախություն ունենք» (ՏՎԽ անդամ):

Առավել աղմկահարույց գործերի վերաբերյալ կարծիքների հրապարակումը և քննարկումն ապահովեցին Խորհրդի տեսանելիությունը և նրա հետագա գործունեության հանդեպ հանրության ու պետական մարմինների ուշադրությունը:

ՏՎԽ աշխատանքի հանրայնացման համար կարևոր էր նաև ԵԱՀԿ աջակցությունը, հատկապես ՏՎԽ գործունեության սկզբում, քանի որ այն օգնեց ներկայացնել Խորհուրդը հանրությանը և հիմք ստեղծել բազմակողմ երկխոսության համար. «Մենք, իբրև դոնոր կազմակերպություն, շահագրգռված էինք, որպեսզի այդ պլաթֆորմը սրբեցվի՝ լրագրողների, փաստաբանների և դատական համակարգի միջև համագործակցության և երկխոսության համար: Դրա համար մենք, ի լրումն նրան, որ սարքեր ենք, որ փորձագիտական կարծիքները կազմվեն և տարածվեն, նաև սարքեր ենք մի շարք սեմինարների անցկացմանը, որտեղ մի սեղանի շուրջ նստում էին փաստաբանները, լրագրողները, ... հրավիրեցինք նաև դատական դեպարտամենտի ներկայացուցիչներին: Այս սեմինարներն օգնեցին, որ ավելի պոպուլյար դառնա ՏՎԽ-ն, և այս թիրախ լսարանի համար ավելի պարզ դառնա նրա դերը» (ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցիչ):

Խոչընդոտներն ու մարտահրավերները

Ինչպես նշվեց, ՏՎԽ գործունեության սկզբնական շրջանում Խորհրդի հանդեպ վստահության պակաս կար. «Պետական մարմինները, դե սկզբում իրենք էն հին հարցերն էին բարձրացնում՝ ով է ձեզ իրավունք տվել, նույնն էլ լրագրողներն էին ասում՝ ով է ձեզ իրավունք տվել: [...] Էդ սովետական բանը կա, որ անսպառնալիք ինչ-որ մեկը քեզ

պիտի րա էր իրավունքը: Չէ: Մենք օգտվում ենք կարծիք արտահայտելու մեր ասիմանադրական իրավունքից [...] Ու էդ հարցերը էլ ոչ ոք չի րախս, բոլորը համակերպվել են, ասում են լավ, թող խոսեն: Բայց լսում են մարդիկ» (ՏՎԽ անդամ):

Դատական դեպարտամենտը մտահոգված էր նրանով, որ ՏՎԽ-ն միջամտում է դատավորների որոշումներին և առաջարկեց չհրապարակել իրենց դիրքորոշումը մինչև դատական գործընթացի ավարտը. *«Մեր օրենսդրության առումով այստեղ կարող էին խնդիրներ առաջանալ, մեր մերավախությունը հենց դա էր, որ դա կարող էր դիտարկվել որպես ճշում, եթե ոչ ճշում, այսպես ուղղորդում դարձնանք»* (ՀՀ դատական դեպարտամենտի նախկին ներկայացուցիչ): Բացի այդ, քննարկումների արդյունքում ՏՎԽ-ն փոխեց իր հրապարակումների անվանումը՝ «եզրակացության» փոխարեն օգտագործելով «կարծիք» բառը, որն ավելի չեզոք է հնչում. *«Մինչև դատական որոշումը աշխատում ենք կարծիք չրալ: ... Բայց գործեր կա, որ անում ենք, որովհետև պիտի անես, որ որոշակի ազդեցություն ունենաս, դա բացառիկ դեպքերում»* (ՏՎԽ անդամ):

Պետական կառույցի ներկայացուցչի կողմից նշված մեկ այլ խոչընդոտ է այն, որ ՏՎԽ հինգ անդամներից միայն երկուսն են մասնագիտությամբ իրավաբան, իսկ մյուսները խմբագիր և լրագրող են, և դա կարող է բերել լրագրողական տեսանկյունի գերակշռությանը իրավական մոտեցման նկատմամբ. այնուամենայնիվ, նա նշում է, որ իրավաբաններին հաջողվում է կարծիքները ձևակերպել իրավական հասկացությունների շրջանակներում:

Հետագա քայլերը

ՏՎԽ գործունեության հետագա զարգացումը, նախ և առաջ, դիտարկվում է ուսուցման ասպարեզում: ԱՄՆ դեսպանատան կողմից ֆինանսավորված նոր նախագիծը դասընթացավարների դասընթաց է նախատեսում, որը հնարավորություն կտա համապատասխան գիտելիքներ տարածել ԶԼՄ-ների ու լրագրողների ավելի լայն շրջանակներում: Խորհուրդը նախատեսում է նաև ավելի ակտիվ ներգրավվել քաղաքականության մշակման ոլորտում՝ մասնավորապես ռազմա-

վարական դատավարության միջոցով, որը կօգնի Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի կողմից օրենքի մեկնաբանություններ ստանալ և համապատասխան օրենսդրական նախագծեր մշակել:

Դատական դեպարտամենտի նախկին ներկայացուցիչը գտնում է, որ ՏՎԽ-ն կարևոր դեր կարող է ունենալ որպես միջնորդ դատարան: Այնուամենայնիվ, նման կարգավիճակ ստանալու համար անհրաժեշտ են համապատասխան իրավական ակտեր և ընթացակարգեր (ներկայումս միջնորդ դատարանների վերաբերյալ իրավական կարգավորումներ չկան, սակայն գործում է ֆինանսական արբիտրաժի ինստիտուտը, որը հիմք կարող է ծառայել մյուս ոլորտներում այս ինստիտուտը կիրառելու համար): ՏՎԽ-ի մեկ այլ գործառույթ կարող է լինել փորձագիտական կարծիքի տրամադրումը դատարանին պաշտոնական մակարդակով, որը ևս հնարավոր կլինի միայն համապատասխան օրենսդրական փոփոխությունների դեպքում. *«Իմ ցանկությունների մեջ էր, որ ի վերջո դատավորների խմբի հետ մշտական լինեք համագործակցություն և հասնել նրան, որ դատավորները հենց իրենք դիմեն ՏՎԽ-ին՝ խնդրում եմ այս թեմայով ինձ րվեք մասնագիտական կարծիք»* (ՀՀ դատական դեպարտամենտի նախկին ներկայացուցիչ):

Լրագրողների ու իրավաբանների շրջանում տարածված գիտելիքը և դրա կիրառումը ապահովում են ՏՎԽ գործունեության արդյունքների շարունակականությունը. *«Եթե այսօրվանից ՏՎԽ-ն դադարի գոյություն ունենալ, այդ 40-ից ավելի որոշումը կա, [...] աշխատանքային քննարկումներ ենք անում լրագրողների ու փաստաբանների հետ, հասկանում ենք, որ մոտ 20-25 փաստաբան կա, որ լավ մասնագիտացել է դրա մեջ, լրագրողները լավ փիրապետում են՝ որն է վերարտադրությունը, «սղբոյր» ինչ է նշանակում, բոլոր պաշտպանական համակարգերին փիրապետում են, ու ահագին ներդրում ունի այստեղ խորհուրդը»* (ՏՎԽ անդամ): Խորհրդի կայունությունը կախված է առաջին հերթին Խորհրդի անդամների նվիրվածությունից, ինչպես նաև իրավաբանական վերլուծության շարունակական աշխատանքի իրականացման, հրապարակումների և կրթական գործունեության համար անհրաժեշտ միջոցների հետագա հայթայթման կարողությունից: Խորհրդի աշխատանքի շարունակականության համար

առանցքային է դոնոր կազմակերպությունների ֆինանսական աջակցությունը. «Մենք շար լավ հասկանում ենք, որ ՏՎԽ-ի անդամներն էլ բազմազբաղ մարդիկ են, և միշտ չէ, որ հնարավոր է լինում առանց որևէ մեկի լուրջ կոորդինացիայի ու հերևողական աշխատանքի արձագանքել բոլոր կարևոր իրադարձություններին» (ԵԱՀԿ ներկայացուցիչ):

Ամփոփում

Ամփոփելով ՏՎԽ-ի դերը քաղաքականության մշակման գործընթացում՝ կարելի է առանձնացնել հետևյալ եզրահանգումները.

- Առանձին տեղեկատվական վեճերի վերաբերյալ մանրամասն իրավական վերլուծությունը համապատասխան ոլորտային քննարկումների և դասընթացների հետ մեկտեղ նպաստում է շահագրգիռ կողմերի իրազեկվածության բարձրացմանը և դրանով իսկ՝ խոսքի ազատության, պատվի ու արժանապատվության և այլ իրավունքների պաշտպանությանը:
- Անկողմնակալ իրավական վերլուծության վրա հիմնված կարծիքների հրապարակումը և լայն տարածումը պետական դատական կառույցների վերահսկողության յուրահատուկ գործիք է հանդիսանում, ստիպելով ավելի հավասարակշռված և մտածված որոշումներ կայացնել:
- Տեղեկատվական վեճերի ոլորտում հանրային բանավեճի խթանումը և օրենսդրական անհամապատասխանությունների ու բացերի վերաբերյալ մտահոգությունների բարձրաձայնումը նպաստում է համապատասխան ոլորտային քաղաքականության փոփոխությանը:

Խորհրդի փորձը ցույց է տալիս նաև, որ ՔՀԿ-ների կողմից պրոֆեսիոնալ իրավաբանական փորձագիտության մատուցման մեծ պահանջարկ կա, իսկ նորաստեղծ կազմակերպությունների ու խմբերի պրոֆեսիոնալիզմն ու հեղինակությունը ոլորտում հաջողակ դերակատար դառնալու համար անհրաժեշտ նախապայմաններ են:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թեև ուսումնասիրված դեպքերը քաղաքականության մշակման ոլորտում մասնակցության տարբեր փորձառություն, ռազմավարություն և մակարդակ են ներկայացնում, նկատվում են մի շարք ընդհանրություններ: Մասնավորապես, բոլոր կամ գրեթե բոլոր քարոզարշավներին բնորոշ էին հետևյալ հիմնական գործոնները, որոնք նպաստեցին դրանց հաջողությանը.

- մասնագիտական փորձագիտություն և փաստարկների վրա հիմնված մոտեցում
- հանրայնացում և տեսանելիություն
- շահերի պաշտպանության փորձ և կարողություն
- խնդրի նշանակալիություն

Միևնույն ժամանակ, տարբերություններ են նկատվում հետևյալ մոտեցումների մեջ.

- շահառուների ներգրավում
- իշխանությունների հետ համագործակցություն
- միջազգային կազմակերպությունների աջակցություն
- շահերի պաշտպանության գործիքներ

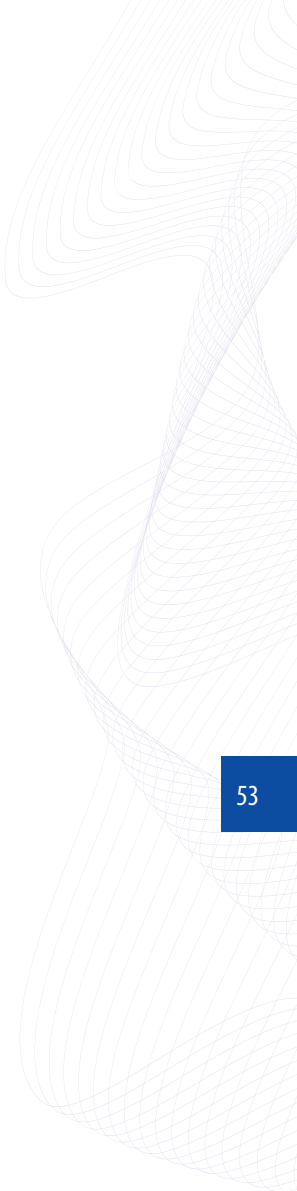
Այս բոլոր գործոնների քննարկումից հետո կանդիդատնանք նաև «մարդկային գործոնին»՝ քարոզարշավն առաջնորդող անձի և որոշում կայացնողների անձնական դիրքորոշումների կարևորությունը դիտարկելու համար:

Մասնագիտական փորձագիտություն և փաստարկների վրա հիմնված մոտեցում

Նկարագրված բոլոր դեպքերում ներգրավված էին համապատասխան ոլորտի մասնագետներ, որոնք փաստերի մասնագիտական վերլուծություն և փաստարկված հիմնավորումներ ապահովեցին որևէ քա-

ղաքականության կամ որոշման փոփոխման համար: ՄՄԱ դաշինքը, որպես մոր և մանկան առողջության ոլորտում հեղինակավոր կազմակերպությունների միավորում, երեխաների առողջության վերաբերյալ հարցերում մեծ փորձ և փորձագիտություն է կուտակել: Վորլդ Վիժն Հայաստանը փորձառու է կրծքով սնուցման խթանման ոլորտում, իսկ «Վստահություն» ՀԿ-ի ղեկավարը կրծքով կերակրման խթանման օրենսդրության ոլորտում միջազգային ճանաչում ունեցող փորձագետ է: Դաշինքի քարոզարշավի շրջանակներում կրծքի կաթի առավելությունների և կաթի փոխարինիչների բացասական հետևանքների վերաբերյալ բազմաթիվ հետազոտություններ, մոնիթորինգի զեկույցներ, դեպքերի ուսումնասիրություն է իրականացվել և օգտագործվել փաստարկման համար, որը ՇՊ մյուս գործիքների հետ միասին նպաստեց հաջողությանը: Տեղեկատվական վեճերի խորհրդի դեպքում վեճերի մասնագիտական վերլուծությունը խնդիրներ վերհանելու և օրակարգում քաղաքականության վերաբերյալ հարցեր առաջադրելու առաջնային գործիքն է: «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի հաջողությունը առաջին հերթին հիմնված էր հավաքագրված մանրամասն տեղեկատվության վրա, և նրա փորձը ցույց տվեց, որ պետական կառույցները չեն կարող հաշվի չառնել նման մոտեցումը: Այս բոլոր դեպքերում փորձագիտությունն ու հիմնավորված փաստարկները ոչ միայն օգնեցին կոնկրետ խնդրի լուծմանը, այլև բարերար հիմք ստեղծեցին որոշում ընդունողների հետ հետագա երկխոսության համար: Պետական իշխանությունները սկսեցին դիտարկել այս կազմակերպությունները որպես համապատասխան ոլորտում արժեքավոր գործընկեր և տեղեկատվության վստահելի աղբյուր:

Մեծ Այրումի տարածքում պոչամբարի կառուցման դեմ քարոզարշավի և մայրության նպաստների կրճատման դեմ նախաձեռնության դեպքում նախաձեռնողների մասնագիտական փորձագիտությունը լայն ճանաչում չուներ և հետևաբար որոշիչ դեր չի խաղացել, սակայն մի դեպքում բնապահպանների, իսկ երկրորդ դեպքում՝ իրավաբան-

ների ու իրավապաշտպանների ներգրավումը, խնդրի պատշաճ վերլուծության հետ մեկտեղ, կարևոր դեր խաղաց իշխանությունների հետ հանդիպումների ընթացքում գիտակ և հիմնավորված դիրքորոշման ապահովման ու լրատվամիջոցների ներգրավման առումով:

Այսպիսով, նկարագրված դեպքերում պրոֆեսիոնալ վերլուծությունը, փաստարկված հիմնավորումները և խնդրի բանավոր կամ գրավոր պատշաճ ներկայացումը հաջողակ քարոզարշավի նախապայմաններ են եղել:

Հանրայնացում և տեսանելիություն

Բոլոր ներկայացված դեպքերում օգտագործվել է խնդրի հանրայնացումը: Քարոզարշավների մեծ մասի, ինչպես օրինակ Մեծ Այրումի պոչամբարի դեմ պայքարի կամ կրծքով կերակրման մասին օրենքի լոբբինգի դեպքում լրատվամիջոցները թիրախային խումբ էին հանդիսանում՝ որպես պետական մարմինների և լայն հանրության ուշադրությունը գրավելու միջոց: «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն լրատվամիջոցներն օգտագործում էր քարոզարշավի առաջին փուլում տնակների խնդիրը հանրային օրակարգ բերելու, իսկ հետագայում՝ ընտանիքների համար բարեգործական նվիրատվությունների ներգրավման համար: Մայրության նպաստների կրճատման դեմ քարոզարշավի դեպքում հանրայնացումը որոշիչ դեր ուներ, քանի որ այս նախաձեռնությունը ինստիտուցիոնալ հարթակների միջոցով որոշում ընդունողներին հասնելու որևէ այլ հնարավորություն չուներ և առանց լրատվամիջոցների լսելի չէր լինի: Միննույն ժամանակ հարկ է նշել, որ այս նախաձեռնությունը շատ ջանք չի գործադրել լրատվամիջոցներին ներգրավելու համար, քանի որ քարոզարշավի թեման և հղի կանանց ցույցերն արդեն իսկ գրավել էին լրատվամիջոցների ուշադրությունը: Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը ևս հանրայնացում ապահովելու նպատակ չի ունեցել, քանի որ հստակ խմբերի համար էր աշխատում, սակայն, քանի որ որոշ դեպքեր հանրային օրակարգում են հայտնվել, լրատվամիջոցներն իրենք են հետաքրքրված եղել ներկայացնել ՏՎԽ կարծիքները և հրավիրել Խորհրդի փորձագետներին տարբեր բանավեճերի ու հարցազրույցների: Թե՛ն պլանավորված, թե՛ն չպլա-

նավորված դեպքերում լրատվամիջոցների կողմից լուսաբանումն ու հանրայնացումը օգտակար դեր են խաղացել հանրության ուշադրությունը գրավելու, կազմակերպությունների ու անհատների հանրային հեղինակությունն ամրապնդելու հարցում, իհարկե, շնորհիվ նրա, որ բոլոր դեպքերում էլ վերջիններս լավ տիրապետել են խնդրին և հստակ ձևակերպված խոսքով են հանդես եկել:

Շահերի պաշտպանության փորձ և կարողություն

Սկսած 2000թ. Հայաստանում բազմաթիվ ծրագրեր են իրականացվել շահերի պաշտպանության կարողությունների զարգացման ուղղությամբ, մեծ մասամբ միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ: Այս ծրագրերի շնորհիվ հարյուրավոր ՀԿ-ներ ՇՊ դասընթացներ են անցել և հնարավորություն են ունեցել ՇՊ ծրագրեր իրականացնել ազգային և տեղական մակարդակով քաղաքականության փոփոխություններ խթանելու նպատակով: Ըստ ԱՄՆ ՄԶԳ-ի ՔՀԿ կայունության ինդեքսի, Հայաստանի ՔՀԿ-ների կայունության ՇՊ ոլորտը մյուս ոլորտների համեմատ ամենաբարձր գնահատականն ունի, և ըստ այդ գնահատականի, Հայաստանը գտնվում է ԱՊՀ երկրների առաջին եռյակում՝ մասնավորապես ՀԿ-ների ու ոչ ֆորմալ խմբերի իրականացրած ՇՊ բազմաթիվ նախաձեռնությունների և քաղաքականության մշակման գործընթացին մասնակցելու համար ստեղծված հարթակների ու մեխանիզմների շնորհիվ³⁴: Մեծ Այրումի քարոզարշավի դեպքում համակարգող ՀԿ-ի կողմից իրականացված դասընթացները և կարողությունների զարգացման նախաձեռնությունները, որոշումների մասնակցային ընդունման մշակույթի կայացումը համայնքում (մասնավորապես ավագանու կազմում, ՀԿ-ի ղեկավարի ներգրավվածության շնորհիվ) ամուր հիմք ստեղծեցին գրագետ կազմակերպված ՇՊ քարոզարշավի իրականացման և համայնքի բնակիչների համախմբման համար: Մայրության նպաստի կրճատման դեմ շարժման հիմնական համակարգող անձը տեղական և միջազգային

³⁴ The 2014 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/EuropeEurasia_FY2014_CSOSI_Report.pdf

կազմակերպություններում աշխատանքի փորձ ունեցող ՇՊ մասնագետ էր: Դաշինքում ներգրավված բազմաթիվ ՀԿ-ներ ՇՊ ծրագրերի իրականացման տարիների փորձ ունեն, իսկ մյուսները դասընթացների մասնակցության և փորձի փոխանակման հնարավորություն են ստացել: Նմանապես, ՏՎԽ անդամներից շատերը ներկայացնում են կազմակերպություններ, որոնք ՇՊ մեծ փորձ ունեն, իսկ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն իր փորձը ձեռք է բերել տեղական և պետական իշխանությունների հետ աշխատանքի տարիների ընթացքում:

Այսպիսով, բացի խնդրի վերաբերյալ պրոֆեսիոնալ փորձագիտությունից, նկարագրված դեպքերում ընդգրկված ՔՀԿ-ները տիրապետում էին ՇՊ քարոզարշավների պատշաճ կազմակերպման և իրականացման հմտություններին, որն օգնեց նրանց նպատակին հասնել:

Խնդրի հանրային նշանակալիություն

Լրատվամիջոցների կողմից քարոզարշավի լուսաբանման ծավալը, որպես կանոն, կապված է բարձրացված թեմայի արդիականության ու նշանակալիության հետ: Թեև հանրային նշանակալիությունն իր հերթին կախված է խնդրի պատշաճ ներկայացումից, ակնհայտ է, որ այն թեմաները, որոնք անդրադառնում են հասարակական արժեքներին, ինչպես օրինակ մայրության և երեխաների դեպքում, կամ առաջացնում են հանրության կարեկցանքն ու համերաշխությունը, ինչպես երկրաշարժի հետևանքներից տուժած ընտանիքների դեպքում, սովորաբար ավելի շատ ուշադրություն և աջակցություն են ստանում: Միևնույն ժամանակ, նման դեպքերում պետական պաշտոնյաները հակված են հաշվի առնել հանրության տրամադրությունը՝ իրենց հեղինակությունը պահպանելու համար: Ինչ վերաբերում է պոչամբարի դեմ պայքարին, այս քարոզարշավը առնչվում էր վերջին ժամանակներում քաղաքացիական շարժումների և դաշինքների ակտիվ և երբեմն հաջողված գործունեության շնորհիվ հանրության շրջանում լայն քննարկվող բնապահպանական խնդիրներին (առավել հայտնի շարժումների թվում կարելի է նշել Երևանի Մաշտոցի այգու պաշտպանությունը կրպակների շինարարությունից և Թոչկան ջրվեժի վրա փոքր հիդրոէլեկտրակայանի կառուցման դեմ պայքարը):

Բացի արդիական ու հանրաձանոթ հարցեր շոշափելուց, հասցեագրված խնդիրները հաճախ նաև համընկել են սահմանված պետական գերակայությունների հետ: «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի և ՄՄԱ դաշինքի՝ պետական ատյաններին ներկայացված առաջարկությունները ոչ միայն չէին հակասում, այլ համահունչ էին պետական քաղաքականությանը, և թիրախային կառույցները շահագրգռված էին արդյունավետ համագործակցության հարցում: Մյուս դեպքերում իշխանություններն ավելի դիմադրողական դիրքորոշում ունեին, և քարոզարշավի հաջողության համար այլ գործոններն են որոշիչ եղել:

Շահառուների ներգրավում

Բոլոր նկարագրված դեպքերը շահառուների մեծ խմբեր են ընդգրկել, սակայն ոչ բոլոր ՔՀԿ-ներն են ջանքեր գործադրել կամ հաջողության հասել նրանց համախմբելու հարցում: Համայնքի բնակչության համախմբումը առաջին քայլն էր Մեծ Այրումի քարոզարշավում, քանի որ միայն գյուղացիներին աջակցություն ցույց տալով հնարավոր կլիներ ուշադրություն գրավել և ազդել պոչամբարի կառուցման վերաբերյալ որոշման վրա: Մայրության նպաստների մասին օրենքի փոփոխությունների դեմ քարոզարշավում փողոցային ակցիաների մասնակիցները մեծաքանակ չէին, սակայն այս շարժմանը հաջողվեց աջակիցների մեծ թիվ հավաքել ստորագրահավաքի ընթացքում և առցանց հարթակում: ՄՄԱ դաշինքի և «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի դեպքում շահառուներն առհասարակ չէին մասնակցում ՇՊ միջոցառումներին, բայց նրանց մասին պատմություններն օգտագործվում էին այս քարոզարշավների ընթացքում օգտագործված փաստարկներում: Տեսակներում սպրոդ ընտանիքների մասին «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի տեսագրությունները լայն ուշադրության արժանացան ոչ միայն Հայաստանում, այլև Սփյուռքում. անօթևան ընտանիքների կյանքի պատմությունների ներկայացումը տեսագրությունների միջոցով թերևս նույնքան ազդեցիկ էր, որքան այդ ընտանիքների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները: Շահառուների ուղերձն օգտագործվեց նաև մայրության նպաստի վերաբերյալ օրենքի դեմ քարոզարշավում՝ դառնալով օնլայն և օֆլայն հարթակներում քաղաքացիական շարժումների կողմից

լայնորեն կիրառվող սիմվոլիկ հաղորդակցության (նկարներ, նշանաբաններ, արտահայտություններ) օգտագործման օրինակ³⁵:

Համագործակցություն իշխանությունների հետ

Նկարագրված դեպքերից յուրաքանչյուրը իշխանությունների հետ համագործակցության տարբեր ռազմավարություն է ներկայացնում: Անհատական և ինստիտուցիոնալ մակարդակում երկարատև համագործակցության փորձի շնորհիվ ՄՄԱ դաշինքն ապահովել էր առաջարկվող օրենքի հետ կապված առանցքային կառույցների (Առողջապահության նախարարություն և ԱԺ համապատասխան հանձնաժողով) աջակցությունը և հաստատուն կերպով աշխատում էր մյուս նախարարությունների և ԱԺ պատգամավորների հետ համաձայնության գալու ուղղությամբ: «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն նույնպես համագործակցեց կառավարության հետ՝ նախ և առաջ մասնակցելով համատեղ հանձնաժողովի աշխատանքում և առաջարկելով իր փորձագիտությունն ու առաջարկությունների փաթեթը, որն օգտավետ էր պետական կառույցների աշխատանքի համար: Այս ՀԿ-ն նաև ծառայություններ է մատուցում, որոնք լրացնում են պետական և տեղական իշխանությունների ծառայությունների բացը, այսինքն՝ իշխանությունների համար համագործակցության փոխշահավետությունն ակնհայտ է:

Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդը քաղաքականության օրակարգի վրա ազդեցություն է գործում հիմնականում անուղղակի միջոցներով՝ եզրակացություններ հրապարակելով, ՋԼՄ-ների միջոցով կարծիք արտահայտելով և լրատվամիջոցների ու իրավաբանների հետ համատեղ քննարկումներին մասնակցելով: Այսինքն, թեև տվյալ դեպքում պետական մարմինների հետ սերտ համագործակցություն չի հաստատվել, իր գործունեության միջոցով ՏՎԽ-ն անուղղակիորեն ներգրավվել է քաղաքականության մշակման գործում:

Ի տարբերություն վերոնշյալ դեպքերի, նոր որոշումների կամ օրենքների (օրինակ, Մեծ Այրումի պոչամբարի կառուցման կամ մայրության նպաստների վերաբերյալ) դեմ հանդես եկող նախաձեռնությունները ընդդիմադիր դիրք ունեին, քանի որ նրանց առաջնային նպատակը կառավարության հավանությամբ կամ նախաձեռնությամբ արդեն իսկ սկսված գործընթացների կասեցումն էր: ՀՀԱԿ-ն համախմբեց գյուղի բնակիչներին՝ ՏԻՄ որոշմանը ընդդիմանալու համար, իսկ մայրության նպաստների կրճատման դեմ շարժումը հազարավոր անդամներ ներգրավեց՝ կառավարության որոշման դեմ պայքարելու նպատակով: Ինչպես նշվեց, ոչ ֆորմալ շարժումները հիմնականում չեն ցանկանում փոխզիջման գնալ: Դրա պատճառներից մեկն այն է, որ նախաձեռնության մի քանի անդամների հետ ձեռք բերված համաձայնությունը դեռևս չի նշանակում, որ շարժման բոլոր մասնակիցները կհամաձայնեն առաջարկված պայմաններին (քանի որ մասնակիցների քանակը շատ ավելի մեծ է, քան ՀԿ-ի պարագայում): Բացի այդ, նման նախաձեռնությունները չեն մտահոգվում հետագա գործունեության համար կապեր և վարկանիշ ապահովելու մասին, մինչդեռ ՀԿ-ները պետք է հաշվի առնեն իրենց երկարաժամկետ հետանկարները: Համապատասխանաբար, կանանց նախաձեռնությունն ավարտվեց հենց այն պահին, երբ ընդունվեց նոր օրենքը, իսկ ՀՀԱԿ-ը համագործակցություն հաստատեց պետության հետ՝ իր և մյուս համայնքների համար նպաստավոր օրենսդրական փոփոխություններ նախաձեռնելու նպատակով:

Այսպիսով, եթե բողոքի ակցիաները հաճախ ընդդիմադիր դիրք են զբաղեցնում՝ իրենց աջակից խմբերի պահանջներին հավատարիմ մնալու համար, ապա քաղաքականության փոփոխություն առաջարկող կազմակերպությունների դեպքում ավելի նպատակահարմար է լինում համագործակցային մոտեցում որդեգրել՝ ՇՊ համապատասխան գործիքների կիրառմամբ:

³⁵ Քաղաքացիական շարժումների կողմից սիմվոլիկ հաղորդակցության օգտագործման մասին տես՝ Ա. Թադևոսյան, Քաղաքացիական նախաձեռնությունները և նոր տեխնոլոգիաները Հայաստանում, Երևան, 2013:

Միջազգային կազմակերպությունների աջակցություն

Ինչպես նշվեց, ՇՊ կարողությունը Հայաստանի ՔՀԿ-ների ուժեղ կողմերից է համարվում: Մինևույն ժամանակ, քաղաքականության մշակման ոլորտում Հայաստանի ՔՀԿ-ների հաջողությունների մեծ մասը տեղի է ունեցել շնորհիվ միջազգային կազմակերպությունների: Բացի ՇՊ նախաձեռնությունների դրամաշնորհային ծրագրերի մեծածավալ ֆինանսավորումից, միջազգային կազմակերպությունները նաև նշանակալի աջակցություն են տրամադրել քաղաքականության փոփոխությունների նախաձեռնման գործընթացում: ՄՄԱ դաշինքի օրինակում միջազգային կազմակերպություններն են ապահովել այն փորձագիտությունը, փորձը, հեղինակությունը և ֆինանսական ռեսուրսները, որոնք նպաստեցին Դաշինքի կայացմանը որպես հզոր ու լիարժեք դերակատար, որի հետ պետական մարմինները պետք է հաշվի նստեն: Ըստ էության, հաջողված ՇՊ նախաձեռնություններից շատերը իրականացվել են հենց միջազգային կազմակերպությունների ֆինանսավորմամբ և/կամ համագործակցությամբ³⁶ և այս ուսումնասիրության մասնակիցներից մի քանիսը մտահոգություն են արտահայտել միջազգային կազմակերպությունների աջակցության դադարեցման դեպքում նախաձեռնությունների կայունության վերաբերյալ: Մինևույն ժամանակ, «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի և ՀՀԱԿ-ի օրինակները, որտեղ քարոզարշավը նախաձեռնվել է զուտ բացահայտված կարիքների հիման վրա՝ առանց ֆինանսական աջակցության ակնկալիքի, հույս են ներշնչում, որ Հայաստանի ՔՀԿ-ները ունակ են ինքնուրույն գործունեություն ծավալել և ըստ անհրաժեշտության ֆինանսական, փորձագիտական և կամավորական ռեսուրսներ հայթայթել: Վերջապես, մայրության նպաստների կրճատման դեմ քարոզարշավը հիմնված էր միայն մարդկային ռեսուրսների վրա և որևէ այլ միջոցների կարիք չուներ, քանի որ օգտագործում էր նոր և կատարելապես անվճար մի ռեսուրս՝ առցանց հարթակը, որը զերազանց ծառայեց առաջադրված նպատակներին:

³⁶ ՔՀԿ-ների ներգրավվածությունը քաղաքականության մշակման և իրականացման մոնիթորինգի գործում. կարիքներ և կարողություններ, Կոնրադ Ադենաուեր հիմնադրամ, Երևան, 2015թ.:

Շահերի պաշտպանության գործիքներ

Նկարագրված քարոզարշավներում օգտագործվել են ՇՊ հետևյալ գործիքները.

- հիմնախնդրի ուսումնասիրություն (մոնիթորինգ) և վերլուծություն,
- իրազեկում,
- փողոցային ակցիաներ,
- հայտարարություններ, նամակներ և ստորագրահավաքներ,
- քաղաքականության երկխոսության միջոցառումներ,
- առցանց գործիքներ:

Հիմնախնդրի մանրամասն ուսումնասիրությունը և վերլուծությունը կիրառվել է գրեթե բոլոր դեպքերում: Որոշ քարոզարշավներում այն իրականացվել է նախապատրաստական փուլում՝ փաստարկման հիմք ապահովելով հետագա քայլերի համար, մյուսների մոտ, մասնավորապես ինքնաբուխ պայքարի դեպքում, վերլուծությունն իրականացվել է հրնթացս՝ ըստ անհրաժեշտության, որոշում ընդունողներին հիմնավորված առաջարկներ ներկայացնելու համար: Բացի այդ, հիմնախնդրի վերլուծության արդյունքներն օգտագործվում են խնդրահարույց հարցերի և հնարավոր հետևանքների վերաբերյալ հանրային իրազեկման նպատակով:

Իրազեկման միջոցառումներն օգնել են հանրային աջակցություն ձեռք բերել՝ որոշում կայացնողների վրա ճնշում գործադրելու նպատակով: Բացի այդ, լայնածավալ իրազեկումը նպաստում է որոշում կայացնողների զգոնությանը, քանի որ նրանք այլևս չեն կարող չապահովել հետագա գործընթացների ու որոշումների թափանցիկությունն ու հանրայնացումը: Բոլոր նկարագրված դեպքերում ԶԼՄ-ներն առանցքային դեր են խաղացել իրազեկման գործում: Խնդրի հանրայնացմանը նպաստել են նաև փողոցային ակցիաները և ֆլեշմոբերը:

Ներկայացված դեպքերում **փողոցային ակցիաները** ներառել են բողոքի ակցիաներ և ֆլեշմոբեր: Բողոքի ակցիաները կիրառվում են պետական մարմինների կողմից ընդունված որոշումներին անմիջապես արձագանքելու համար և հանդիսանում են ոչ ֆորմալ նախաձեռ-

նությունների առաջնային գործիքը, ծառայելով նաև որպես աջակից-ների համախմբման և կոլեկտիվ որոշումների կայացման տարածք: Փողոցային ֆլեշմոբերն օգնում են հանրության ուշադրությունը գրավել խնդրի հանդեպ և ավելի ու ավելի հաճախ են կիրառվում Հայաստանում թե՛ ՀԿ-ների, թե՛ ոչ ֆորմալ նախաձեռնությունների կողմից: Ընդհանուր առմամբ, փողոցային ակցիաները ԶԼՄ-ների կողմից լուսաբանման լայն հնարավորություններ են տրամադրում, հատկապես երբ ուղեկցվում են պլակատներով, յուրահատուկ հանդերձանքով և սինվոլիկ հաղորդակցության այլ միջոցներով:

Ուսումնասիրված դեպքերում օգտագործվել է գրավոր հայտարարությունների մի քանի տեսակ, այդ թվում՝ **մամուլի հաղորդագրություններ**¹ խնդրի, քարոզարշավի և առաջադրված նպատակների հակիրճ նկարագրով (ինչպես մայրության նպաստների կրճատման դեմ քարոզարշավում), **հայտարարություններ** կամ կարծիքներ, որտեղ կազմակերպությունները կամ անհատներն իրենց դիրքորոշումն են արտահայտում որոշակի հարցի շուրջ՝ որոշում կայացնողների հետ կապված որևէ ակնկալիք չարտահայտելով (ՏՎԽ), և **կոչեր**, որտեղ մտահոգությունների շարադրանքին հետևում է համապատասխան գործողություններ ձեռնարկելու պահանջը (ՀՀԱԿ, ՄՄԱ դաշինք): Այս կոչերը կարող են վերափոխվել **ստորագրահավաքի** (հանրագրի), երբ հայտարարության կողմակիցները գրավոր կամ վիրտուալ ստորագրությամբ հաստատում են իրենց աջակցությունը՝ այդպիսով կշիռ հաղորդելով քարոզարշավին, կամ նախաձեռնող կազմակերպությունների կողմից ստորագրվող և համապատասխան պաշտոնյաներին ուղարկվող **նամակների**: Դրանց առանձնահատուկ տեսակ է **քաց նամակը**, որը հրապարակվում է լրատվամիջոցներում՝ հանրայնացում ապահովելու նպատակով: Նամակներն օգտագործվել են գրեթե բոլոր նկարագրված դեպքերում, ընդ որում, քարոզարշավների մեծ մասում նամակներն օգնել են ոչ միայն ուշադրություն հրավիրել խնդրի հանդեպ, այլև համապատասխան տեղեկատվություն, տվյալների վերլուծություն և խնդրի լուծման կոնկրետ առաջարկություններ տրամադրել՝ այդպիսով հետագա համագործակցության հիմք ապահովելով: ՄՄԱ դաշինքը «նամակների տարափ» իրականացրեց՝ բոլոր պատգամավորներին անհատական նամակներ ուղարկելով և

համախմբելով միջազգային կազմակերպություններին, որ նրանք էլ ուղարկեն նմանատիպ նամակներ, իսկ «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ն օգտագործեց վերադաս և ստորադաս կառույցներին նույն նամակներն ուղարկելու մարտավարությունը, որը ստիպեց պաշտոնյաներին ավելի կշռադատված պատասխաններ տալ:

Քաղաքականության երկխոսության միջոցառումները ևս որպես հիմնական գործիք ծառայեցին բոլոր քարոզարշավների դեպքում, և հատկապես կարևոր էին այնտեղ, որտեղ քարոզարշավի հաջող արդյունքի համար անհրաժեշտ էր համաձայնության գալ: Այս միջոցառումները հարթակ հանդիսացան տարբեր տեսակետների, պահանջների ու առաջարկների, հնարավոր այլընտրանքների ու դրանց հետևանքների քննարկման համար: Հանրային երկխոսությունն ընդգրկել է տարբեր մակարդակի ու ծավալի միջոցառումներ՝ սկսած համայնքային հանդիպումից մինչև խորհրդարանական լուսմները: Նման միջոցառումներից առանձնանում են «Օրենսդրական օրակարգի օրերը» և «Քաղաքացիական հասարակության օրը» Ազգային ժողովում, որոնք հնարավորություն տվեցին ԲՀԿ-ներին ցանկացած թեմայով իրենց մտահոգություններն ու առաջարկներն արտահայտել և լսելի լինել պատգամավորների կողմից: Արդյունավետ երկխոսության համար հատկապես կարևոր է գիտակ և լավ հիմնավորված ելույթ ունենալու կարողությունը: Այս միջոցառումների արդյունքում կողմերը կարող են որոշակի համաձայնության գալ և/կամ հուշագրեր ստորագրել՝ քննարկված հարցերի շուրջ համագործակցությունն ամրապնդելու նպատակով:

Առցանց գործիքները հնարավորություն են տվել ապահովել խնդրի լայն հանրայնացումը, աջակիցների մեծ խումբ համախմբել, ինչպես նաև բոլոր վերոնշյալ գործողությունները կատարել առցանց միջոցներով: Մասնավորապես, սոցիալական ցանցերում կազմակերպվել են առցանց ֆլեշմոբեր՝ վիզուալ միջոցներով խնդրի հանդեպ հանրության ուշադրությունը գրավելու համար. այսպես, Մեծ Այրումի քարոզարշավի ընթացքում օգտագործվեց պլակատներով լուսանկարվելու ակցիան: Ֆեյսբուքյան խմբերը հարթակ են տրամադրել առցանց քննարկումների և տեղեկատվության փոխանակման համար, ինչպես օրինակ՝ մայրության նպաստների կրճատման դեմ շարժման դեպքում:

Յութուրը հնարավորություն է տալիս շահառուների պատմությունները տարածել աշխարհի տարբեր ծայրերում, որն օգնեց «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ին զգալի ֆինանսական աջակցություն ստանալ Մփյուռքից:

Այսպիսով, թեև տարբեր քարոզարշավներում օգտագործվող գործիքների հավաքածուն նմանատիպ է, նույն գործիքը տարբեր ձևով է օգտագործվել՝ կախված քարոզարշավի նպատակից, մակարդակից, ծավալից և այլ բնութագրերից:

Մարդկային գործոնը

Հաշվի առնելով ՇՊ քարոզարշավների հաջողության բոլորը վերոնշյալ գործոնները, կարող է տարօրինակ թվալ, որ ուսումնասիրության բազմաթիվ մասնակիցների կարծիքով՝ Հայաստանում շահերի պաշտպանության հաջողության ամենակարևոր նախապայմանը մարդկային գործոնն է: Այսինքն, քարոզարշավի արդյունքների համար որոշիչ դեր ունի հենց քարոզարշավի առաջնորդի, ինչպես նաև թիրախային պետական մարմնի պաշտոնյայի անձը:

Ըստ էության, այս նկատառումը չի հակասում վերը նկարագրված գործոններին. քարոզարշավի առաջնորդի և հիմնական մասնակիցների պրոֆեսիոնալիզմն ու փորձագիտությունը շատ կարևոր են: Սակայն հետազոտությունը ցույց տվեց, որ մասնագիտական որակներից բացի, էական դեր ունեն առաջնորդի նվիրվածությունը, մոտիվացնելու կարողությունը և անձնային հմտությունները: Մեծ Այրումի քարոզարշավի դեպքում համակարգողը համայնքային ակտիվիզմի խթանման և այդ ոլորտում ուսուցման մեծ փորձ ուներ, և ինքն էլ ՀԿ-ի շուրջ համախմբված համայնքի անդամ էր հանդիսանում: «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի ղեկավարը մեծ վստահություն է վայելում համայնքում, նրա հետ աշխատող ՀԿ-ների ու պետական կառույցների շրջանում և հայտնի է որպես նվիրված անձնավորություն, որն իր ժամանակն ու ջանքերը չի խնայում մարդկանց օգնելու համար: Մայրության նպաստների կրճատման դեմ շարժման համակարգողը ներդրել էր իր փորձագիտությունը, ժամանակը և եռանդը, և առանց նրա ջանքերի քարոզարշավը հավանաբար չէր հաջողվի: ՏՎԽ անդամները ճանաչված և հարգված մարդիկ են, որոնք ապահովել են ՏՎԽ հեղինակ-

կությունը: Անգամ ՄՄԱ դաշինքի դեպքում, որը միջազգային խոշոր կազմակերպության աջակցությունը վայելող բազմաթիվ զարգացած կազմակերպությունների հզոր, ինստիտուցիոնալ ցանց է, համակարգողի անձը, եռանդն ու համառությունը շատ են կարևորվում, և ըստ ուսումնասիրության մասնակիցների, այս ցանցի կայունությունը կախված կլինի հետագա առաջնորդից:

Որոշ դեպքերում քարոզարշավի թիրախային կառույցների ներկայացուցիչների անձնական գործոնը ևս որոշիչ է եղել վերջնական արդյունքի համար: Հայ հասարակությունում գործնական հարաբերությունները հաճախ հիմնված են անձնական կապերի վրա, և պետական մարմինների հետ համագործակցությունը բացառություն չի կազմում: Հետազոտությունները հաստատում են, որ թեև ՔՀԿ-պետություն համագործակցության ամրապնդման համար մի շարք ինստիտուցիոնալ հարթակներ են ստեղծվել, կոնկրետ պետական մարմնի՝ ՀԿ-ների հետ համագործակցության և առաջարկների հանդեպ բաց լինելը, ինչպես նաև բուն ՇՊ քարոզարշավի ընթացքը և արդյունքները հաճախ կախված են կոնկրետ պաշտոնյայի հայեցողությունից³⁷: Այսպես, Դաշինքի անդամ ՀԿ-ների բոլոր ներկայացուցիչները նշում են, որ իրենց նախաձեռնությունների լոբբինգի համար նրանք օգտագործում են դեմադեմ հանդիպումները և շատ ժամանակ ու ջանք են ծախսում անհատ պաշտոնյաների հետ աշխատելով: Այս դիտարկումը բերում է այն եզրակացության, որ ճիշտ կազմակերպման դեպքում դեմադեմ լոբբինգը կարող է արդյունավետ ՇՊ գործիք լինել, իսկ բոլոր շահագրգիռ կողմերը պետք է փորձեն ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ ապահովել քարոզարշավների արդյունքները պահպանելու համար:

³⁷ Տե՛ս ՔՀԿ կայունության ցուցանիշ 2013 Հայաստան, CDPF/USAID, հունիս 2014թ., ՔՀԿ մասնակցությունը քաղաքականությունների մշակմանը և կիրառման մոնիթորինգի իրականացմանը. կարիքներ և կարողություններ, Կոնրադ Ադենաուեր հիմնադրամ, 2014թ.

Ամփոփում

Նկարագրված դեպքերը ներկայացնում են այն ռազմավարությունները, գործիքները և հմտությունները, որոնք կարող են արդյունավետ կամ անարդյունավետ լինել քաղաքականության տարբեր ոլորտներում և տարբեր համատեքստերում: Ակնկալվում է, որ ՔՀԿ-ները, օգտվելով ներկայացված օրինակներից, իրենց գիտելիքի, փորձի և տվյալ իրավիճակի հիման վրա կկարողանան սահմանել իրենց քարոզարշավի ռազմավարությունը: Այնուամենայնիվ, ամփոփ ներկայացնենք ուսումնասիրության որոշ եզրահանգումներ, որոնք ՔՀԿ-ները կարող են հաշվի առնել ՇՊ քարոզարշավների արդյունավետության բարձրացման, իսկ միջազգային կազմակերպությունները՝ ֆինանսավորման ռազմավարությունների սահմանման և ծրագրերի ընտրության համար:

1. Այլ կազմակերպությունների հետ համագործակցությունը նպաստում է քարոզարշավի փորձագիտական ներուժի ընդլայնմանը, քանի որ հնարավորություն է տալիս ավելի շատ ոլորտային մասնագետներ ընդգրկել: Բացի այդ, համագործակցությունն օգնում է աջակիցների ավելի մեծ խումբ հավաքել՝ լրացուցիչ կշիռ հաղորդելով քարոզարշավին, որի արդյունքում որոշում ընդունողների կողմից լսելու լինելի հավանականությունն ավելի մեծ է դառնում:
2. Թե՛ տեղական, թե՛ ազգային մակարդակով քարոզարշավների դեպքում ինտենսիվ հանրայնացումը, այդ թվում իրազեկման միջոցառումները և ՋԼՄ լուսաբանումը, նպաստում է հանրության կողմից խնդրի նշանակալիության ընկալմանը, որն օգնում է ճշում գործադրել որոշում ընդունողների վրա ու վերահսկել որոշումների ընդունման գործընթացը:
3. Շահառուների անմիջական ներգրավումը և կամ նրանց մասին պատմությունների հավաքագրումը քարոզարշավի համար կայուն հիմք է ապահովում և մեծացնում իշխանությունների կողմից դիտարկվելու հավանականությունը: Շահառուների ներգրավումը սերտ կապված է կարիքների գնահատման գործընթացի հետ. խնդրի պատշաճ վերլուծությունը և դրա ձևակերպումը կոնկրետ սոցիալական խմբի կարիքների շրջանակում օգնում է ավելի շատ

ուշադրություն գրավել ՔՀԿ-ի և քարոզարշավի հանդեպ և դրական ընկալում ձեռք բերել հանրության և որոշում ընդունողների շրջանում:

4. Խնդրի կապակցումը հասարակական արժեքների հետ քարոզարշավի հաջողության որոշիչ գործոններից մեկն է: Թեև քարոզարշավի խնդիրները միշտ չէ, որ ծանոթ են լայն հանրությանը, շահեկան է համապատասխան կապեր գտնել և քարոզարշավը հիմնել ազգային գերակայությունների և/կամ հասարակական արժեքների վրա:
5. Խնդրի մասին բարձրաձայնելու և հիմնախնդրի հանդեպ ուշադրություն գրավելու հետ մեկտեղ կոնկրետ առաջարկների ձևակերպումն ու տրամադրումը առանձին պետական ատյաններին մեծացնում է քարոզարշավի հաջողության հավանականությունը:
6. Քարոզարշավի առաջնորդի անձը հաջողության առանցքային գործոններից է, և ՔՀԿ-ները կարող են քարոզարշավի առաջնորդումը վստահել կազմակերպության առավել նվիրված, եռանդուն և հարգված մարդկանց:
7. Միջազգային կազմակերպությունների աջակցությունը ոչ միայն ֆինանսական ռեսուրսների, այլև փորձագիտության տրամադրման միջոցով և պետության հետ բանակցությունների ընթացքում, կարող է որոշիչ լինել ՔՀԿ-ների աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման և հաջողության հասնելու հարցում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀՂՈՒՄՆԵՐ

1. «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի կայք՝ <http://shirakcentre.org/>
2. «Օրենքը մարտահրավեր է ՀՀ-ում ժողովրդագրական աճի համար». Բաց նամակ Հովիկ Արրահամյանին, 23.10.2014, <https://www.slaq.am/arm/news/225558/>
3. Civil voice ՀԿ-ն փաստում է Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի Նահատակի ձոր պոչամբարում արտակարգ իրավիճակի ստեղծման մասին, 19.10.2015, <http://www.aravot.am/2015/10/19/620100/>
4. Ա. Թադևոսյան, Քաղաքացիական նախաձեռնությունները և նոր տեխնոլոգիաները Հայաստանում, Երևան, 2013
5. Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի սեփականատերերը ցանկանում են նոր պոչամբար կառուցել, 14.02.2015 <http://www.1tv.am/hy/news/2015/02/14/%D5%B6%D5%B8%D6%80-%D5%BA%D5%B8%D5%B9%D5%A1%D5%B4%D5%A2%D5%A1%D6%80-%D4%B1%D5%AD%D5%A9%D5%A1%D5%AC%D5%A1%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B4/8934>
6. Այրումցիները պահանջում են կասեցնել նոր պոչամբար կառուցելու ծրագիրը, 27.03.2015, <http://www.azatutyun.am/content/article/26924122.html>
7. Գյումրի 1988-2013. չորս հազար բնակիչ շարունակում է ապրել «ժամանակավոր» կացարաններում քաղաքն ավերվելուց հետո, 06.12.2013 http://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/49324/spitak_earthquake_domiks_gyumri
8. Երեխաների կրծքով կերակրման խրախուսման վերաբերյալ նոր օրենքը պետք է բարելավի երեխաների կյանքի որակը կյանքի հենց առաջին օրերից, 25.12.2014 <http://www.wvarmenia.am/am/news/show/228>
9. Ինչո՞ւ չի հաստատվում կրծքով սնուցման օրինագիծը, 11.07.2015 <http://www.azatutyun.am/content/article/24537546.html>
10. ԽԱՊԿ զեկույցները Հայաստանում խոսքի ազատության վիճակի և լրագրողների ու ՋԼՄ-ների իրավունքների խախտումների մասին, <http://khosq.am/reports/>
11. Հայաստանի ժողովրդագրության և առողջության հարցերի հետազոտություն, 2010թ http://www.armstat.am/file/article/adhs_2010_arm_g_20.pdf
12. Հայաստանի Օրիուս կենտրոնների վեբկայք, www.aarhus.am
13. Հանքարդյունաբերությունն ու բնապահպանական խնդիրները. Ախթալայի լեռնահարստացուցիչ կոմբինատի նոր պոչամբարի կառուցումը, 24.02.2015 <http://www.media-center.am/hy/Mining-and-Environmental-Issues-in-Armenia--Construction-of-a-New-Tailing-Pond-of-Akhtala-Mining-Plant>
14. ՀՀ օրենքը «Երեխաներին կրծքով կերակրման խրախուսման և մանկական սննդի շրջանառության մասին», 20.11.2014, <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=5097>
15. Հղի կանայք պայքարում են իրենց իրավունքների համար, «Ազատություն» ռադիոկայան, 23.10.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=8aM2BViRygs>
16. Մայրության նպաստների կրճատման դեմ նախաձեռնության ֆեյսբուքյան խումբ՝ <https://www.facebook.com/groups/maternity>
17. Մեծ Այրումի բնակիչների բաց նամակը բոլոր պատասխանատու մարմիններին, 27.03.2015, <http://ecolor.org/hy/news/mining/mets-ayrum-community-residents-letteraddressed-to-all-competent-bodies/7164/>
18. Մոր և մանկան առողջության դաշինքի կայք՝ www.mshealth.am
19. Նոր օրենք մայրերի համար, 11.07.2015, <http://iravaban.net/94732.html>
20. Շամլուղի հանքավայրի շահագործման և հանքաքարի հարստացման պոչերի պոչամբարների շահագործման պայմանների

- առաջնահերթ խնդիրների վերաբերյալ, 2015թ., http://aarhus.am/Expert_2015/2-Expertise%20Akhtala.pdf
21. Պոչամբարի կառուցման նպատակով հողերի նշանակության փոփոխության շուրջ համայնքային հասարակական քննարկում Մեծ Այրումում, 12.02.2015, http://aarhus.am/?page_id=8612&lang=en
 22. Պոչամբարներ. կանխատեսելի աղետներ, 08.02.2010, <http://hetq.am/arm/news/42906/pochambarnerkankhateseliaxetner.html>
 23. Վարչապետին ուղղված ստորագրահավաք, <https://www.change.org/p/hh-վարչապետ-պրն-հովիկ-աբրահամյանին-պահանջում-ենք-բոլոր-աշխատող-կանանց-հղիության-և-ծննդաբերության-արձակուրդի-համար-փոխհատուցել-իրենց-եկամտի-100-ի-չափով-առանց-փոխհատուցման-վերին-շեմ-սահմանելու>
 24. Տեղեկատվական վեճերի խորհուրդ: Կարծիքների ժողովածու, ԵԱՀԿ, 2012թ., <http://www.osce.org/yerevan/98199>
 25. Տեղեկատվական վեճերի խորհրդի կայք՝ <http://www.idcarmenia.am>
 26. ԹՀԿ կայունության ցուցանիշ 2013 Հայաստան, CDPF/USAID, հունիս 2014թ
 27. ԹՀԿ-ների ներգրավվածությունը քաղաքականության մշակման և իրականացման մոնիթորինգի գործում. կարիքներ և կարողություններ, Կոնրադ Ադենաուեր հիմնադրամ, Երևան, 2015թ., http://www.csdialogue.eu/sites/default/files/mapping_armenia_arm-3.pdf
 28. Ֆիննսախի դռներն ու հատակն ավելի կարևոր են, քան հղիների փոխհատուցումը, 01.12.2014
 29. <http://www.aravot.am/2014/12/01/520738/>
 30. Analysis: Stop Changes in Maternity Leave Law (about the 2010 campaign), 17.04.2013, <http://organize-now.am/en/?p=880>
 31. CHN Final Evaluation Report, April 2015, World Vision Armenia
 32. CIVICUS Civil Society Index Rapid Assessment: Armenia Country Report, Yerevan, 2014, http://program.counterpart.org/Armenia/wp-content/uploads/2013/09/Civicus-Report_August-2014_FFfinal.pdf
 33. Gyumri Reconstruction On Hold, 03.06.2014 <http://www.azatutyun.am/content/article/25409176.html>
 34. IBFAN Code Violations in Armenia: How companies violate the International Code of Marketing of Breastmilk Substitutes and subsequent WHA Resolutions, 2011 <http://www.ibfan.org/art/LWTD-Armenia-2011.pdf>
 35. International Code of Marketing of Breastmilk Substitutes, World Health Organization, Geneva, 1981, http://www.who.int/nutrition/publications/code_english.pdf
 36. Long-time Code Champion Dr. Susanna Harutyunyan Advocates for the Health of Infants and Young Children in Armenia through Breastfeeding Protection, 16.06.2015 <http://www.ibfan-icdc.org/index.php/news/code-related>
 37. Manual on Advocacy and Policy Influencing for Social Change, Technical Assistance for Civil Society Organisations – TACSO Regional Office, 2011
 38. The 2014 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/EuropeEurasia_FY2014_CSOSI_Report.pdf
 39. Yin, R. K.: Case study research: Design and methods (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage, 2003.

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐ

Դեպք թիվ 1

1. Օլեգ Դուրգարյան, ՀՀԱԿ ՀԿ-ի նախագահ
2. Սահակ Նազարյան, Մեծ Այրում համայնքի ղեկավար
3. Անուշ Էվոյան, Ալավերդու Օրհուս կենտրոնի համակարգող
4. Մեծ Այրում համայնքի բնակիչներ

Դեպք թիվ 2

1. Վահան Թումասյան, «Շիրակ կենտրոն» ՀԿ-ի նախագահ
2. Արտյոմ Դավթյան, Գյումրիի քաղաքապետարանի համայնքային գույքի կառավարման և հաշվառման բաժնի պետ
3. Գայանե Վարդանյան, շահերի պաշտպանության և թափանցիկության գծով խորհրդատու, Քաունթերփարթ Ինթերնեշնլ Հայաստան
4. Եվգենյա Աթայան, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության բնակարանային քաղաքականության և կոմունալ ենթակառուցվածքների վարչության պետ
5. Անահիտ Եսայան, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության նախարարի մամուլի քարտուղար

Դեպք թիվ 3

1. Տաթևիկ Դավթյան, «Ժամանակավորապես անաշխատունակ ճանաչված անձանց իրավունքների պաշտպանության» նախաձեռնության անդամ:
2. Սմբատ Սախյան, ՀՀ սոցիալական ապահովության պետական ծառայության պետի առաջին տեղակալ
3. Լուիզա Չարխյան, ԱԺ սոցիալական հարցերի մշտական հանձնաժողովի փորձագետ

Դեպք թիվ 4

1. Վարազդատ Սարգսյան, ՎՎՀ-ի շահերի պաշտպանության ղեկավար
2. Կարինե Աբելյան, ՎՎՀ-ի առողջապահական ծրագրերի ղեկավար
3. Նաիրա Ղարախանյան, նախկինում՝ ՎՎՀ-ի «Երեխայի առողջությունն առաջնային է» ծրագրի ղեկավար և ՄՄԱ դաշինքի համակարգող, ներկայումս՝ ՄՄԱ դաշինքի համակարգող խորհրդի անդամ
4. Լիլիթ Չիտչյան, Օքսֆամ հայաստանյան մասնաճյուղի «Հաշվետու կառավարման» ծրագրի ղեկավար, ՄՄԱ դաշինքի համակարգող խորհրդի անդամ
5. Թամարա Մանուկյան, «Հավատ» ՀԿ-ի նախագահ
6. Անուշ Սուքիասյան, ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության հարցերի մշտական հանձնաժողովի փորձագետ
7. Մուսաննա Հարությունյան, «Վստահություն» ՀԿ-ի նախագահ

Դեպք թիվ 5

1. Արա Ղազարյան, Տեղեկատվական վեճերի խորհրդի անդամ
2. Արսեն Բաբայան, ԱԺ հասարակայնության և տեղեկատվության միջոցների հետ կապերի վարչության պետ, նախկինում՝ դատական դեպարտամենտի հանրային կապերի և միջազգային կազմակերպությունների հետ համագործակցության ծառայության պետ
3. Շուշան Դոյդոյան, Տեղեկատվական վեճերի խորհրդի նախկին անդամ, ներկայումս՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության պետ
4. Ծովինար Արևյան, ԵԱՀԿ-ի Երևանի գրասենյակի ժողովրդավարության զարգացման բաժնի ծրագրերի համակարգող

